Spomenička građa

II 38
271.3(497.15)"1235/1517"
0122317
COBISS ⊚
BIBLIOTEKA SARAJEVA

DJELOVANJE
FRANJEVACA
U BOSNI I HERCEGOVINI
ZA PRVIH ŠEST VIEKOVA NJIHOVA BORAVKA.

NACRTAO

FRA MIJO VJENCESLAV BATINIĆ
BOSANSKI FRANJEVAC.

SVEZAK I.

VIKARIJA (1235—1517.)

> Red sv. Franje velik je u crkvi; on je jedan od onih glavnih, na koje su se oslanjali rimski pape od blizu sedam stoljeća. I ja ću u njem tražiti vriednu i jaku podporu, koji da me pomogne u obrani pravica crkvenih te da provedem družtveni preustroj.
>
> *Papa Lav XIII. u govoru od 9. lipnja 1881.*

U ZAGREBU.
TISKOM DIONIČKE TISKARE.
1881.

Ciena 80 novčića.

3000

DJELOVANJE

FRANJEVACA

U BOSNI I HERCEGOVINI

ZA PRVIH ŠEST VIEKOVA NJIHOVA BORAVKA.

NACRTAO

FRA MIJO VJENCESLAV BATINIĆ

BOSANSKI FRANJEVAC.

SP II 38
0122317

SVEZAK I.

VIKARIJA (1235—1517.)

> Red sv. Franje velik je u crkvi; on je jedan od onih glavnih, na koje su se oslanjali rimski pape od blizu sedam stoljećâ. I ja ću u njem tražiti vriednu i jaku podporu, koji da me pomogne u obrani pravica crkvenih te da provedem družtveni preustroj.
>
> *Papa Lav XIII. u govoru od 9. lipnja 1881.*

U ZAGREBU.
TISKOM DIONIČKE TISKARE
1881.

Spomenička građa
II 38
271.3(497.15)"1235/1517"
0122317
BIBLIOTEKA SARAJEVA
COBISS
BIBLIOTEKA SARAJEVA ZAVIČAJNA ZBIRKA
271.3(497.1)

Odobrenjem vrhovnog i državnog stariešinstva franjevačkog reda.

30.-

MNOGOPOŠTOVANOMU OTCU

FRA NIKOLI KRILIĆU

IZSLUŽENOMU TAJNIKU BISKUPOVU
I
DEFINITORU,
SADA
DRŽAVNIKU BOSANSKIH FRANJEVACA

U ZNAK VELEŠTOVANJA I HARNOSTI

POSVEĆUJE

SPISATELJ.

PREDGOVOR.

Već je tomu više godina, da se je počela živo kod nas ćutiti potreba knjige, u kojoj bi bile pobilježene sve glavnije sgode i nesgode franjevaca, koji-no od šest vjekova i pol drže u Bosni zastavu Krsta kroza sve oluje, koje prohujiše ovim nesretnim zemljištem, vršeć neprestano blagotvoran upliv na sve odnošaje našeg domaćeg vjerskog, družtvenog i kulturnog života. Ova potreba tim se je življe osjećala, čim nitko od nas nigda neusudi se svesti u jednu cjelinu dogodjaje, koji se neposredno nas tiču, ter što su o našem djelovanju razni inostranci razno i sudili, nepoznajuć naše prošlosti, a ono što je o nami pobilježio Wading, Gonzaga, Greiderer i Fabianić, to je širjemu obćinstvu nepristupno radi riedkosti djelâ i radi jezika, u kojem su pisana.

Ova obće priznana potreba, zatim obilnost domaćih, još neizdanih spomenika, njekom su me tugom napunjavale, ter ovom mišlju obuzet, pune sam dvie godine nagovarao dorastlije tomu muževe, kojim ni znanja ni vremena ne manjka, da ovoj potrebi i želji zadovolje, pa kad mi ovo nepodje za rukom postići, sám se odvažim na taj posao i prihvatim pero, nebi li u kratkih crtah orisao djelovanje naših predaka. Nu jedva unesoh srp u tu prostranu i mjestimice izmršenu njivu, odmah osjetih svu tegobu moga poduzeća: s jedne strane opazih, da su dosta oskudna vrela, da su mutni njeki izvori i da su još nerazjasnjeni njeki momenti naše starije povjesti; s druge pako strane imadijah malo prosta vremena, a silu osobnih i vanjskih zaprieka, te ako nisam do sad stoput klonuo duhom, sustavio se na putu i promjenio svoje odluke, to mi je pripisati uzvišenosti moga cilja, a taj je, da upoznam domaće i nedomaće s našom proslošću.

Da ovo postignem, a djelo za učene i neuke priredim, gledao sam stajati na temelju čisto povjestnom i vjerskom, kloneć se koliko priepornih točaka, koje u stvar nezasiecaju, toliko opet dosadnih slavospjeva, kao što je to njekim u običaju, te nastojeći da kronologičkim redom ponižem sve ovamo spadajuće dogodjaje, neka iz njih sami čitatelji izvode primjetbe i zaključke. Odkle sam pako crpio moje gradivo, to sam na mjestu označio, kao što se može svaki uvjeriti sravnjivanjem.

Činit će se na prvi mah, da sam u uvodu i drugdje bio preobširan, te da sam preveć posizao u crkvenu povjest; nu ako se uzme u obzir, komu je poglavito namjenjeno ovo djelo, i da su jedini franjevci bili tada zastupnici katoličkog svećenstva u Bosni, uvidit će se, da je jedna povjest od druge nerazdruživa, dapače s istom istovjetna.

Donajposlie, i ja sam duboko uvjeren, da ovo djelo nije brez svojih mana, te da bi se želilo nješto više originalnosti; ali se ipak nadam, da sam zadovoljio prvoj potrebi, obećajući, da ću u sliedećih svezcih uvažiti sve temeljite prigovore, te da ću daljnje moje pripovjedanje posve samostalno osnivati na podatcih, koje sam crpio iz njekih za nas važnijih pismohrana, i ovo tim većma, jer je posve neznatno, što je kasnije dobe o Bosni pisano.

Nu kada će ostali svezci svietlo ugledati, to će zavisiti o razpačavanju ovoga, kog toplo preporučujem pažnji braće franjevaca i bosanskih katolika.

U Fojnici, na Veliku Gospojinu 1881.

I.

Osnutak franjevačkoga reda.

Prosjački redovi znamenit su pojav ne samo u povjesti katoličke crkve, nego i u obćoj; znamo pako da su novi važniji dogodjaji uvjek bili izazvani prvašnjimi. I prosjački su redovi nastali razvitkom sgoda i odnošaja u crkvi i državi, pak s toga ih i jesu narodi tolikom oduševljenostju primili, kolikom se dočekuju najveći prijatelji čovječanstva.

I doisto, ako se prenesemo duhom u ona vremena, što no ih „srednjom dobom“ nazivamo, to ćemo naići na mloge smutnje u crkvi i u državi, koje su sve to većma rasle do konca XII., a svuda mah preuzele početkom sliedećega stoljetja, na veliku štetu jedne i druge vlasti.

Razmirice u samoj crkvi poradi nasliedstva u papinskoj časti, zatim medju crkvom i pojedinimi državami, stotinu gorkih kušnja prigotoviše zaručnici Krstovoj, te da ne bijaše osobite zaštite nebeske, utonula bi ladjica Petrova u virove razsula, na nesreću cieloga čovječanstva. Iz ovih zamršaja mloge gorke potekoše posliedice: protupape sijali su razdor i promicali nebrojene zloporabe, zakoniti nasliednici sv. Petra ne bijahu uvaženi, vladari pako nastojali su nametnut se za vrhovne sudce i upravitelje čisto crkvenih poslova. Odtud šta je sliedilo? Obće mrtvilo i pokvarenost: nižje svećenstvo podade se neradu, simoniji i sličnim nepodbštinam; višji pako kler, od vremena Karla Velikog mlogim posjedim obogaćivan, sad se morade samo svietovnimi poslovi baviti, vojske predvoditi, strančariti i svoje obitelji obogaćivati. Muževi bogobojni, kojih hvala budi Bogu, nije nikad crkvi manjkalo, upravo crnimi bojami slikaju ova vremena, te poput proroka Jeremije ljuto nariču nad zapuštenimi hramovi i zanemarenim vinogradom gospodnjim.[1]

Ovim neprilikam pridruži se pogibelj za samo pravovjerje. Mnogi svietovnjaci i svećenici iztakoše se na sriedu, da poprave crkvu te zavedu pravo obsluživanje evangjelja, a pod tom krinkom pokušaše napraviti razdor, proslaviti se novotarijami, snizit još većma ugled crkve i njoj se izmaknuti, ter većinu vjerskih istina što izvrnuše, što posve zaniekaše. Taki bijahu: Arnald Brešianac, Petar Bruiz, Henrik monah, Tankelin, Eudo de Stella, Gerardo Sagarello, početnik tobožnjih apostolika, te Petar Vald utemeljitelj istoimene sliedbe. Svaki od ovih krivih učitelja steče pristaša; nu ipak u gornjoj Italiji mah preotmu Katari, a u Francezkoj Albigezi, i jedni i drugi ogranci starih Maniheja, zakleti nepriatelji crkve i države. Puk izmišljotinami ovih bude zaveden, crkve opustiše, a svetotajstva vrlo se riedko primahu, tako, da je vrli Inocent III. u IV. saboru lateranskom, držanom g. 1215., silnimi prietnjami zagrozio se onim, koji barem jednoč u godini nebi pristupili sv. izpovjedi i presv. pričesti.[2] Ovako biaše lice koncem XII. a početkom sliedećega vieka.

I na iztoku nagomilaše se crni po crkvu oblaci. Sveza medju crkvom iztočnom i zapadnom, častohlepjem carigradskih patriarha i samovoljom grčkih careva postajaše iz dana u dan sve to slabijom, Grci Latinom neprijateljniji, obćenje često prekidano. Malo se je činilo ponositim gospodarom Bosfora, što je carigradska stolica predpostavljena mnogo starijim crkvam, aleksandrijskoj i antiohejskoj, nego su još čeznuli za prvim mjestom u crkvi božjoj. Porodivša se iz toga mržnja postiže svoj vrhunac g. 1203., kadano zapadna križarska vojska, sastojeća ponajviše iz Franceza i Mletčana, pozvana Aleksijem, sinom razcara Izaka II., suprot izričnoj papinoj zabrani udari na Carigrad i Aleksija na priestolje uzpostave. Do malo stav, naime 25. siečnja 1204, bukne opet buna proti Aleksiju i bude umoren. Sad križari planu osvetom, osvoje na novo Carigrad, opliene ga, te u ratnom bjesnilu nepoštediše ni samih hramova, najveće im svetinje oskvrne, učinivši Balduina grofa Flandrije carem, a Tomu Morosini-a, Mletčanina, patriarhom carigradskim. — Istina, tog vremena bugarski car Ivan Asjen potraži mir s rimskom crkvom, a uz mir carsku krunu i samostalnu patriaršiju; al dobivši ovo od Inocenta III. g. 1203. brzo se sprijatelji s Grcî, koji Bugarskoj iste povlastice priznadoše u lampsačkom saboru g. 1234. — Ovoj crkvenoj neslogi pridruži se i pogibelj za čistoću vjere. Već prve polovice X. vjeka pojavi se u Bugarskoj pop Jeremija, koj pod imenom Pavlova učenika Bogomila poče sijati krive nauke. Ovo krivovjerje brzo se razširi po svih stranah balkanskog poluotoka, i pustiv duboko žilje u puku priprostu i nepoučenu, zaprieti svojimi pogubnimi načeli cieloj božanstvenoj sgradi kršćanstva. Bogomili bijahu tim pogibeljniji, čim su više pod krinkom pokore i pravovjerja znali sakrivati svoje opake namjere. Bugarska netom obraćena na vjeru Isusovu, bijaše prijatna njiva za taj kukolj, a nebudući onog vremena na iztoku u obilju naučnih svećenika, postade brzo kolievkom ove nespretne sliedbe. Vladari i crkveni sabori osudiše jednodušno novu sliedbu i pedipse upotriebiše proti njenim pristašam, ali tim neuztuknuše, nego još većma ih razdražiše proti crkvi i državi, i onako sročene da jednu i drugu podkopaju.[3]

Evo kakovimi je talasi bio uzdrman brodić Isusov onih vremena. Ovo je potreslo i velikim duhom Inocenta III., te kao što pripovjeda slavni mu povjestnik Hurter, on običavaše reći: „Ako se produlji ova noć zločinâ i divljačtva, prosvjeta kršćanska morat će se izselit sa svieta“.[4]

Al srećom pokraj svih ovih nevolja ne bijaše još nestalo svake iskre nabožnosti na kršćanskome poprištu — ne bijaše ipak izumrla svaka težnja za uredjenijim životom. Srce onodobnog naraštaja bijaše jošter otvoreno blagim naukom evangjeoskim. To nam najbolje svjedoče one česte i mnogobrojne križarske vojne, koje cviet zapadne gospode odazvaše izpod domaćih krovova i staviše pod zastavu hrabrih osloboditelja svetih mjesta, ter ih na stotine tisuća pozobaše u palestinskih pustarah.

---

[1] Sravni djela sv. Bernarda (r. 1091. † 1153.), osobito Serm. 23. in Cantica, te pet knjigah De Consideratione, zatim Ivana Karnotskog, Mateja Parižanina, a za najviše Petra Blesenskog, koj je neobičnom iskrenošću i slobodom korio suvremeno svećenstvo; to mu je pako pribavilo dično mjesto medju pisci one dobe.

[2] Sr. Cap. Omnis utriusque sexas, de Poenitentia et remissione.

[3] Sr. dra Franje Račkog veoma kritično djelo: Bogomili i Patareni str. 1—44.

[4] Vita d' Innocenzo III. cap. 3.

*

Ove vojne uzdigavši duh, oplemenivši misli, uredivši domaće odnošaje i uzkrisivši trgovinu znanosti i umjetnosti, podtakoše na udruživanje. Sada samostanski i vitežki redovi potekoše oli na novo uredjeni oli pomladjeni. Ostavivši na stranu vitežke zadruge, malko se obazrimo na onovremene samostane, ta ljudska zakloništa i sahranilišta klasične književnosti. Na zapadu samostanski život uredi sv. Benedikt početkom VI. vieka; al tečajem vremema razslabi se, nu popravi ga ponajviše revni opat klarevalski sv. Bernard. Pod njegovu upravu stupi ništa manje od 72 samostana, kasnije pod imenom „Cistercita" razširiv se po cielom zapadu. Kao što benediktinski prvašnjih, tako cistercitski potonjih vjekova, dade crkvi divnih pobožnjaka, glasovitih učenjaka, gorljivih biskupa i odvažnih papa. — Osim ovog i drugi se zavedoše redovi, za svaki blizu ljudski stališ: da se obnovi samostanska stega, uz cistercite trudiše se strogi „kartuzinci", „trinitarci" odkupljivahu zasužnjene kršćane, „augustinci" pako i „premonstratezci" pritekoše u pomoć svećenstvu. Jedini puk ostade pri svem tome zanemaren i nepoučen, a buduć zavadjan lažljivimi učitelji, zavlada medju njim nered i surovost. Italija biaše pociepana u dvie jake, a okrutne stranke, naime u Gvelfe i Gibelline (= Welfe i Wainblingene). Obe se zametnuše u Njemačkoj pri koncu prve polovice XII. vieka, a prešavši u Italiju, 300 godina opustošavale su liepi apeninski poluotok. Gvelfi branili su pravice papâ, dočim su Gibellini zastupali zahtjeve rimsko-njemačkih careva. Za te borbe često je polievala krv gradske ulice, oskvrnjivale se crkve, uništivale se najuglednije obitelji, rušili se plemićki dvorovi, razkopavali se gradovi, vladari pako bez ugleda ne znadiahu si pomoći.⁵) Riečju: cielo družtvo bijaše uzdrmano, vlasti omražene, puk razuzdan. Odtud krivi pojmovi o vjeri, predsude o vlastničtvu, nenaravni odnošaji medju pojedinimi razredi i divljačka samovolja iztekoše uzročnim vezom, ter se obustavi razvitak umnog napredka i oplemenjivanje ljudskoga družtva.

---

⁵) Muratori: Annali d'Italia, t. VIII. pag. 622. etc.

Da se opet obnovi red u državi, svetinja u crkvi, sloga medju vladari i svećenstvom, mar za naukom, pobožnost i ćudorednost u puku, trebalo je zatrti stari naraštaj, oput onog u sirskih pustarah, a novi podgojiti u kršćanskom duhu. Tu je mogao sami Bog pomoći, a ljudska sredstva bila su izcrpljena i nedostatna. Pa tomu neredu i doskoči božja providnost, izabrav u Dominiku Guzmanu i *Franji Asizkom* vrstne popravitelje suvremenog naraštaja. Da nebudemo dugi, pustimo s vida sv. Dominika i njegovu vrlu družbu, pak se pobliže upoznajmo sa sv. Franjom i njegovim redom.

Franjo rodi se g. 1182. u gradu Asizu, u Umbriji, od Petra Morikoni-a, prizivkom Bernardona, prilično bogata trgovca. Njemu kršteno ime bijaše Ivan, nu otac prozva ga Franceškom, što je vrlo lahko naučio francezki jezik, potrebit za trgovanje, koje je vodio po primjeru mlogih odličnih gradjana Italije. Za prvih godina poučiv se u početcih latinske i talijanske književnosti, dade se na gizdu i zabave, al uz to ipak očuva se od razkalašenosti. Napram ubogim osjećao je medjutim njeku urodjenu sklonost i sažaobu, te kad jednoč trgovinom zabavljen njekomu siromašku uzkrati milostinju, toliko se do čas pokaja, da je za njim poletio i bogato ga obdario, odredivši, da neće više nikad nikojemu pomoći uzkratiti, koji mu ju za ljubav božju zaišće.⁶) A to je on i obslužio.

Vršeći ovako djela kršćanskoga milosrdja, pretvori se malo po malo u novog čovjeka: svietu se poče uklanjati, samoću ljubiti, Isusa i njegovu muku promatrati. Sada poče sam sobom razmišljati, kako bi bogoslužje povećao, svetim mjestom prvašnje štovanje pribavio, a sám Bogu savršenije služio. U to vrieme crkva sv. Damiana, nedaleko od Asiza, prietijaše srušit se, pak zato Franjo svoju odjeću i konja prodade, a uzete za to novce donese svećeniku, koj je onu crkvu dvorio. Ne htjede ubogi svećenik primit mu novaca, bojeći se njegova otca; al on kradom ubaci kroz prozor novce u crkvu i pobjegne. Čuvši za to otac mu, dodje s rodbinom u crkvu, Franjo pako sakri se u jednu jamu i tu provede njeko-

---

⁶) Vita S. Francisci c. 1. a s. Bonaventura conscripta. Životopisac ga je kao diete upoznao, a ove crte na licu mjesta i od živućih mu jošte drugova popisao.

liko dana vruće moleći. Na jednoč zastidi se radi svoje malodušnosti i plašivosti, ter veseo unidje u Asiz. Gradjani vidiv ga onako blieda i ubožno obučena, pomisliše, da je s uma sišao, a nižji puk krikom, kamenjem i blatom pozdravi ga, dočim je on poput kakova slavodobitnika neustrašivo stupao izmedju uzbunjene svjetine. I otac ga se ljuto nagrdi i našiba, pa svezavši ga kao mahnita, zatvori kod kuće. Nu malo je vremena ovo njegovo tamnovanje trajalo, jer ga za odsutnosti otčeve mati pusti na slobodu, a on opet u istu crkvu odleti. Vrativ se otac kući i ne našav ga u zatvoru, pohiti za njim; nu sin mu sada mirno izadje u susret i kaza mu, gdje još leže njegovi novci. Otac ga pozove, da se pred biskupom odrekne nasliedstva, a on veselo primi ponudu i dade svečanu izjavu, pak odbaciv sa sebe i otčeve haljine, zadovoljno mu reče: „Blago meni, do sad sam tebe zvao otcem, a odsele ću moć istinitije reći Bogu: Otče naš, koj si na nebesih![7] Toda je jedva brojio 25 godina ovaj neobični mladić.

I kao da se je kakova težka bremena oslobodio, potrča veseo u jednu obližnju šumicu, te dobivši od svog starog znanca nješto iznosane odjeće, poče služiti gubavcem i nastani se pokraj crkve, poznate pod imenom „Gospoje angjeoske“ inače „Porciunkula“ nazvane.[8]

Moleći se jednog dana kod sv. Mise, ču one rieči iz evangjelja: „Nemojte nositi ni zlata, ni srebra, nit kakov novac u vaših pojasih, nit torbu za puta, niti dvie haljine, nit obuće, niti štapa“. I udilj opojen radostju izidje iz crkve, vičući: „Evo što ja tražim, ovo je što odavna želim“. To rekavši, izuva obuću, odbacuje štap, novac, torbu i kožni pojas, te zadovoljiv se jednim haljetkom pripasa se konopcem, da točno ovrši naredbu Isusovu, danu i obsluženu po apoštolih. Tako preobučen zadje propoviedati pokoru, prostim dakako govorom i jednostavnimi dokazi, kao što i on bijaše prost i jednostavan; al baš ova njegova priprostitost občara slušatelje i dirnu ih u srce. Prve rieči njegove bijahu uvjek: „Gospodin vam dao mir!“[9]

---

[7] S. Bonaventura in Vita c. 2. — Opusc. S. Francisci t. III. apophtegma 5. et 6. Edidit De la Haye Pedeponti 1739.

[8] S. Bon. in Vita c. 2.

[9] S. Bonaventura in vita ejusdem c. 2.

Do mala vremena sedam ga okruži drugova, prigrliv njegovo ubožtvo, odjeću i način življenja. Svi se primiše propoviedanja, a sveti načelnik govoraše im često: Braćo moja, Bog nas je zovnuo nesamo da se našim, nego i tudjim spasom brinemo. Propovjedajmo pokoru, al ne toliko riečju, koliko djelom i izgledom....... Često ćemo doć ljudem krotkim i vjerujućim, koji će vas svetim veseljem dočekati: ali drugi na suprot pokazat će se tvrdokorni i vraćat će nam zlo za dobro, koje im nudimo. Nu vi nit se uspjehom ponesite, nit odporom zastrašite, nego trpite ponizno i uztrpljivo. Pazite, da vam koja izprazna stvar ne omili, da poslie nego ste sva zarad raja ostavili, da raj za ništo ne izgubite. Novac ako vam ponude, toliko cienite koliko prah, koji gazite.[10] Ovakovimi riečmi podbodeni prvi Franjini sliedbenici podjoše na sve četiri strane, podučavajući, učeći narode na stazi krieposti a same sebe zatajivajući. Njeki ih doisto uljudno i ljubezno primiše, njihovom odjećom i oštrim življenjem u čudo navedeni; nu dogadjalo se je na nekih mjestih, da su bili smjehom, porugami i udarci pogošćeni, kao kakove skitalice i lienčine; pa kad ni tim nebi ih zastrašili, razkalašena mladež vukla bi ih za kukuljice po ulicah. Ovako izpaćenim nitko nebi htjeo dati mjesta pod svojim krovom, gdje da prinoće, već bi provodili noći pod hladnimi crkvenimi svodovi, da opet sutra nastave svoja propoviedanja i omiljelu sa svjetinom igru, iz koje su oni izlazili obično pobjeditelji. Nedokučiva providnost božja htjede ovimi slabimi sredstvi sjajan uspjeh postići, te kao što s galilejskimi ribari, tako sada sa siromašci asizkimi pokrenu sviet na bolju misao i život.[11]

I doisto, tolika nesebičnost i gorljivost do malo steče obće štovanje, predsude se uništiše, puk se za njimi povede i oni počeše žeti obilne plodove svoje uztrajnosti. Novo družtvo naraste na jedanaest osoba, medju kojimi samo jedan svećenik, i Franjo im dadne priprosto sastavljena, nu sasvim nova pravila, u kojih ne bijaše ništa drugo, doli evangjeoski savjeti podpuno oživotvoreni, te nješto uredaba, za jednoličnost samostanskog života potrebitih. U ovih pravilih, kao poglavitu stvar, naloži svojim strogo siromaštvo, i to kako pojedinim, tako i obćini, želeći podpuno sliediti božanstvenoga Spasitelja, te podati svietu primjer savršena života. Na mjesto posjeda preporuči im poslovanje, a kad ih ni to nebi moglo uzdržavati, tada istom dopusti im od vrata do vrata prositi u ime gospodnje, ne stideći se ni malo, buduć i sami Gospodin siromahom se učinio.[12] Sad je trebalo nova pravila podvrći odobrenju apoštolske stolice, pak zato Franjo s cielim družtvom podje pred namjestnika Isusova. Tada (god. 1209.) na Petrovoj stolici sjedio je Inocent III., muž pronicava uma i velike djelatnosti. Njemu o boku stajaše kardinal Ivan od sv. Pavla, i Gvido biskup asizki. Želeć Franjo s drugovi pred papu unići i svoju mu osnovu na potvrdu predložiti, uteče se najprije svomu biskupu, kojeg posredovanjem bi pušćen pred papu. Inocent, silnimi crkvenimi poslovi zabavljen, ne htjede ga prvi put ni saslušati; nu sutra dan prizvav ga brzo opazi u njem neobičnu iskrenost srca, stalnost namjera i pravu želju za razširenjem bogoštovja. Već se bijaše poglavica crkve sklonuo, da mu odobri pravila, kada se prisutni kardinali jednoglasno oprieše uvedenju novoga reda, smatrajuć ga tako strogim, da nadmašuje čovječje sile. Na to ustade i spomenuti kardinal Ivan, sabinski biskup, koj već bijaše umolio Franju, da ga drugom i bratom naziva, te visokoj skupštini reče: „Pazite, braćo, da odbijajuć molbe ovoga siromaka, i samo evangjelje ne zabacite; buduć život, koj on želi sliedit, nije ništa drugo, do nauk gospodnji. Koj bi pako rekao, da je evangjeoska savršenost i zavjet na to učinjen stvar nemoguća, taj bi sagriešio proti samomu Isukrstu, početniku evangjelja“. Ove rieči promieniše odluku papinu i on mu ustmeno potvrdi pravila, i kao što njeki tvrde, pred samim papom Franjo s družtvom položi obične samostanske zavjete.[13]

---

[10] Opusculorum tom. 3. collatione 2.

[11] In vita c. 4.

Vrativši se novi redovnici u Asiz, življahu u prije nečuvenom ubožtvu. Dugo su vremena njeki krivovjerci, kao apostolici, lionski siromasi i drugi predbacivali katoličkoj crkvi, da je u njoj nestalo evangjeoskog nauka te da već nitko ne žive po primjeru svetih apoštola. Trebalo je ovakim doći sada do Franjina boravišta, i vidili bi što čini kršćanska samozataja. Nebijaše ni potrebitih knjiga, da bi čitali svete časove, a kamo li koje druge udobnosti, te dulje vremena njihove obćenite molitve bile su sama razmatranja vječnih istina. Drven križ usadjen u sried uboga stana bijaše im zanimiva knjiga, koje niema rječitost napunjavaše im duše nebeskom slastju; priroda pako sa svimi svojimi krasotami pobudjivaše im duhove, da slave moć svemožnog stvoritelja svieta.[14] U ovom tiesnom boravištu pripravljahu se novi apoštoli, poput prvih, postom, molitvom i zamjenitim dobrim izgledom za svoje visoko zvanje.

Kraj sve napomenute oskudice i u potrebitih stvarih, ipak svakim danom rastao je broj neobičnih samotnika, i buduć im otješnjao stari stan, izmoliše od mjestnih benediktinaca crkvu zvanu danas Porcinkula. Već g. 1211. naraste za toliko red, da je mogao patrijarka ubogih zavesti njekoliko novih samostana, medju kojimi prvačili su oni u Bolonji, Pizi i Kortoni, ostavši pri tom Porcinkula središtem reda i njegova blagotvornog djelovanja.

I ženskomu spolu zapade sada sreća stupiti pod netom razvijenu zastavu božjeg ugodnika, a medju svimi prva bijaše Klara, djevojka plemenita roda i odgoja. Njoj izprva (g. 1212.) utočište ponudiše benediktinke, a tek kasnije crkva sv. Damiana.[15] Klaru je sliedila sestra Janja, zatim mnoge druge djevojke, te „red ubogih sestara“ za života Klarina razširi se skoro po cieloj Evropi, dajući svietu do danas izvanredne primjere samozataje i pobožnosti. Prvobitna su im pravila strogo siromaštvo nalagala, nu tečajem vremena znatno ih ublaži sveta stolica.

Znajući sveti načelnik, od kolike je potrebe obći dogovor, sazva prvu skupštinu svoga reda u Asiz god. 1219., kojoj su prisustvovali sv. Dominik i kardinal Hugolin, kao zaštitnik reda, postav kasnije papom, pod imenom Grgura IX. Na ovaj sabor dodjoše sva odličnija braća, a broj njihov iznosio je preko 5000, dočim se i darežljivost vjernika napram ovim siromakom pokaza tolika, da ništa tomu množtvu dobrovoljnih siromaka ne uzmanjka. Iz ciela rada toga saborisanja razabrao je odvažni utemeljitelj, da je njegov red za čudo narastao i podao svietu izgledom način evangjeoskoga življenja; nu da je blizu svuda nabasao na velike zaprieke. Da ove odstrani, preporuči svojim štovanje svećenstva i čuvanje njegova ugleda, hotijući tim da oni budu prizivani, a ne da se sami nameću.

---

[12] Sr. Regula Fratrum Minorum.

[13] In vita b. Francisci c. 3.

[14] In vita c. 4.

[15] In vita c. 4.

Razpustivši ovaj sbor, novim zanosom zadje propoviedati po obližnjih mjestih. Njegovu se glasu sada odazva listom narod, te u čoporih pristajaše za njim. Sve je željelo život na bolje okrenuti, pak zato su ga i molili, neka bi im kazao način, kako da kršćanskom stazom stupaju. Mlogi ljudi htjedoše ostaviti žene, a ove opet razstavit se od muževa i unići u samostan, ter tamo ostatak svojih dana provesti brinući se jedino dušom. I jednim i drugim oprie se božji ugodnik, bojeći se, da tim ne pokruti temelje obiteljskog života; nego ih nagovori, da ostanu kod svojih kuća i navadnoga života, davši im pri tom njeka ustmena pravila, kako bi mogli i na svietu kriepostan život provoditi. A da ih lakše na ostanak skloni, s dozvolom papinom g. 1221 zavede za njih „red braće i sestara od pokore", propisav im lugastu odjeću, a pojas uzlast. Papa Nikola IV., i sam buduć bio franjevac, ova ustmena pravila popisa i svojim listom od 18. kolovoza 1289 svečano potvrdi. — Ako pomnjivo pročitamo ove naredbe, te se obazremo na onodobne odnošaje i okolnosti, tada ne možemo se zadosti načuditi duhu i uvidjavnosti divnog zasnovatelja, ter se to više uvjeravamo, da je po njem radio prst božji. On hoće da ovi polusvjetovnjaci obljube umrtvenje, te postom i molitvom posvete se u vlastitom stanju. Zahtieva, da im odjeća bude prosta i obična, pokućtvo umjereno i prema stališu, svaki dan da slušaju sv. misu i njekoliko glasnih molitava progovore, sve sama sredstva za učuvati se od svjetske pokvarenosti. Zabrani im pako pozorišta, plesne i bučne zabave, te vojevanje, osim za obranu vjere i vlastite domovine; a sve te zapovjedi ublažuje tim, što ništa ne nalaže pod težki grieh.[16] Slične ovim naredbe učini i prijatelj mu sv. Dominik za družtvo „vojnikâ Isusovih".

Ove dvie nabožne zadruge, njegujući kršćansku samozataju, ćudorednost u obitelji, blagost u ponašanjih, razboritost u pobožnosti, umjerenost u življenju i druge družtvene kriepost, privedoše puk zrelijemu mišljenju i upitomiše podivljalu ćud onoga naraštaja. Liepo svjedočanstvo ovim bratovštinam daje najljući im možda protivnik, naime Petar de Vineis, tada kancelar cara Fridrika II. ovako pišuć svomu gospodaru: „Sada pako da naše pravice većma oslabe i od nas obću privrženost odvrate", braća manja i propovjednici, „dvie su nove bratovštine utemeljili, u koje su tako obćenito mužkarci i ženskadija uvrštena, da jedva jedan oli jedna su ostali, čije ime nebi bilo u kojoj od njih upisano".[17] Ovako on; a mi velimo, da i danas družtvo osjeća potrebu ovakih zadruga, nebi li mjesto nekršćanskog slobodoumja, mehkoputnosti i mlakosti zavladala opet u stvarih vjerskih gorljivost, u ponašanjih stroga ćudorednost a u svagdanjem životu nagnuće na molitvu.

Gledajući sveti načelnik, kako mu se na sve strane širi red, odluči opet zamoliti od vrhovnog pastira pismenu potvrdu. Nu prijašnje potvrde trebalo je skratiti, pak zato s dvojicom drugova ode u goru, i tu u postu i molitvi posao dovrši, te predade svomu namjestniku fra Iliji rukopis na postavu. Do malo danah ovaj mu javi, da je zagubio nova pravila, svetac pako na novo zaputi se u samoću i tu ih pobilježi onako, kako ih danas čitamo, a Honorij III. potvrdi ih apoštolskim listom od 29. studenoga 1223.[18]

Sliedeće godine okolo 14. rujna, dočim je Franjo po običaju postio četrdesetnicu na čast sv. Mihovila Arhangjela na gori Alverniji, u vidjenju zadobi rane Krstove na boku, rukuh i noguh.[19] Od to doba sve su ga to više ostavljale tjelesne sile, te s mnogog krvotoka otežča mu hodanje. U nosiljci nošen, propovjedaše ipak vjernikom, da nose svoj križ za propetim. Htiaše se još trapiti, al cielim tielom klonu. Predvidjajući svoju skoru smrt, zamoli, da ga prenesu k Porciunkuli, gdje preporučivši nazočnoj braći vjeru, ubožtvo i uztrpljivost, te blagoslovivši ih unakrst rukami, moleći zaspa u Gospodinu obnoć na 4. listopada 1226., života pako svoga 45. godine.[20]

---

[16] Regula Ordinis S. Franc. de Poenit.

[17] Nunc autem ut jura nostra potentius enervarent et a nobis devotionem preciderent singulorum, duas novas Fraternitates creaverunt, ad quas sic generaliter mares et foeminas recipiunt, ut vix unus vel una sit qui alteri ex his nomen non dederint. Ep. 25.

[18] In vita c. 4.

[19] Ibidem c. 13.

[20] In vita c. 14.

Ovomu božjemu ugodniku i divnomu pokretniku civilizacije čast su izkazali svi katolički i nekatolički povjestničari svake dobe. Mi ćemo od novijih navesti slavnog Kraszevskog, jednog od prvaka današnje književnosti. „Osobito prvi“, to jest sv. Franjo, „ponovnik je istine, jer je on personifikacija života po evangjelju, da ga već nije moguće nadkriliti. Tako razkošju i putenosti stavlja se protivnik u povoljnom siromaštvu, u sretnoj biedi, u pobjedi duha nad puti“.[21]) Uplivom novih samozatajnih redovnika „knjige, škole i prosvjetljeni dusi većaju se, znanost raste u bezbrojnih nevidivih česticah, te sakuplja po universitetskih dvoranah stotine i tisuće radoznalih učenika“.[22]) Parižka Sorbona dugo je vremena odjekivala predavanji sv. Tome Akvinca i sv. Bonaventure; a crkva ojačana novimi četami mogla je lakše nositi na sve strane luč evangjelja.

---

[21]) O Dantu i Nebeskoj komediji knj. I. 7.
[22]) Isti ondje.

II.

Vjerski odnošaji u Bosni prije dolazka franjevaca.

Premda je gustimi tminami zastrta sva, imenito starija bosanska povjest, ipak i kroz ove tmine kadikad prosieva po koji tračak svietlosti; pak s toga prije nego priedjemo na našu stvar, pomnjivo nam je obazrieti se na vjerske odnošaje u Bosni, u koliko se dadu razabrati iz suvremenih spomenika, nebi li u njih našli kakov uzročni vez sa dolazkom franjevaca, oli barem osvietlili onodobne okolnosti, u kojih je trebovalo franjevcem odpočeti djelovanje na bosanskom zemljištu.

Za čitava četiri prva vieka kršćanstva sadašnja Bosna sjevernim dielom podpadala je rimskoj Panoniji, a ostalim sa Hercegovinom Dalmaciji, koja je za rimskog vladanja uvjek do Drine dopirala. Crta potegnuta od Novoga na Banjaluku, Doboj, Srebrenik i Bieljinu mogla bi se uzeti za najobičniju granicu izmedju obijuh pokrajina, premda se je ta često mienjala. Ne ima sumnje, da je već za apoštolske dobe zasadjena bila Krstova zastava u Dalmaciji na ruševinah raztrovana višebožtva, te da je vjera sina božjega svim žarom odsjevala iz života onovremenih stanovnika. Ta baš u Dalmaciji (inače Iliriku prozvanoj) i Panoniji trudili su se njeki apoštoli, kao: Pavao, Jakov, Andrija i Luka; zatim njihovi neposredni učenici, medju kojimi nam su poznati: Kliment, Apolinar, Epenet, Andronik Tito, Herman i Dujam.[1]) Po svoj dakle prilici iz današje Dalmacije, slijedeć stope rimskih naselbina, kojih bijaše u Bosni izobila,[2]) unešena je u ove krajeve kršćanska vjera; za vrieme pako progona pružila je ova zemlja zaklonište Krstovim priznavaocem, ter pri tom još mloge mladice pustila.

---

[1]) Rački: Viek i djel. sv. Ćirila i Metoda str. 5—7.

Kao što je za rana unešena kršćanska prosvjeta u Bosnu, isto su tako brzo bili joj uredjeni crkveni odnošaji, ter u tom pogledu s najveće strane podredjena je bila solinskoj nadbiskupiji, kao majki u kršćanstvu. Nu kog je upravo vremena zasnovana bosanska biskupija, te koji su bili načelnici bosanske crkve do XII. stoljeća, to uza sadašnje izvore nije pošlo za rukom razbistriti ni najboljim povjestničarom. Najznamenitija i po svoj prilici najstarija biskupija u ovoj pokrajini bila je bestovska (= Bestoensis). Ob ovoj dolazi govor u crkvenom solinskom saboru od g. 530. i u onom ondje kašnje dvie godine držanom. Na prvom podnešena je pismena tužba od strane bestovskoga svećenstva, da je njihova crkva tolikimi dugovi obterećena, da ne može ni svojim potrebo- ćam zadovoljiti, a kamo li da siromahe podpomaže. Uslied toga rečeni sabor poglavito se je bavio stvaranjem novih uredaba, kojimi bi se moglo zapriečit daljnje gomilanje dugova na račun crkvenih dobara, a žednim zlata lihvarom oduzela se zgoda obogaćivat se crkvenimi dohodci.[3]) I na drugom solinskom pokrajinskom saboru razpravljala se je bestovska stvar. Buduć Honorij III. solinski nadbiskup odciepio njeke krajeve svoje prostrane nadbiskupije i stvorio od njih nove biskupije, bestovski biskup ostade i zamoli sabor, neka bi i njegovu biskupiju na dvoje razdielio, a tim da bi se njemu olakšao trud u nadziranju, mnogobrojno pako stado steklo u većoj blizini svoga duhovnoga pastira. Honorij se oprie ovomu predlogu, premda je i sâm priznavao kolika bi to bila hasna vjeri i bogoslužju. On odgodi to na neizvjestno vrieme, naime dok to „ublaženo božanstvo ne dopusti“.[4]) Iz dovle navedenih punim pravom zaključit možemo, da su se polovicom VI. vieka u znatnu, dapače veliku broju nalazili katolici bestovske biskupije, a tim se pokazivala potreba razdieliti ju na dvoje. Sad nam se nameće pitanje, gdje je bila ova Bestoa. Mislimo, da nećemo pogriešiti, uztvrdimo li, da je Bestoa posve istovjetna sa Bistua na daski Peutinger ovoj. Ali na ovom davnom spomeniku, koj nam uz Itinerar Antoninov može najbolje razjasniti zemljopisni položaj rimskih naselbina i gradova u Bosni, opazit je, da su bile dvie Bistoe, naime, stara i nova (= Bistue vetus, Bistue nova); prva od Solina, te dalmatinske prestolnice, iztočno udaljena 53, a druga opet od ove 45 rimskih milja. Razilaze se starinarska mnenja pri oznaki ovih mjesta, te dočim franjevac Katančić Bistue vetus drži za današnji Visoki, a Bistue nova za Slave ili Sahovo; Otto Blau, pruski konzul u Bosni, staru Bistvu stavlja blizu Duvna, a novu Bistvu u blizini Fojnice.[5]) Kukuljević napokon, obaziruć se na zemljopisnu daljinu od Solina, te tražeć u današnjih imenih njeki temelj svojemu mnenju, Staru Bistvu traži kod planine Bitovnje, a novu kod današnjeg Sarajeva.[6]) Most na utoku Rame u Neretvu, zatim onaj u Konjicu na Neretvi, kao da opradavaju Kukuljivećevu tvrdnju, i po tom Stara Bistva imala bi se tražiti negdje u blizini Bitovnje, samo da mu i broj rimskih milja odgovara daljini Bitovnje. Kasnija iztraživanja valjda nam odkriju stare puteve i kakove spomenike, iz kojih ćemo sigurnije nagoviešćati položaj rečenih mjesta.

Kao što neznamo gdje je bila stara, gdje li nova Bistva, isto tako neznamo, u kojoj je od dvijuh stolovao biskup. Nu ako se obazremo na granice, koje je mislio bestovski biskup Andrija staviti medju biskupije, približno možemo o tome pitanju sud izreći. On je bio predložio, da se njegova biskupija od mjesta Kopelle i Arene, do onih gradova i crkava, t. j. solinskih, podredi posebnomu biskupu.[7]) Ako bi smjeli Kopellu tražiti u današnjem Kopilu, planini i selu medju Travnikom i Skopljem, Arenu uzeli pako za Vranicu oli Ramu, tada bi mogli zaključiti, da je u novoj Bistvi bila stolica katoličkog biskupa, kojoj će se možda naći trag u selu

---

[2]) Panonija rimska od Kukuljevića. Zagreb 1873.

[3]) Farlati: Illyricum Sacrum t. II. p. 162—172.

[4]) Cum divinitas propitiata fuerit, adhuc. unum . . . . curabimus ordinare Pontificem. Idem ibidem p. 173—7.

[5]) Mjesečno izvješće kr. berlinske Akademije od 11. kol. 1870.

[6]) Panonija Rimska str. 39.

[7]) Quaeso ut a loco Copella et Arena, usque ad has urbes basilicasque, quae in mea Parochia continentur, praeponendus iisdem locis jubeatur Episcopus. Farl. t. II. p. 173.

„HASAN KIKIĆ“

Gromiljaku, pol sata sjeverno od Kiseljaka, gdje se opažaju umjetni nasipi, tragovi velikih zgrada i njeki znaci razvijena obrta.

Premda je vjerojatno, da je još u VI. stoljeću obstojala u Bosni biskupska stolica, i to u srcu zemlje, te blagotvorno djelovala kršćanska naobrazba na ove krajeve, ipak što bliže Dalmaciji, to je ljepše cvalo i kršćanstvo, te mu mnogobrojniji bili sliedbenici. Na solinskom pokrajinskom saboru od g. 532. nadbiskup Honorij odielio je njeke krajeve svoga područja i iz njih stvorio nove biskupije, i to u Sarsantero, Muccuro i Ludro, te glasovanjem bude odabran pop Stjepan za mukurskog, pop Paulin za sarsenterskog, a pop Cecilijan za ludreskog biskupa i kao takovi podpisali su saborski zapisnik.[8] Mi ćemo mukom mimoići „Muccurum", držeć ga za današnju Makarsku, nu tim ćemo pomnjivije potražiti mjesta drugih dvijuh biskupija, navedavši mnenja najvrstnijih starinara. Sabor označujuć djelokrug novim biskupom, odredio je da ludreskomu pripadaju gradovi „Magnum, Equum, Salviae i Sarzio". Pak baš ova mjesta ležala su iztočno od Solina, dosliedno bila su unešena u nutarnjost zemlje. Usljed toga Blau traži Magno medju Solinom i Skradinom, „Equum" za Čitlukom kod Sinja, „Salviae" (= Antoninove Silviae) kod Glavicah, „Sarziate" (= Sarnade, Sarnate) u Pećkoj, „Ludrum" pako kod Glamoča. Katančić misli da je „Sarnade" isto što Strmica ili stari Stridon, „Silviae" Zasolje, „Equum" današnji Sinj. Kukuljević slaže se s Blau-om, osim što o Ludrumu šuti. Nu tim više bave se ovim pitanjem dalmatinski starinari. Iza duga i marljiva pretraživanja pošlo je ovim za rukom s nekom vjerojatnosti opredielit upitna mjesta. Po mnenju ovih „Ludrum" je Livno, „Magnum" Balina glavica, u okolici Derniša, „Salviae" u okružju grahovskom, „Sarzia" inače „Saritte" u dolini gornjega Unca, medju planinami Sadovnikom i Crnom gorom, „Equum" pako Čitluk.[9] Da ovo mnenje dielimo, navodi nas položaj grada Livna napram rimskim cestam, zatim okolnost, što na spljetskom saboru g. 1185. „sve Livno" bi pridržano spljetskom prvostolniku.[10] Napokon g. 1400 još nalazimo u Livnu katolički kaptol jamačno podredjen spljetskomu nadbiskupu.[11] Ako bi ovo bilo istina, tada bi mogli reći, da je prilično prostrana bila livanjska biskupija, buduć je zauzimala sve sjevero-zapadne krajeve današnje Bosne, te se velikim dielom i u Dalmaciju pružala.

Sarsanterska biskupija, polag odredbe rečenoga sabora, imala je obuhvatit gradove (= municipia): „de Lontino Stantino, Novense, Rusticiaticum, Pecuaticum, Beuzzavatico".[12] Toliko su ova imena nerazumiva i jamačno krivo napisana, da se Farlati neusudjuje tumačiti ih nit s kasnijimi sravnjivati; misli ipak, da je ova biskupija ležala medju solinskom i zadarskom diecezom, graničeći s jednom na iztoku a s drugom na zapadu, te iz nje da je postala kasnija trogirska biskupija.[13] Ima ih medjutim, koji sasvim protivno tvrde. Ovim je „Sarsiteron" Roškopolje kod Posušja, „Ad Novas" Runović, „Rusticiaticum" Rastovača, „Pecuaticum" Grabovica, „Beuzzavatico" Bužanin grad kod Borove glave.[14] Kad bi prihvatili ovo mnenje, tada bi sarsanterska biskupija zauzimala samo duvanjski kotar, a po tom bio bi jugo-iztočni diel solinske nadbiskupije, i to najudaljeniji, pretvoren u posebnu crkvenu oblast.

Medjutim ova dioba solinske nadbiskupije nije bila odobrena sv. stolicom. Ovo se razabire iz lista Vigilija pape na djakona Sebastijana, upravitelja crkvenih dobara po Dalmaciji, u kojem ga kori, što je privolio na redjenja, proti običaju apoštolske stolice, solinske crkve, te obćim propisom, predbacujuć mu, da je na to podplaćen bio.[15] I buduć kasniji spomenici šute ob ovih biskupijah, možemo punim pravom tvrditi, da su brzo i dokinute bile, tim više što su ovog i sliedećeg vieka nastali ratovi i narodne seobe.

I na jugu Bosne bilo je tada razšireno kršćanstvo. Zapisnik prvog solinskog sabora podpisali su, medju ostalimi biskupi, takodjer neretvanski i martaritanski.[16] Biskup Rafael Levaković, naveden od Farlatia, Martaritaniju smatra Mauritanijom, iliti Maronijom, koja je, polag Tome naddjakona, graničila na iztoku s Humom, ter se sterala medju Neretvom i Cetinom. Farlati scieni, da je stolica martaritanskog biskupa bila „Delminium“, što se njemu istovjetno čini s Duvnom, dosliedno s duvanjskom biskupijom.[17] Noviji starinari, svojimi odkrići i proučavanji kao da će oborit ovo dvie tisuće godina staro mnenje, te u ruševinah Garduna obreti davni „Delminium“, od kog je, kao glavne tvrdjave, ciela Dalmacija ime dobila. Po tom Martaritana ležat će gdje sada Mostar, što bi još većma dokazivalo napredak kršćanstva za prvih vjekova kršćanstva.

---

[8] Ut in Sarsantero, Muccuro et Ludro episcopi debeant consecrari. . . Itaque prolatis decretis . . . . in Muccuro Stephanum presbyterum, in Sarsantero Paulinum presbyterum, in Ludro Cecilianum presbyterum spiravere episcopos consecrari. Farlati t. II. p. 173.

[9] Bulletino di Archeologiae Storia Dalmata. Anno I. p. 38—42.

[10] Archiepiscopus Spalatensis has parochias habeat: Clissam . . . . totam Clevnam. Kukuljević Cod. Dipl. II. p. 131.

[11] Miklošić: Monumenta Serbica. pag. 248.

[12] Farlati loc. cit.

[13] Idem p. 175.

[14] Bulletino di Archeologia loc. cit.

[15] Farlati t. II. p, 175—6.

Nu sada nastaše grozni ratovi, kojim bijaše pozorištem i Bosna, buduć je tada dielila sudbinu sa Ilirijom i Panonijom, kao diel istih. Koncem V. stoljeća posjedoše Dalmaciju i južne podunavske zemlje Goti, te su njimi do god. 535. mirno vladali. Nu buduć izumrla im kraljska porodica u upravnoj lozi, grčki car Justinijan naviesti im sada rat, te nakon 17. godina promjenljive ratne sreće ote im nesamo ove, nego i liepe italske krajeve. — Ali dugo se ni Grci ne nauživaše Dalmacije. U isto doba (558.) krenuše u Evropu biesni Obri iliti Avari, i u trećem desetku VII. vjeka posjedoše Dalmaciju u svem njezinu obsegu.[18] Prodirući u ove predjele, oplieniše i razoriše mnoge rimske gradove.[19] Pa se više nigda u prijašnjoj svojoj sjajnosti ne podignu. — Za malo je medjutim trajalo gospodstvo Avarâ u ovih mjestih. Grčki car Heraklij (610—41) oslabljen perzijskim ratom a prestravljen pokretom Arapa, predvodjenih njihovim novim prorokom Muhamedom,[20] ne usudi se proti Obrom dignuti oružja, nego ponudi Hrvatom, stanujućim tada u Veloj Hrvatskoj za Karpati, da dodju ovamo i preotmu od Obara rimske zemlje, ter se sami u njih nastane, priznavši njegovo vrhovničtvo. Oni se radostno odazvaše ovomu pozivu i spuste se u ove krajeve okolo g. 634., dvie pako godine kašnje dodju ovamo i njihovi suplemenici Srbi, ter nakon ljuta rata od četiri godine podjarme okrutne Obre.[21] Obćenito se misli, da su Hrvati tom prigodom posjeli svu današnju Bosnu s lieve strane istoimene rieke, a Srbi s desne, te veći diel današnje Hercegovine. Ljubić nasuprot dokazuje,[22] da su Hrvati zauzeli Bosnu, Srbi pako Hercegovinu do Livna i Cetine. Nu kako mu drago to se dogodilo, Hrvati ne ostaše svi u Dalmaciji, nego jedan dio njih odciepi se, i smjesti se u Slavoniju, Sriem te iztočni dio Hrvatske, stvorivši tu posebnu državu, naime Posavsku Hrvatsku.[23] Ovoj medjutim novoj kneževini ne bijaše dopušteno dugo uživati svoju samostalnost, jer već g. 800. podpade franačkomu gospodstvu, pod kojim je pune 84 godine snosila nečuvene okrutnosti. Stresavši franački jaram, dobila je Posavska Hrvatska svoje vlastite knezove sve do g. 1018. Ovog njekako doba spane pod grčko carstvo, a šest ljeta iza toga pod zajedničkoga hrvatskoga kralja Krešimira II., izkusivši kroz to vrieme provale od strane Magjara, Bugara i Grka, dosliedno i sjeverna Bosna, kao diel iste države. Iza smrti Zvonimirove, a za vladanja slabog mu nasliednika Stjepana II., ugarski kralj sv. Ladislav posegnu za hrvatskom krunom, nu istom njegovu sinovcu i nastupniku Kolomanu podje za rukom zauzet hrvatske zemlje, nagodiv se na liepu s Hrvati, i g. 1102. okruniv se u Stolnom Biogradu Zvonimirovom krunom, a pri tom se zakle, da će poštivati uredbe, prava i sloboštine hrvatske kraljevine. Uslied toga on se već sliedeće godine naziva medju ostalim i ramskim kraljem, pod Ramom pako razumievala se s početka samo posebna oblast uz rieku Ramu.

Borba Grkâ s Goti, provala Avarâ, zatim krvavi ratovi Slavenâ proti Obrom, zatrli su sa starim stanovničtvom i mnoge kršćanske uspomene u ovoj zemlji, ter se je malo koja biskupska stolica mogla podičiti, da nije u ovom dugotrajnom komešanju podlegla divljoj nadmoći.[24] Na kršćanskih ruševinah uzdigoše se opet poganski hramovi, evangjeoske istine za čas ustupiše mjesto indozendičkom bajoslovju, a nauk o Črnobogu i Bielobogu kasnije dade povod bogomilskoj sliedbi, koja medju Bošnjaci, na starinu priviklimi, najbolje se ugnjezdi i razširi. Nastojanju rimskog i grčkog svećenstva podje za rukom brzo predobiti nove došljake za blagi nauk Isusov. U tom svetom poslu i sada je prednjačio papa, jer je Bosna podpadala u neposredno područje zapadne patriaršije.[25] Da čim prije privede nove susjede k poznanju nebeskih istina, polovicom VII. vieka posla u Dalmaciju Ivana Ravenjanina, podielivši mu čast splietskoga nadbiskupa i dalmatinskoga prvostolnika. Jedva zasjede Ivan svoju stolicu, odmah se zauze za pokršćenje Hrvatâ, te „hodajući po Dalmaciji i Slovjeniji, obnavljaše crkve, redjaše biskupe, uredjivaše župnike, te malo po malo neuki narod privede na kršćansku vjeru“.[26] Ovo bogumilo djelo dovršilo se je izmakom VII. stoljeća, te novi obraćenici još sklopiše savez sa sv. stolicom, izručivši se njezinoj mogućoj zaštiti.[27] — U isto doba i „Srbi dobiše od Rima svećenike, koji im podieliše krst, u nabožnosti ih poučiše i u staroj vjeri utvrdiše.“[28]

---

[16] Idem ibidem p. 161.

[17] Ibidem p. 172.

[18] Abares . . . . Dalmatiam universam occuparunt. Const. Porph. de Adm. Imp. c. 30.

[19] Theophilactus kod Strittera t. 7.

[20] Rački: Viek. sv. Cir. i Met. str. 22.

[21] Šafařik: Starožitnosti I. str. 638.

[22] Posavska Hrvatska i o zlatnih novcih kneza Serma. Rad jug. akad. knj. XLIII.

[23] Ondje.

[24] Rački: Vjek itd. str. 55—6.

Premda su na ovaj način svi jugoslaveni, dosliedno i Bošnjaci, prešli na kršćansku vjeru, ova ipak nije u njihov život duboko pronikla zato, što je u Bosni svećenstvo bilo tudjeg naroda oli u tudjem duhu odgojeno. Kršćanstvo se je stoprv onda u naših krajevih utvrdilo, kada po smrti sv. Metodija biše izagnani iz Moravske njegovi učenici, a gostoljubje im ponudiše ovostrane pokrajine, kojim oni donesoše prevedene svete knjige i uvedoše narodni jezik u službu božju.[29]

Neima sumnje, da je brzo iza pokršćenja novih stanovnika uzpostavljena bila bar jedna biskupska stolica u Bosni, premda se nigdje ne spominje do XI. stoljeća. Tada se porad nje porodi razpra medju dubrovačkim i barskim nadbiskupom, koju prekinu papa Aleksander II. listom svojim od 18. ožujka 1067, dosudiv ju posliednjemu, te dodavši ovu za nas znamenitu opomenu: „Brini se takodjer samostani toli latinskimi koli grčkimi iliti slavenskimi, znajući, da ovi svi jednu crkvu sačinjavaju“.[30] Medjutim do nas nisu doprla imena bosanskih biskupa, koji upravljaše ovomjestnimi vjernici prije XII. vieka. Farlati sliedeć Orbini-a i Zmajevića, uvršćuje medju ove najprije Vladislava okolo g. 1141., zatim Milovana oko g. 1150., Radigosta oko g. 1171. ili čak 1191., napokon Danila svrhom ovoga stoljeća.[31] Ali novijim povjestničarom sumnjiva se vide vrela, iz kojih su ove viesti crpljene.

Iz gore navedenih papinih rieči razabiremo, da je u to doba u području barske nadbiskupije bilo svećenstva i samostanâ obojega obreda — latinskog i grčkog, i da su oni grčkoga bogoslužja obično slavenskim jezikom molili Boga. Nu odkud grčki obred u ovih stranah, počem znamo, da su prvi vjerovjestnici i nam i Srbom došli upravo iz Rima? Ali ako uzmemo u obzir, da sv. stolica nije nigda nikakove razlike činila medju jednim i drugim obredom, nego oba jednako podupirala, kao što to gornja papina izjava jasno svjedoči, a s druge strane ako imadnemo na umu odnošaje ovih zemalja napram Carigradu, te da su grčki carevi dugo vladali obalom jadranskoga mora, onda se nećemo ni čudit ovomu uzporednomu napredovanju obajuh obreda, pri čem je i u jednom istom gradu obojemu bilo mjesta, i sama zadarska crkva još u g. 1198. grčki obred i jezik sliedila, i to stojeć pod posluhom apoštolske stolice.[32] Gjorgjić mnije, da je najviše grčkog svećenstva prešlo u ove krajeve za kipolomskog bjesnila, koje je nastalo pod carem Leonom Isauričkim (718—742), a utrnulo se (842) za vladanja carice Teodore. Kipolomci štićeni, dapače predvodjeni samimi carevi, prognaše pravovjerne vladike, svećenike i kalugjere, koji u ovih krajevih nadjoše zaklonište i razprostraniše grčki obred na uštrb latinskoga.[33]

---

[25] Viek i djelovanje str. 46—8.

[26] Thomas Arch. Hist. Salon. c. 11.

[27] Const Porph. De Adm. Imp. c. 31.

[28] Baptizati fuere (Servii) per presbyteros Roma accersitos etc. Op. cit. c. 32.

[29] Viek i djelov. sv. Ćir. i Met. str. 371—420.

---

[30] Monasteria quoque tam Latinorum quam Graecorum sive Slavorum cures, ut scias haec omnia unam ecclesiam esse. Farlati VII. p. 18—19.

[31] Idem t. IV. p. 43—6.

[32] Cum igitur in ecclesia vestra, que sub obedientia sedis apostolice perseverans Grecorum haetenus ritum servaverit et linguam. Kukuljević Codex Dipl. II. p. 189.

[33] Hrvati, Srbi i Dalmatini a s. rimska stolica. Trst 1860. strana 15.

I prije XIII. vieka bio je dakle raširen po Bosni grčki obred; dapače mi bi rekli, da su gore spomenuti biskupi bili istoga pristaše, te kao takovi zauzimali bosansku biskupsku stolicu, što im donjekle potvrdjuju i narodna imena. Ovoga je mnenja i Assemani,[34] a to nam svjedoče rieči papinog poslanika Ivana de Casemaris. Ovaj potlje nego je lično prošao kroz ove krajeve i učinio da su se prvaci njekih bogomilskih samostana odrekli krivovjerja, te o svem papu izviestio, došavši na ugarski dvor (1203.) ovako piše Inocentu III.: „Nek vam je poznato, da u kraljevini bana Kulina od Bosne ne ima nego jedna biskupija, a biskup je sada umro. Kad bi moguće bilo, da se ondje stavi koji Latinac, i da se još koja trojica oli četvorica novih (biskupa) imenuje, odtale bi velika korist po crkvu potekla, jer je njegova kraljevina velika, najmanje deset, pak i više dana hoda“.[35] Iz ovoga se vidi, da ni početkom XIII. vieka još nisu bile izoštrene oprieke medju zapadnom i iztočnom crkvom, bar ne u Bosni, nit su ove sliedbenici posve se odrekli svake sveze s apoštolskom stolicom; pak zato poslanik nije prešnim nego samo koristnim smatrao imenovanje kojeg „Latinca“, doista ne iz drugog obzira, nego samo zato, što je pravedno predpolagao, da će u ovom steći bosanski katolici učenijeg i revnijeg pastira; grčko bo svećenstvo, kao što ćemo se na drugom mjestu uvjeriti, bilo je zaraženo grdnom simonijom, ter je čamilo u neznanju mlogih vjeroistina. — Da li je pako usvojen ovaj predlog poslanikov, nebi mogli to ničim dokazati, premda su prvih triuh desetaka ovoga stoljeća bili učestali papinski poklisari Bosnu obilaziti i njezine vjerske odnošaje uredjivati. Ovim izaslanstvom bio je uviek samo jedan cilj, naime, da Bošnjake, koji koncem XII. vieka prognanim iz Srbije bogomilom ponudiše gostoljubje i njihovimi bludnjami biše otrovani, opet privedu na čistoću katoličkoga nauka.

Kada već spomenusmo bogomile, inače prozvane Patarene, treba da koju reknemo o nauku i nutrnjoj uredbi bosanskih pristaša ovoga pogubnoga krivovjerja, koje je izazvalo dolazak franjevaca u Bosnu, zaustavljalo njihovo poslovanje, te najposlie uzrokovalo propast bosanske samostalnosti. Ovo možemo tim lakše obaviti, čim su nam sačuvali njeki spomenici nazore bosanskih bogomila, medju koje spomenike spada poglavito obrana katoličkog nauka proti patarenom, sastavljena njekim učenim bosanskim franjevcem,[36] te apoštolske listine.

Bogomilsku sliedbu, kao što drugdje rekosmo, zasnovao je u Bugarskoj izmedju g. 925. i 950. pop Jeremija, prozvavši se Bogomilom, a to nije ništa drugo do krparenje staroslovjenskoga bajoslovja sa kršćanskimi nazori, i ponovljena bludnja prvašnjih Maniheja i Pavlićana. Po tom glavno načelo bogomilske vjere bijaše, da Bog nije stvorio vidivih bića nego djavao, o kojem su takodjer mislili da je „bez početka“. Vjerovali su tajnu presv. trojstva, nu nauku o postanku i naravi iztočnoga grieha samovoljno su izkrivili. Biblijsku pripovjest o Adamu i stablu života oni su simbolično tumačili, te pod stablom razumievali ženu, a što je Adam pojeo s njega voćku, u tome su nazirali, da se je puteno s njom smiešao i s toga bio izagnan iz raja. I naša duša, po njihovu shvaćanju, od Boga je prije odpala nego li se je u čovjeku sjedinila s tielom. I ovomu je opet bio kriv djavao. On je uzašao na nebo, tu zaveo božje angjele, sveo ih na zemlju i ondje ih u ljudska tjelesa zatvorio. Iza toga, pak sve do dolazka spasiteljeva sotona je svietom neograničeno vladao. Prevario je Mojsiju, prikazao mu se u ognju, ter mu dao svoj zakon, a radi toga svi su otci staroga zavjeta na vjeke odsudjeni, dapače i sv. Ivan Krstitelj bio proklet.

I ob upućenju sina božjega osnovali su poseban nauk. On je snišao da osramoti odpadnika i pouči ljude. Njegovo je tielo bilo prividno i zračno, pak zato nit je trpio, nit umro, nit uzkrsnuo, po gotovu bl. djevica Marija nije mu bila mati nego angjeo. Isus je obavio djelo spasenja učeći duše, da poznaju pravoga Boga i sredstva, kojimi se mogu prosvietliti i očistiti, ter se vratiti u nebo. Buduć dakle Isus nije podielio svojom smrću nikakvih milosti, oni su odbacivali svakolika svetotajstva, tim više, što se pri dielenju istih upotrebljuju vidive stvari kao znakovi nevidivi, koje su sotonom stvorene, dosliedno zločeste.

---

[34] Assemani Kal. Eccl. t. V. p. 63—4.

[35] Noveritis praeterea, quod in Regno Bani Culini de Bosna non est nisi unus episcopatus et episcopus modo mortuus est. Si posset fieri quod aliquis Latinus ibi poneretur etc. Theiner: Mon. Slavorum mer. t. I. p. 19.

[36] Starine knj. I. str.: 109—138.

Odalečiv se ovakim naukom od ostalih kršćana, svoju su samo sliedbu smatrali pravom crkvom Krstovom, svoga pako „episkupa“ jedinim krstovim namjestnikom i nasliednikom sv. Petra. Nasuprot rimsku crkvu držali su kumirskom i razkolnicom vjere, koja je izgubila pravovjerje pod papom Silvestrom, kad je ovaj primio svietska dobra od cara Konstantina. — I oni, kao što i njihovi suvjernici na iztoku i na zapadu, dielili su se u dva reda, naime u „vjernike“ i „savršene“ (= krstjane, svršitelje). Vjernici su postajali poslie njeke kušnje i pouke, a savršeni njekom posvetom. Bogomilsku crkvu sačinjavali su samo savršeni članovi, o kojih su opet vjerovali, da su bezgriešni, pravi sinovi i učenici Isusovi, te sami imali i dielili duha svetog svim, koji k njim pristupaju. U sliedbu se nisu ubrajala djeca, koja ne bijahu došla na dobu razbora, jer dotle nisu mogla ni spasiti se.

Ne priznajući svetotajstva reda, bogomili su zaveli obće svećenstvo, i sve „savršene“ smatrali glavari svojih obćina i voditelji svojih molitava. Svim na čelu stajao je „djed“ iliti „episkup crkve bosanske“, ovomu pako o boku bilo je 12 strojnika (učitelja), od kojih njeki zvali su se gosti, a njeki starci, i tim priznana bila tri hierarhična stepena. Uslied toga „krstijanin“ postajaše starcem, starac gostom, gost pako djedom. Djed je dakle bio što u kršćanâ biskup, gost što svećenik, a starac isto što djakon, samo s tom razlikom, da je u njih i nižji mogao većega u svih obredih zamieniti, dapače svaki „savršeni“.

Što se napokon tiče bogoslužja i crkvenih obreda, takodjer su se znatno od katolikâ i drugih kršćanskih sliedba razlikovali bogomili. Oni nisu gradili crkava, mrzili su križ, svete slike i svaki vanjski sjaj pri obavljanju molitava. Obično bi držali svoje pobožne sastanke po običnih kućah, često po stajah i pod vedrim nebom: stol pako pokriven bielim platnom i na njem otvoreno sv. evangjelje, bio je sav nakit toga molitvišta. Molitva im je sastojala iz „Otče naša“, štivenja kojeg odsjeka sv. pisma i propovjedi; kojim bi dodavali njeku vrst javne i obćenite izpovjedi od strane vjernika. — Za nadomjestit svetotajstvo krsta izumili su položenje rukuh i knjige sv. evangjelja vrhu obraćenika, i takomu obećavali su spasenje.

Vjerski propisi bili su im vrlo strogi. Zabranjena im biaše ženitba, a po tom svako puteno obćenje s drugim spolom, te se o bosanskih bogomilih ne čitaju one razkalašenosti, koje o njekih njihovih jednovjercih na zapadu. Morali su se uztezati takodjer od životinjskih tvari, dakle od mesa, masla i sira. Odsudjivali su još i smrtnu kazan, ma ta polazila od koje mu drago oblasti, pa bila ona i na vlastitu obranu. Napokon čuvati se od zakletve i obćenja s ljudmi druge vjere, te odreći se blaga i bogatstva, biaše zaglavak njihova zakonika. Al na ove tako stroge zakonike nisu bili svi članovi jednako obvezani: vjernici su mogli po miloj volji živiti, nu savršeni točno su se držali i najmanje potankosti, pak zato najveći ugled i štovanje uživali, te im se vjernici dapače duboko klanjali.

Kojim su načinom i kolikom revnostju bosanski bogomili širili svoju vjeru, nalazimo u napomenutoj „obrani“, iz koje vadimo sliedeće: „Pravo se o njih veli“, tako piše bezimeni očevidac, „da dolaze u odjećah ovčijih; ne radi vune nego ćudi ovčije; jer se ukazuju ponizni kano ovce, i licumjereć zavode onom poniznosti. Valja se njih čuvati, jer su i grabežljivi vuci; oni bo, kano vuci, stanuju u planinah i riedko izlaze k ljudem; ili kada izlaze, dodju tajno promjenivši odjeću t. j. potajno se klatareć od kolibe do kolibe, i tako grabe duše, jer ljudem obećavaju poslie smrti život vječni; pak se u tom obećavanju dogadjaju mnoga zla i propada svaka pravica, prodavaju se ljudi po trgovih kano životinja bez svake plate, i takovom naukom grabe duše kano grabežljivi vuci.37)

Crkva i družtvo bijahu dakle napadnuti ovimi nazori. Smatrajući svoju sliedbu jedinom crkvom Krstovom, zamrziše kršćane rimskoga i grčkoga obreda, nu one većma, jer su u njih nazirali moćnije protivnike svoga nauka. — Država ovom novotarijom pretvori se u podieljeni tabor i ratno pozorište, a tim se obustavi svaki kulturni i gospodarstveni razvoj; nosioci pako državne vlasti biše primorani udvoravat se bogomilskim prvakom i s njimi dielit moć i ugled. — Donajposlie i obiteljski život, taj izvor zemaljske sreće, dodje u pogibelj; jer pristaše nove vjere odsudivši ženitbu, a zadržav žene pod uvjetom: „ako budu dobre i vjerne“, razriešiše ženitbenu svezu te dadoše povod žalostnim i nećudorednim po-

---

37) O bogomilskoj nauci i uredbi sravni: Bogomili i Patareni. Napisa dr. Fr. Rački. Zagreb 1870. str. 166—260.

„Hasan Kikić“

sliedicam. Pak s toga nije ni čudo, da je od sada poviest bosanska izprepletena mrzkimi zgodami.

Nu odkud bogomili u Bosni? Progonjeni u Bugarskoj od pobožnog cara Samuila, a kasnije po cielom tračkom poluotoku od grčkih careva, koncem X. oli početkom XI. vieka prebjegoše u dukljansku kneževinu, koja je tada obuhvaćala današnju Crnugoru s Kotorom, dobar dio Hercegovine i Arbanaske. A kad ih i odavle progna Stjepan Nemanja (1159—95.), priedjoše u Hum, a odtale u Bosnu.[38]) Ovo im tim lakše bi, što je bosanski ban Kulin tražio stanovničtvo, kojim bi naselio pustošne krajeve svoje banovine, a sestra njegova, udova pako Miroslava humskoga kneza i sama bila okužena patarenskom naukom, te brata ako nije na to nagovorila, to ga je doista učinila sklonim svojoj sliedbi, pak je mogao dukljanski knez Vuk g. 1199. pisati papi Inocentu III., kako je ban Kulin sa svojom ženom, sestrom i mlogimi rodjaci zaveden, preko deset tisuća kršćanâ na isto krivovjerje preveo.[39]) Uslied ove prijave papa izasla u Bosnu svoga u Duklji poslanika Ivana de Casemaris i Bernarda splietskog nadbiskupa, da bi stvar izvidili i u klici bogomilstvo ugušili.[40]) Papinski se je izaslanik velikom gorljivostju latio obraćanja bosankih bogomila, te u skupštini, držanoj dne 8. travnja 1203. na Bielopolju kod Sutjeske, u prisutnosti samoga bana Kulina, obrati prvake njihovih samostana, i uze od njih pismenu odsudu bogomilske nauke, te obećanje, da će vršiti propise katoličke crkve.[41]) Ova okolnost svjedoči, da je dotle bogomilstvo zarazilo ne samo puk nego i samostane, u kojih su kraj mužkaraca i žene prebivale. Medjutim ban Kulin nastojao je stresti sa sebe svaku sumnju krivovjerja, poslavši najpre k papi, zatim k ugarskomu kralju njekoliko odličnijih bogomila, da se svečano odreknu novog nauka, te izgovarajući se, da ih je držao za katolike, što opet daje mu svjedočbu, kako je slabo bio upućen u vjerskih istinah.

Kraj svih ovih napora crkvene i državne vlasti tečajem prvoga i drugog desetka ovoga stoljeća razširi se i ojača u Bosni

---

[38]) Sravni i o tom spomenutu razpravu od strane 1.—44.

[39]) Theiner: Mon. Slav. mer. I. p. 6.

[40]) Idem ibidem p. 15.

[41]) Ibidem p. 20.

nova sliedba tako, da je sv. stolica odlučila poprimit prisilna sredstva te silu silom krotiti. Tako papa Honorij III. čuvši, da „krivovjerci u Bosni javno propovjedaju svoje opake bludnje na veliku štetu stada gospodnjega", zapovjedi svomu u Ugarskoj poslaniku i dvorskomu kapelanu Akonciju, da pozove ugarskoga kralja, svećenstvo i puk na križarsku vojnu proti Patarenom, dopustiv mu, da proti onim, koji ih brane, upotrebi apoštolsku vlast.[42]) U istom smislu pisa kralju i biskupom, opominjuć ih, da se s podanici na poziv poslanikov dignu „muževno i silno", nebi li se ova kuga uništila.[43]) Do oružane provale ne dodje, nego Akoncij osobno stupi medju bogomile i nakon tri godine naporna mu uzaludna truda umrie u Bosni.[44])

Stoprv poslie smrti Akoncijeve provali Ugrin nadbiskup kaločki s oružjem u ruci na bosansko zemljište, te mu podje za rukom iz Solih, Usore i srednje Bosne iztisnuti krivovjerce, pak zato mu kralj pokloni ove predjele, a papa potvrdi.[45]) Kasnije uz Ugrina vojevao je i pobožni brat kralja Bele IV. vojvoda Koloman, nješto s toga što ga je papa na to nagovorio, a nješto opet, što mu je otac njeke posjede u Bosni bio darovao,[46]) ter je od svojih dobara jedan dio poklonio stolnoj crkvi i kaptolu.[47])

Iz ovih kratkih crta jasno biva, da je moć bogomilâ danomice rasla, akoprem je ovog doba bosanskim banom bio Stjepan, o kojem imademo nepobitnih dokaza,[48]) da je bio katolik. Istom iza trećeg desetka ovoga vieka zavlada Bosnom Matej Ninoslav, koj se prvi put spominje g. 1233., te o kojem znamo, da je u bogomilstvu bio odhranjen, a sad iskreno stupio u krilo katoličke crkve.[49]) U isto vrieme nepomnjom dubrovačkoga metropolite uzpe se na bosansku biskupsku stolicu njeki pristaša bogomilstva, kog papinski poslanik stožernik Jakov svrže s časti, a biskupiju privremeno pridruži kaločkoj pokrajini.[50]) Svjedoče nam suvremene listine, da su „stanovnici ove zemlje bili velikim dielom okuženi krivovjerskom opačinom, te da se u bosanskih crkvah nije izvršivala služba božja.“[51])

---

[42]) Theiner: Vetera Monumenta Hungariae historiam illustrantia. t. I. p. 31.

[43]) Idem ibidem.

[44]) Farlati t. IV. p. 47.

[45]) Theiner: Mon. Hung. p. 55.

[46]) Theiner: Mon. Hung. I. p. 133.

[47]) Ibidem p. 172. Sada je dobio bosanski biskup Djakovo i Bleznu i t. d. Mon. slav. I. p. 296.

[48]) Monum. Hung. I. n. 258.

[49]) Ibidem. p. 120.

Da bi opet obnovio pravovjerje rečeni stožernik, dovede sa sobom dominikance, koji su se već odlikovali u obraćanju zapadnih Patarena.[52]) Uzastopice na izpražnjenu biskupsku stolicu bi povišen Ivan, rodom Niemac a redom dominikanac, odprije papinski kapelan i izpovjednik, preporučiv se svojom pobožnostju, gorljivostju i okretnostju.[53]) Nu ni ovim revnim poslenikom nije pošlo za rukom kakov znatan uspjeh postići, dapače njeki mučeničkom smrtju izginuše, a „tolika u Bosni i obližnjih pokrajinah naraste množina nevjernika, da se je sva zemlja, kano pusta i nepristupna u crno zavila, napunjena trnjem i koprivami.“[54])

Na opetovanu molbu biskupa Ivana, papa ga diže, a imenova (1235.) dominikanca Ponsu, predavši mu privremeno i humsku zemlju te službu apoštolskog poslanika,[55]) pa kad ni ovaj na liepu nemože ništa opraviti, Benedikt, kaločki nadbiskup, na čelu svojih četa provali (1246.) u Bosnu, kamo mu papa posla krst iz vlastite blagajne, i dozvolu da zemlje u ratu bogomilom otete podieli medju svoje vojnike, te da bosansku biskupiju stalno svojoj pokrajini pripoji.[56])

Evo dakle u kratko nacrtanih vjerskih odnošaja one dobe kada franjevački red stupa na bosansko zemljište. Bogomili, mrzeći svaku katoličku instituciju, imali su na svojoj strani vladare, vlastelu i većinu puka, te silom suzbijali su oružane katolike, a progonili neoružane. Ostali narod u dva obreda podieljen, neodlučan stajaše pred bjesnećom bujicom.

---

[50]) Ibidem. p. 169.
[51]) Bogomili str. 69—70.
[52]) Ondje.
[53]) Ondje str. 71. Farlati t. IV. p 49—50.
[54]) Mon. Hung. I. p. 122.
[55]) Farlati t. IV. p. 50.
[56]) Mon. Hung. I. n. 373. 374. 382.

III.

Prvi franjevci u Bosni.

Koje upravo godine franjevci stupiše na bosansko zemljište, ne može se točno opredieliti. Pomnjivi iztraživatelj franjevačke prošlosti fra Luka Wading u svojih ljetopisih „manje braće“, sliedeći izvorne spise obće narbonske skupštine, držane g. 1260. pod rukovodjenjem sv. Bonaventure, navadja popis svih tadašnjih pokrajina reda, zatim njihovih vikarija (= namjestnictvâ), a medju ovimi na prvom mjestu stoji bosanska sa osam svojih kustodija, naime duvanjskom, grebenskom, bosanskom, mačvanskom, bugarskom, kovinjskom i raškom; dočim bosansku kustodiju stavlja čak u god. 1235.[1]) Opazit nam je ovdje, da se je po starom sustavu reda pod imenom kustodije razumievalo okružje od njekoliko samostanâ, pokrajina (= provincia) pako i vikarija obično je sastojala iz više takovih okružja. Osim toga primjetit nam je, da su ondje podizane vikarije, gdje nije bilo dovoljno redovničkih osoba i stanova, te su zato i bivale podredjene oli bližnjim pokrajinam oli neposredno glavaru reda. Takova vikarija biaše i u Bosni, dok se g. 1517. sve nepovisiše na čast pokrajinâ a tim nezadobiše samostalnu upravu. Mlogi povjestnici, kao: Gonzaga, Marko Lisbonski, Greiderer i još njeki, poriču bosanskoj vikariji toliku davninu, tvrdeći, da su se franjevci stopram u Bosni nastanili g. 1340., kada glavar reda fra Gerard Odonis dodje u Bosnu, a tadašnji mu ban Stjepan Kotromanić izadje u susret i prigrli vjevu katoličku. Nu da vidimo, na čem temelje to svoje mnenje. Prvo, što ih dovodi u sumnju o vjerojatnosti Wadingova izkaza, jest, što nalaze medju kustodijami i Rusiju, dočim s druge strane znamo, da je ona posebice stojala. Kad nebi protivnici znali što krupnijega na sriedu iznieti, tu bi se mogli mirno podpisati Wadingu, jerbo se je sigurno tu podkrala tiskarska pogrieška te metnuto Russiae mjesto Rassiae. Idu oni dalje u svojih protudokazih, ter iz toga, što dosad izdani spisi vatikanskog arkiva šute o bosanskih franjevcih, zaključuju, da ih nije bilo u XIII. vieku; neporiču ipak toga, da ih je bilo u veoma neznatnu broju, jer ne mogu inače da protumače, kako su mogli nadzirat pravovjerje i vršit iztražiteljsku službu mnogo prije dolazka Gerardova. Nevjerojatno se svim još čini, da su vladari sv. stolici odtudjeni, kao što bijahu tada srbski i bugarski a stranom i bosanski, promicali oli trpili katoličke redovnike. Nu tko je imao priliku dublje zaviriti u onodobne odnošaje, mogao se je lahko uvjeriti, da su oni knezovi bili sami neodlučni kamo da se priljube, te čas k iztoku, čas k zapadu se obraćali, imenito bosanski; gdje je osumnjičenomu Kulinu nastupio dobri sin Stjepan, ovomu vrli Ninoslav, a njemu ciela povorka ugarskih vlastelina. Riečju, oni su se okolnostmi ravnali te ne činili tolike razlike medju jednom i drugom crkvom. — Jedna od glavnih njihovih mučnosti jest i ta, što Grgur X. razpustivši g. 1274. lionski sabor i razposlavši na sve biskupe i upravitelje dominikanskih i franjevačkih pokrajina listove, da dižu križare proti Saracenom, ne nalazi se list na bosanskog vikara. I tomu bi se mogao naći uzrok u posebnih okolnostih mjesta i položaja bosanskih franjevaca, te ako su i mogli oni u katoličkih državah snubiti osloboditelje sv. mjesta to ovi u Bosni uzalud bi takove pozivali na križarsku vojnu, koji ni sami nisu htjeli znati za svezu s katolici. — Napokon ih utvrdjuje u njihovoj misli, što se nezna za imena tih prvih samostana nit bosanskih vikara; nu morali bi se spomenuti oni, da polag naputka sv. utemeljitelja,[2]) zatim skupštine od g. 1219.[3]) nisu se u ono doba ni dizali zidani i stalni samostani, nego više izgledali kao kolibice; vikari bosanski pako zavisili su oli od susjednih pokrajinskih stariešina oli, što je mogućnije, izravno od vrhovnog glavara reda, koji im je i novu braću slao iz svih strana Evrope. Pa kad bi i prešli u ovom na stranu Wadingovih kritičara, to nebi se ugnuli svim prigovorom, jer odkud u Kotromaniću ono poštovanje napram franjevačkom predstojniku, ako ga nisu prije oni na to pripravili, koji su se tu već blagoslovno trudili i predobili za se vladarevu sklonost. Koj je uzrok fra Gerardovu dolazku u Bosnu, ako ne isti, koj i onomu u Ugarsku, naime da pregleda braću i vidi, vrše li dovoljnom revnostju svoju svetu zadaću. Znamo, istina, da ga je i kralj Dragutin na to nagovorio, ali bez sumnje trebalo mu je nješto više imat uzroka, nego li je samo obraćenje banovo, koj mu i onako radostno u susret izadje i neimade nikakove težkoće preći odlučno u katoličku crkvu. — Misleći, da smo ovim poravnali mučnosti i prigovore proti Wadingovu izkazu navedene, pristajemo posve uz njegovu tvrdnju. Mi ne smjemo ni reći, da bi on, kojemu su bili pristupni vatikanski i cielog reda arkivi, te koji smo uvjereni s ostalim učenim svietom o dubokoj kritici i sdušnosti njegovoj, da bi on to lahkoumno nadodao oli izmislio, tim više, što on bez svoje koristi tako tvrdi, te jasno još kazuje, gdje se nalaze.[4]) Mi nasuprot nemožemo razumiti one, koji odgadjaju utemeljenje bosanske vikarije u god. 1340., a u isti mah pripovjedaju nam, da je sastavljena od sedam kustodijâ,[5]) ne opažajući kako je bezsmisleno i povjerovati, da je fra Gerard jednim mahom nastanio tu bar stotinjak braće, upoznavao se sa zemljopisnim položajem Bosne, shvatio potrebe pučanstva i tolike stanove podigao. Uz Wadinga pristaje Hueber,[6]) Čevapović[7]) i Laštrić,[8]) slavni pako Farlati smatra bosansku vikariju vrstnicom samoga reda.[9])

---

[1]) Wadingus: Annales Minorum ad a. 1228. n. 86. et a. 1235. n. 30.

---

[2]) Opuscula s. Franc. t.

[3]) Coenobia construantur ex cannis et cratibus, seu ligno et luto paleato. Leges Minorum. Romae 1796.

[4]) Wadingus t. IV. p. 135. n. 16.

[5]) Ivi si fece una Vicaria chiamata Bosnese, che aveva sotto di se sette Custodie. Marco da Lisbona Part. III. l. 8. c. 44.

[6]) Janković: Caerem. Prov. p. 86.

[7]) Synoptico-memorialis catalogus Prov. S. Joannis a Capistrano. Budae 1822. p. 7—26.

[8]) Epitome vetustatum bosn. Prov. Anconae 1776. p. 1—5.

[9]) Hi siquidem (franciscales) sub ipsa hujus s. ordinis primordia hanc Christi vineam . . . . per annos amplius quingentos excoluere. IV. p. 41.

Ovo mnenje donjekle opravdava i uvedenje franjevačkoga reda u Bugarsku i Srbiju, gdje je ona po Wadingu imala svoje kustodije. Tako već g. 1245. papa Inocent IV. poslao je u Bugarsku njekoliko franjevaca, podielivši im velike povlastice na korist ovoga naroda. U preporučnom pismu na Kalimana papa žali, što je crkva grčka i bosanska svojom nepokornošću odciepljena od glave obćenite crkve, ter ga opomenu, da posluhne papinske poslanike, kao ljude velikih krieposti, uvježbane u stegi redovničkog življenja i vješte sv. pismu, koje mimo druge šaljemo, zato što ih smatramo sposobnijimi za svaki posao.[10] U isto doba nalazimo franjevce i u raškoj državi. Oko g. 1246. nadbiskupom u Baru bude imenovan po Inocentu IV. fra Ivan Piano-Karpinac, koj je upravo se povratio iz Tatarske, gdje prošle godine kod velikoga kana obavi vrlo dičan zadatak, upitao naime kana, zašto je utamanio tolike evropejske narode, i nagovorio ga na vječiti mir s kršćani. Dapače učini ga sklona evangjeoskoj nauci, i kasnije primi sv. krst. Došav u svoju nadbiskupiju, sazove sinodu, uredi svećenstvo, uzme natrag razpršena dobra, uzpostavi disciplinu i znanost, ter izvojuje za svoju stolicu metropolitska prava. Pod njegovom upravom razvi se u Raškoj i koludrički život. Kraljica Jelena popravi samostan na brdu Rumiji, i više od trideset samostana posagradi na raznih mjestih, a samostan barski bijaše glavna točka, s koje su se razilazili franjevci po širokom srbskom kraljevstu. Njihovo nastojanje urodi najljepšim plodom: Stjepan Uroš Veliki ostade do smrti (1272) sklon katoličkoj crkvi, a g. 1250. njeki razkolnički biskup iz Arbanaske odreče se razkola, i barski nadbiskup primi ga na ime papino u krilo sv. rimske crkve. Po smrti fra Ivanovoj opet stupi na barsku metropolitsku stolicu franjevac, po imenu fra Gofred, kog Inocent IV. sobom posveti.[11]

Pak i suvremene u Bosni zgode kao da opravdavaju Wadingovu tvrdnju. Polovicom XIII. vieka vojujuć u Bosni Benedikt kaločki nadbiskup uz kralja Belu IV. proti bosanskim bogomilom, i ban Ninoslav smatrao ih kano neprijatelje svoje države te i sám opirao se toj magjarskoj provali, oba četovodje pišu papi Inocentu IV., da je ban potajni bogomil, pak s toga potraže dozvolu, da ga mogu s banstva skinuti, navedši tomu za povod, što je zajedno s krivovjerci borio se proti ugarskoj vojski. Papa odmah shvati sebičnost tih širitelja pravovjerja te ne povjerova njihovim navodom, nego uze u obranu bana Ninoslava, imajuć dosta dokaza o njegovoj odanosti prama katoličkoj vjeri, povjerivši iztragu o glasu, življenju i ponašanju banovu predstojniku franjevaca u Spljetu i senjskomu biskupu, i to svojim listom od 27. ožujka 1248., sigurno zato, što je senjska biskupija graničila s bosanskom banovinom, a franjevački predstojnik u Spljetu bio u dodiru s braćom u Bosni, te pomoćju ove mogao je podastrieti sv. stolici vjerodostojnije izvješće o banu od ikakva drugog, ma i najuglednijeg crkovnjaka. Isti dan pisa papa i kaločkomu nadbiskupu, pravdajuć Ninoslava zato, što je proti njima podbio oružje, jer da je za obranu svoje zemlje i u brizi za svoj obstanak poslužio se i bogomilskimi četami. Od ostalog uvjerava ga, da ban ne prestaje pokazivat se dobrim katolikom, pak s toga da počeka na svršetak iztrage.[12] Znamenit je za nas ovaj čin apoštolske stolice s više obzira; jer dočim se iz njeg zrcali umjerenost, kojom se odlikuju svi pape, opažamo i osobitu njihovu brigu za samostalnost i sigurnost pojedinih država, ne naziruć u razliki političnih ciljeva ikoju zaprieku samomu pravovjerju, dapače ovo tim čvršćim su smatrali, ako je državopravni položaj bio zaštićen od svake vanjske pogibelji. Nas napose veseli ovaj povjestni spomenik, jer dokazuje, kolikog su i onda bili ugleda franjevci, te kakovo su pouzdanje uživali kod najviših državnih i crkvenih oblasti.

Na pitanje, koji su bili prvi franjevci, koji dodjoše u Bosnu, vrlo umjestno primjećuje u spomenutom djelu podarhivar vatikanski Balan riečmi: „Imena dominikanaca i franjevaca sviet je većim dielom zaboravio; bili su to siromašni fratri, koji su donosili mir i naobrazbu s vjerom i ljubavlju; sviet, koji podiže spomenike i poprsja silnikom, osvojiteljem, koji su tolike zemlje krvju nakva-

---

[10] Da Civezza: Storia delle miss. franc. I. p. 356—60.

[11] Dr. P. Balan: Kat. crkva i Slaveni u Bugarskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini. Prevedeno u Kat. Listu zagrebačkom g. 1881. str. 123 i 129.

[12] Theiner: Vetera mon. Hungariae historiam illustrantia. Tomus I. n. 386 et 387.

sili, pomućenim umovom, koji razdvojiše duhove i posijaše mržnju,
koja potraja vjekove, da zavija narode u žalost, taj sviet ne sjeća
se onih, koji su zemljom prolazili dobro tvoreći i mir davajući,
donoseći Boga i naobrazbu, gdje to još nije poznato bilo ili gdje
je o tom malo ne uspomena izginula bila.

Medjutim u koju mu drago dobu stavili dolazak franjevaca,
mi ćemo odsele sve to češće susretat se s njimi na bosanskom i
srbskom zemljištu, obdarenimi osobitimi preimućtvi i najvećim po-
vjerenjem sv. stolice, a njihova djelatnost izpunjuje listove domaće
crkvene povjesti.

Kako je svršila iztraga, proti banu Ninoslavu povedena, ne
znamo, nu kao da su bile posve netemeljite osvade proti njemu
navedene u Rimu, buduć njegova najkasnija listina od mjeseca
ožujka 1249., dana Dubrovčanom, da će s njimi čuvat „vječni i
tvrdi mir, srdčenu ljubav i svaku pravdu“, nosi na sebi sve bi-
ljege banova pravovjerja, naime odaje vjeru „u gospodina Boga
našega Isusa Hrista i u prjesvetu bogorodicu deviju Mariju i u
častni životvorešti kerst i u sveta božija evangelija, i u svetoga
Vlasi, blaženoga mučenika, i u vsi svete ugodivše Bogu“.[13]) Iste
oli sliedeće godine, po svoj prilici, preminuo je, ostaviv iza sebe
braće i djece. Nu ni jednim ni drugim ne dopade banska čast,
kojoj je on osobiti ugled bio pribavio. Ugarski se kralj okoristi
ovom zgodom, i skuči Bosnu pod svoju oblast, dajući odsele na-
slov „bosanskoga vojvode“ kojemu članu svoje porodice, a za upra-
vitelje dolaziše ljudi, koji su gledali samo na brzu ruku obogatiti
se; vjera pako i dobro naroda, to im je bila deveta briga.

Kao što biaše državna uprava u slabih rukuh, isto tako ni
crkvena nebijaše jaka, da bi mogla prkositi rastućemu broju bogo-
milâ. Okolo g. 1270. preminu staro šću već iznemogli Ponsa, kojeg
smo okretnost opazili u dizanju stolne crkve, a nastupi mu Ro-
lando, te ovom do malo Andrija, iz dominikanskog reda, koga na-
lazimo u g. 1280. biskupom, nu ne smijemo reć, da je 20 godinâ
biskupovao, kako nam to povjestnici njegova reda tvrde. Sjedeći
u zakutku svoje biskupije, te često prizivani na ugarski dvor, slabo
su mogli biskupi nadzirati povjereni im puk.

---

[13]) Miklossich: Mon. serb. p. 32—3.

Naravna posliedica nerada jedne i druge vlasti bijaše ta, da
su se bogomili na novo osnažili i svom silom skočili, da zametu i
posljednji trag kršćanstvu. Ugarsku sjeti njezine dužnosti papa Ni-
kola III, poslavši u rujnu g. 1278. Filipa fermanskog biskupa i
kardinala sv. Marije „in via lata“ kralju Ladislavu, da se odlučno
pobrine iztriebljenjem krivovjerja a učvršćenjem katoličke nauke.
Dne 23. lipnja r. g. Ladislav obeća podupirati sve, kojih se tiče,
u satiranju krivovjeracâ, sliedeće pako godine obreče, da će ih
iztriebiti „iz Bosne i obližnjih predjela“.[14]) Na ovo se obveza i
kraljeva mati Jelisava, koja se je tada ponosila naslovom „vojvod-
kinje mačvanske i bosanske“.[15]) Al sva ova obećanja bila su slaba,
stranom što ni sam Ladislav ne bijaše dobar katolik, stranom pako
što je uprava Bosne stojala u ženskih, a po tom u vrlo slabih
rukuh.

Dočim se je tako nemarno postupalo u Bosni sa svakoga
gledišta, dotle je Stjepan Dragutin, sin Stjepana Uroša Velikoga,
odrekav se oko g. 1282. srbskog priestolja u Deževi te raških i
primorskih zemalja na korist brata si Milutina, zagospodario Srie-
mom, Mačvom i Braničevom, a odovud pružio svoju vlast, na uštrb
Ugarske, preko ciele iztočne Bosne, dakle pokrajine štono leži
medju riekami Bosnom i Drinom, pak ako je vjerovati domaćim
izvorom, prenio ju je i na lievu obalu Bosne, zavladavši Usorom.[16])
Ovdje se samo namiće pitanje, kojim putem on to postiže? Domaći
izvori, Ruvarcem na spomenutom mjestu navedeni, kao da tvrde,
da je osvojio (= prijet), dočim Pejačević navodi tomu za uzrok,
što je za njim bila Kata, kći kralja Ladislava, od kog je dobio
osim ostalih darova Sriem i banovinu mačvansku.[17]) — Zauzevši
Stjepan Dragutin dobar dio Bosne, najprečja mu je bila briga kao
pobožnu kršćaninu, da u njem zavlada čistoća kršćanskog uauka.
Istina, on je dotle bio vatren pristaša iztočne crkve, nu to ga nije
priečilo a da nepovede ozbiljne dogovore u pogledu obraćenja
bogomilâ upravo sa sv. stolicom. Ovomu sbliženju pokrčio je put

---

[14]) Theiner: Monum. Hung. I. p. 328—336. et 340. 348.

[15]) Theiner: Mon. Hung. I. p. 347.

[16]) Godišnjica Nik. Čupića god. II. razprava od Ilariona Ruvarca str. 243—4.

[17]) Pejačević: Historia Serviae Coll. 7. p. 219. Colocae 1797.

papa Nikola IV. obrativ se g. 1288. pismeno na Milutina (= Urosium) te obojice majku Jelenu, kako se obćenito misli Francezkinju, ipak bez sumnje pravu katolikinju. Ovdje nam je napomenuti, da je ovaj papa odprije bio franjevcem pod imenom fra Jeronima de Asculo, a kao takov dugo vremena upravljao slavonsko-dalmatinskom pokrajinom, i dosliedno brinuo se širenjem vjere u susjednih krajevih. On je dao ovim korakom samo izliev svojoj davnoj želji i zanimanju za ujedinjenjem jugoslavenskih naroda s materom crkvom. Pokušavši privesti vladajuću u Srbiji porodicu na katoličanstvo, on je htjeo doisto i s onog visokog mjesta sudjelovati svojoj braći, kojih trudi nisu bili ni u kakovu razmjerju s postigavanim uspjehom, a dvojici od njih, naime fra Marinu i fra Ciprijanu predade rečene listove, da ih osobno izruče. Nu pobliže upoznajmo se sa sadržajem ovih apoštolskih pisama. U listu na Milutina papa mu želi milost, da postigne vječni spas, te buduć je samo jedna prava vjera, i to koju drži rimska crkva, to mu svjetuje, da odmah priedje u katoličku crkvu. Mater kraljicu časti Nikola naslovom „preljubeznoj kćeri“, koji samo katoličkim vladarom daje sv. stolica. Iztiče zatim papa svoju vruću želju, da u njezinoj porodici korien uhvati katolička vjera, pak s toga da piše obojici njezinih sinova i šalje im spomenuta dva franjevca, „muževe“, kako sam tvrdi, „uboge na ovom svietu ali bogate vjerom i naučne u zakonu gospodnjem, koji bi ih poučili o Isukrstu, preslavnoj djevici i obsluživanju vjere kršćanske“. Nagovara ju napokon, da i ona nastoji privesti kraljeve k jedinstvu vjere te pomoć i zaštitu ne uzkrati njegovim poslanikom.[18]) Moguće je, da su se ova dva gorljiva redovnika i prije trudila u obsegu bosanske vikarije, te opazivši u Jeleni odanost napram vjeri katoličkoj, a u njezinih sinovih njeku sklonost, da su se osobitim pouzdanjem utekli sv. stolici, nju o dobrih izgledih obaviestili te bili ovako toplom preporukom na srbski dvor odpravljeni. Neima sumnje, da su ovi listovi došli u najbolju horu, te bili u prilog onomu vječnomu antagonizmu napram grčkomu carstvu, kojim su uvjek bili ravnani srbski vladari, te ako se i nisu mogli posve otresti predsude, da uz grčki razkol pristaju, ipak su u vrhovničtvu carigradske stolice bistro

---

[18]) Raynaldus ad a. 1288. n. 29. et 31.

nazirali i težnju bosforskih careva za gospodstvom balkanskoga poluotoka. Oba brata poslušaju otčinski papin glas i pouku rečene braće, ter stupe u zajednicu crkvenu, akoprem ne oba jednakom stalnošću. Obojica su htjela na račun grčke carevine svoju oblast razširiti, a u to ime trebovala im je najpre podpora nesebičnih rimskih papa. S toga kraljica Jelena, kao uspjehom ponosita, htjela je apoštolstvo vršiti i u susjednoj Bugarskoj, te cara Jurja privesti u krilo katoličke crkve. U to ime ona bijaše odredila ljeti g. 1291. posjetiti bugarski dvor, te odpremi nad-djakona barskog Marina, inače Petra Cara, da dobije za bugarskog vladara papinski list. Nikola IV. vrlo joj rado tu želju izpuni, ter ju hvali za toliku gorljivost, uz list na cara uklapajuć drugi na bugarskog nadbiskupa, buduć svojim položajem može joj mlogo olakšati svetu zadaću.[19]) Za stalnost Stjepana Dragutina imademo nješto boljih dokaza, nego li za brata mu Milutina. Tako već dne 15. ožujka 1291. mogao je revni papa Nikola IV. njega i majku mu uzeti pod zaštitu apoštolske stolice, ter pohvalit ga za njegovu odanost prama rimskoj crkvi.[20]) Dne 23. r. mj. i g. spomenuti papa veselo čestita Stjepanu Dragutinu, što, „užežen plamenom vjere i pobožnosti“, preko svog poslanika Marina objavi mu svoju želju, da se u podložne mu bosanske predjele pošalje njekoliko podobnih osoba, vještih jeziku one pokrajine. Papa ga uvjerava, da je već predstojniku slavonske franjevačke pokrajine naložio, neka bi odabrao dva redovnika, koje podpunom punomoćju nadarivši, Stjepanu ih preporučuje, zatim kraljici Jeleni.[21]) Ovo nastojanje Dragutinovo oko uništenja krivovjerja a učvršćenju pravovjerstva potvrdjuju i domaći izvori[22]) ter možemo s ponosom uprieti ovaj čas pogled u bosansku vikariju, gdje je crkvena i svjetovna vlast u najokuženijem predjelu Bosne izkorjenjivala blagostju bogomilske bludnje. Zanimivo je za nas zaviriti u list Nikolin, koji isti dan izdade na poglavicu slavonske pokrajine. U tome pismu papa pobliže označuje duševna svojstva, koja treba da rese njegove poslanike, naime da su dobra ponašanja i vješti slavenskomu jeziku, kojih življenje bilo bi u suglasju s njihovom spasonosnom obukom, ter svim služilo za primjer poštenoga života i izgled čistoće. Ovim on povjerava iztražnu službu u kneževini bosanskoj, Stjepanu podložnoj, i to proti svim krivovjercem, te sliedbenikom, pomagačem, braniteljem i zaštitnikom njihovim, polag propisa u drugih apoštolskih listovih sadržanih.[23]

---

[19]) Assemani Kalendaria Ecclesiae universae. t. V. p. 45. 6.

[20]) Idem ibidem.

[21]) Sane tu zelo fidei ac devotionis accensus . . . . . Idem p. 47.

[22]) Ot toje bo zemlje bosanskije, mnogije ot jeretik obrati v vjeru hristjanskuju i krsti ih. Sr. Daničića Životi kraljeva itd. str. 41.

Neima sumnje, da je papina zapovjed od strane franjevacâ točno bila ovršena, te da su novi iztraživaoci u družtvu svoje braće revno sudjelovali plemenitim Dragutinovim namjeram. Ipak novoustanovljeni iztražni sud nije bio tako strog, da bi mu mogli predbaciti zanešenost, oli čak okrutnost, kao što se obično o takih pomišlja. Ovdje moramo razjasniti onovremene crkvene propise, ter ćemo iz njih razabrâti postupak iztraživaocâ u obće, a naših bosanskih napose.

Glavni iztraživaoci krivovjerja, po odredbi Innocenta III., nisu bili više biskupi, nego naročiti papinski poslanici, a tim je usredotočen cieli nadzor vjere. Ovi su po svom uvidjenju birali sebi pomoćnike, jedni pako i drugi dobivali su naputke neposredno od sv. stolice. Oni su pri tom obilazili mjesta i gradove, ter dozvavši prve ljude one okolice, pod zakletvom pitali su ih za očite i sumnjive krivovjerce, za tajne sastanke i ovim slična. Zatim su pitani bili obtuženici o svome uvjerenju i nauku kršćanskom. Koji bi sami priznali svoje zabasanje, oni bi bili temeljitije poučeni o vjeri, i primivši njeku pokoru, bili bi izmireni s crkvom. Zaprietilo bi se ovako zavedenim, da će im se zabraniti ulaz u crkvu, primanje svetotajstva i obćenje s vjernici. Pod ove crkvene pedepse podpali bi kadkad čitavi gradovi i pokrajine, o kojih bi se doznalo, da su većinom zagrezli u krivovjerje. — Pa kada su i ova čisto crkvena sredstva sve to većma se pokazivala nedostatnimi, tada su pape u svojoj gorljivosti za čistoćom vjere posegli i za tjelesnimi pedepsami i to tim radje, čim se je i država tada smatrala pozvanom, da osvećuje uvriede učinjene vjeri i ćudoredju. Krivovjerac, koj bi tvrdoglavo ostajao pri svom uvjerenju, gubio je sva gradjanska

---

[23] Theiner Mon. Hung. I. n. 610.

prava i sva mu dobra bivala zaplienjena. Njeki vladari i smrću bi kaznili svaki zločin, nu crkvene su se vlasti uvjek tomu opirale.

Kako proti krivovjercem, tako i proti njihovim braniteljem strogo se je postupalo. I oni su bivali izobćeni, ozloglašeni, pa i novčanom svotom globljeni. — Ovaki je bio obćeniti postupak iztražnoga suda, na crkvenih pravilih osnovan.[24] Ali kako su bosanski iztraživaoci postupali, to ovdje ne smjemo mimoići.

Ako želimo dobiti jasan pojam o djelovanju iztražnog suda u Bosni, to se moramo obazriet na onodobne zakonike i vladare, a po sredstvih, koja su franjevcem stojala na razpolaganje, zaključiti na strogost oli na blagost njihova postupka napram inovjercem. — Što se tiče pisanih zakona u obće, a proti krivovjercem napose, tih zaludu ćeš tražit u bosanskoj prošlošti. Samo dakle o vladarevoj volji zavisile su strožije oli blažije mjere u tom pogledu. Nu mi ćemo se tečajem samouprave bosanske osvjedočit, da nesamo bosanski bani i kraljevi nisu bili voljni prihvatiti strožijih sredstvâ na tu svrhu, nego su vanrednom počašću odlikovali prvake bogomilstva i vanredne im povlastice dielili, ako samo izuzmemo Stjepana Tomaša zadnje godine, za koje dobe mnogi su bili prognani, bez da su druge tjelesne kazne upotrebljavane. Šta je dakle drugo preostajalo našim iztraživaocem, doliš čisto crkvene pokore, pak ni tim se nisu mogli podpuno služiti. Sveudiljno poučavanje i uredno življenje činilo je, da su se mlogi svraćali na pravi put, a obraćeni da nisu lahko od vjere odstupali. I Stjepan Dragutin, kraj sve svoje gorljivosti, nije htjeo oštrijih mjerâ preduzeti. On je preko svog poslanika Marina poručio papi, da pošalje iztražitelje proti bosanskim bogomilom, ali ujedno označi i svojstva, koja bi morali imat ovi uništitelji krivovjerja. Prava pobožnost, izgledno ponašanje, temeljito znanje bogoslovja, to su vrline, koje bi on želio viditi u papinskih izaslanicih. Istina, on obeća „savjet i pomoć", ali ova pomoć imala je bit moralna, kao što i sredstva, koja su preporučena.[25] I papi je morao goditi ovaj način, pak mu je zato veselo i podpuno želji zadovoljio. Pravcem dakle posve drugim morali su udariti bosanski iztraživaoci, ali zajedno i najshodnijim i najprečim. Jezik osim toga sbliživao ih je zavedenomu puku, bezprimjerno pako siromaštvo, u kojem su živili, osvjedočavalo je bogomile, da ovi ljudi ne traže njihova, nego samo njih, ter da su ovo nješto sasvim drugo nego li oni goropadni vojaci, koji su medju nje dolazili s križom na prsih, a pohlepom u srcu za njihovim imetkom.

---

[24] Bogomili i Patareni. Napisa dr. Franjo Rački. Zagreb. 1870. str. 48—53.

[25] Theiner Monumenta Slavorum meridionalium t. I. p. 277—9.

Koliko je ovaj posao izišao za rukom bosanskim franjevcem, neimamo potanjih podataka, nu iz toga, što su sliedeći pape ovu im službu povjerili na cielom slavenskom jugu, smiemo reći, da su dovoljne plodove svoga truda na tom polju ubrali. Neznamo medjutim, da su onovremeni bosanski biskupi što doprinosili razvitku svoje crkve. Oko g. 1290. spomenutomu Andriji nastupi Toma, al tim izborom nije se ništa pomoglo zapuštenu stadu, dočim je grčka iztočna crkva pod sjenom srbskog vladara dobivala premoć, bogomilstvo se pako, s političkih nereda, moglo mirno razvijati.

Dočim je ovako Stjepan Dragutin pomagao franjevcem triebiti krivovjerske bludnje u iztočnom dielu Bosne, dotle je na zapadnom kraju iste širio svoju vlast hrvatski ban Pavao Šubić, ter već g. 1285 naziva se „gospodarom Bosne.“[26] Ovomu takodjer predbacit se ne može vjersko nehajstvo, ali kao da nije mogao upotrebiti svog upliva na bosanske bogomile, buduć bio svedjer političnimi prepirkami zabavljen. Nemar medjutim državne vlasti ovaj put nadoknadi junački papa Bonifacij VIII., te nehtijući više gledati, kako pravovjerje u Bosni propada, a ne mogući se u tom oslonit na svjetovno svećenstvo, buduć se dalo na politiku i strančarenje, listom 29. travnja 1298. ponovi blizu doslovno naredbu Nikole IV. na predstojnika slavonske pokrajine, da bi na novo izaslao dvojicu pobožnih i naučnih redovnika, koji bi obnašali službu iztražiteljâ krivovjerja, samo što im sada razširi granice poslovanja na Srbiju, Rašku, Dalmaciju, Istriju i Hrvatsku, zatim na nadbiskupije: dračku, barsku, dubrovačku, spljetsku i zadarsku.[27] Buduć pako nije bio u dobru sporazumljenju ni s jednim od ovostranih vladara, nije ih htjeo ni jednomu preporučivati. Ovako razširenim djelokrugom, odličnom u crkvi službom i neograničenim papinim povjerenjem osokoljeni franjevci, dobili su izvanredni ugled u spomenutih krajevih, ter još većim marom prionuše širiti kraljestvo istine.

Nemožemo prieći na daljnje crtanje franjevačkih napora, a da se ne obazremo na bosansku stolicu i dogodivše se na njoj promjene početkom XIV. vieka; jer samo ovakovim osvjetljenjem domaćih odnošaja moguće je dobiti njeku sliku one dobe, te pojmiti kobnu osamljenost i cielu tegotu položaja naših vjerovjestnika. — G. 1301. nasilnom smrtju umrie ugarski kralj Andrija III., a sicilski kraljević Karlo Roberto, sin Karla Martella, okruni se kraljem ugarskim. Bosanskim biskupom bijaše postao iste godine u jesen Nikola,[28] dotle predstavnik bosanskog kaptola, pristaša i kancelar českoga kraljevića Većeslava, Karlova takmaca; nu predje brzo na stranu ovoga, dapače dne 6. kolovoza 1303. sa svojim kaptolom dade o tom svečanu izjavu.[29] Ovomu oko g. 1308. nasliedi augustinijanac Grgur, takodjer vatren pristaša Karla Roberta, te prisustvova njegovoj krunitbi; nu iz nepoznatih nam uzroka g. 1314. odreče se biskupije,[30] a nadomjesti ga dominikanac Benedikt Guicciardi, pak do dvie godine i on se zahvali na podieljenoj mu časti.[31] Sad (g. 1316.) bosanska biskupija bi povjerena svačkomu (u državi srbskoj) biskupu Benediktu,[32] kada pako ovaj sliedeće godine zasjede dubrovačku stolicu, dominikanac Petar bi imenovan bosanskim biskupom,[33] koj sve do g. 1334. stojao na čelu svoje crkve.[34] I ovi su nastavili stolovanje u Djakovu i baštinili od predšastnikâ slabi ili nikakov nadzor nad svojim raztrovanim stadom. Opaziše ovo i gorljivi rimski pape, ter Ivan XXII. listom od 6. siečnja 1331., još za živa Petra, pridrža si pravo imenovati bosanskoga biskupa u slučaju izpražnjene stolice.[35]

---

[26] Šafařik Mon. Serb. Glasnik XV. str. 205.

[27] Theiner Mon. Hung. I. n. 614.

[28] Fejer Cod. Dipl. t. VI. vol. II. p. 305.

[29] Mon. Hung. t. I. n. 642.

[30] Fejer Cod. Dipl. t. VIII. vol. I. p. 334. et 337.

[31] Mon. Hung. I. p. 458.

[32] Idem ibidem.

[33] Idem n. 692.

[34] Fejer op. cit. t. VIII. vol. III. p. 725.

[35] Regest. a. XV. par. 2. com. epist. 467.

Dočim je ovako u Bosni odsutnost političnih i crkvenih glavara išla u prilog vladajućemu bogomilstvu, a franjevci bili ostavljeni samim sebi, dotle u Srbiji, bar prividno, podjoše stvari na bolje, kao da njeki uspjeh postigoše franjevci. I doisto koncem g. 1303. prijavi dvolični Milutin, da želi stupiti u jedinstvo crkveno, a papa Benedikt IX. odazva mu se pismom od 23. prosinca 1303., obećajući, da će ga prigrliti kano predragoga sina, te sve učiniti, što bude smjeralo na njegovu čast i korist.[36] Znamenito je i to u papinu listu, što je on „iz vjerodostojna izviešća“ razabrao, da je veoma moguć sada postao prelazak velikašâ i naroda srbskog, ter da ne sumnja papa, da će ovi sliedit primjer svoga vladara. U isto vrieme Benedikt IX. pisa i barskomu nadbiskupu Marinu, pak žali, da je u Albaniji i zemljah Milutinovih po predstavnicih svećenstva pa i samih redovnicih ponižen ugled crkveni, te radi grčkog razkola velikim zločinom put utrven.[37] — Četiri pune godine odgadjalo se je opet s ovim sjedinjenjem, koje je sv. stolica željno izgledala a franjevci podpomagali. Napokon g. 1307. posla Milutin u Poitiers Marka Lukarića i Tripka Mihajlova k papi Klementu V., da mu priobće njegovu goruću želju za ujedinjenjem, zaištu posvećenu zastavu, dovoljan broj katoličkih propovjedaoca, a njemu napose dva ili tri franjevca, koji bi mu uviek o boku bili, kao savjetnici i izpovjednici;[38] buduć prvašnji, naime fra Marin i fra Ciprijan otišli u Tatarsku, gdje je prvi i život mučeničkom smrtju završio.[39] Liepa je ovo svjedočba i zajedno počast franjevcem. Papa u svome odgovoru od 1. travnja 1308. ponajprije se veseli, da se „za njegovih dana ovca tako plemenita i toliki narod vraća u stado gospodnje“, pak zato mu i posla Egidija, gradačkog patriarhu, zatim fra Lapa, dominikanca, i fra Artanizija, franjevca, providnike dotičnih redova kod sv. stolice, „muževe životom i pobožnošću izvrstne, čašću odlične, sv. pisma znanošću obdarene.... kano angjele „spasa i mira“. Nadalje on potanje napominje, u čem

---

[36] Gjorgjić: Srbi a Hrvati a sv. stolica str. 69.

[37] Assemani: Kalend. Eccl. t. V. p. 48.

[38] Storia delle Missioni francescane dal P. Marcellino da Civezza vol. II. p. 225.

[39] Fabianich: Storia dei Frati Minori in Bossina e Dalmazia. Zara 1863. P. I. sv. 99.

treba da izjavi svoju pokornost: najprije iziskuje, da se u službi božjoj pjevajuć vjerovanje dodadu o izhodu Duha svetog rieči: „i od sina“; onda hoće da sa svojim narodom prizna prvenstvo rimske crkve, da izbor višjih crkvenjaka bude potvrdjen od njim predpostavljenih, biskupa od prvostolnika a ovoga od rimskog pape, bez povrede ipak carigradske crkve, ako ova kakovo pravo zakonito posjeduje i povrati se u zajednicu i obćenje crkveno. Dopušća napokon, da se može i u kvasnu kruhu sv. žrtva obavljati, dok se drugčije ne odredi, nu opet traži, da latinske svećenike poštuje, od njihovih se sv. misa ne uklanja, nego dapače on i njegovi ljudi po okolnostih i prisustvuju, dosliedno da se crkve latinske, koje su bile preuzete, odmah povrate.[40] Samo ako ove sve uvjete izpuni Milutin, dopušća papa, da ga poslanici prime u krilo katoličke crkve i predadu mu zastavu, koju bi samo vojujuć proti nevjernikom mogao upotrebljavati.[41] I treći list pisa Klement fra Grguru Kotoraninu, da uzevši od svog stariešine druga, ode na srbski dvor i tu ostane do daljnje apoštolske naredbe, dopustivši mu ujedno ići svuda, kuda bi ga kralj poslao.[42] Ovaj fra Grgur bijaše poznat sv. stolici s njekog posla na iztoku sretno izvedena, te s pomoći, koju je pružio Bertrandu, papinskomu poslaniku.[43] U oči medjutim udara, što papa u listu na Milutina iziskuje, da se povrate crkve, latinskim svećenikom otete. Milutin ako i nije nigda bio srcem privržen katoličkoj crkvi, to opet imademo nesumnjivih dokaza, da je bio i preveć snosljiv u vjerskom pogledu, pak osim što je i katoličke samostane obdarivao, u njegovu vieću našli su se koji put svi zastupnici zemaljskih vjeroizpoviedi, i uz katoličke biskupe sjedili su grčko-iztočni, pak i djed bosanske crkve.[44] Što je dakle povoda dalo ovomu uvjetu? Doisto ne kralj, nego vladike grčkog obreda, koji su katoličkim župam svoje svećenike nametali.[45] — Rečeni poslanici došavši u Srbiju, bili su počastno primljeni, ali o samom sjedinjenju vrlo se hladni povedoše dogovori. Ni ovaj put nije vukla Milutina iskrena želja za jedinstvom crkvenim, nego nizki državni obziri. On biaše dočuo da su ugovorili Mletčani sa Karlom „bez zemlje“ podjarmiti grčko carstvo, te bojeć se kao razkolnik samomu sebi, a želeći dobiti dio u tome grabežu, posla k papi svoje poklisare. Nu čim razumi, da su se pripreme obustavile, odmah i on svoju odluku promieni, te papinske poslanike razbijenih dlana kući povrati.[46] Dapače, oženiv se s carigradskom kneginjom Simonidom, još se tješnjim vezom prikopča vladarom bosforskim, tim pako i grčkomu razkolu, uništivši liepu nadu rimskih papa. Ovaj ga savez tako daleko zavede, da se je mogao papa Ivan XXII. u svom listu od 18. svibnja 1318. na velmože Albanije i Duklje tužit, da je Milutin javni razkolnik, neprijatelj vjere kršćanske i nepodnosljivi tiran.[47] Ove nagovora papa, da zamišljeno oslobodjenje izpod Milutinove vlasti izvedu. Pak doisto g. 1320. velikaši Macedonije i Srbije podbiju oružje, rat pako objavi mu i ugarski kralj Karlo i Filip knez od Tarenta, u kojem podleže Milutin, te priznavši ugarsko vrhovničtvo i prešav na katoličanstvo, sliedeće godine preminu,[48] ostavivši krunu netjaku Vladislavu, sinu Dragutinovu.

---

[40] Raynaldus ad a. 1308. n. 26.

[41] Storia d. Miss. franc. vol. II. p. 236—7.

[42] Fabianich op. cit. p. 99. 100.

[43] Ondje.

[44] Miklošić Mon. Serbica p. 67.

[45] Bogomili itd. str. 90.

Nu vratimo se opet u Bosnu, gdje su se dotle na političkom obzorju važne promjene dogodile. Pavlu Šubiću, umrvšemu godine 1312., nastupi u svih častih sin Mladen, koj je još za života otčeva naimenovan bio bosanskim banom.[49] Kada pako umrie g. 1316. Stjepan Dragutin, Mladen na ime ugarskoga kralja ote i zadnji komadić Bosne Dragutinovim sinovom, te svojoj banovini priluči, dočim Sriem i Mačvu ugarskoj kruni i vlasti na novo pripoji. Dok je on tako razmicao politične granice Bosne, dotle su u njoj bogomili po miloj volji prosti narod zavodili ter pravovjerju blizu odzvonili. Ljuto nariče Ivan XXII. nad Bosnom i njezinim stanjem u svom listu na bana Mladena od 18. srpnja 1319. te žali: „da se opustošuju crkve; da je svećenički red korjenito uništen; da se Isukrstove svetinje kugonosnom porugom gaze; da se križu nikakva čast ne izkazuje, ne dieli se oživljujuća sveta pričest, a u mnogih mjestih ni isto sv. kršćenje ne poznaje“. Mladena medjutim hvali papa rad njegove krieposti i priznavanja vjere, ter mu preporučuje, da krivovjerje i zloporabe što prije i čim pomnjivije iztriebi.[50] Ovu medjutim brigu ban Mladen povjeri Stjepanu sinu bosanskoga bana Stjepana, koj po svjedočanstvu istoga, vruće je i sam želio izkorjeniti krivovjerstvo iz svoje domovine; a da mu ovo lakše izadje za rukom, zaprosi kćer Meinharda kneza Ortenburžkog. Nu buduć s njom bio u četvrtom koljenu rodstva, zaprosi apoštolski oprost, koj mu papa iz navedenog uzroka rado podieli.[51] Zanimivo je uz to znati, da je ban Mladen bio veoma privržen franjevačkomu redu, pa kada mu mati udova darova franjevcem crkvu sv. Ivana u skradinskoj biskupiji, ne htjede ni Mladen zaostati u darežljivosti, te sagradi uz istu crkvu samostan.[52]

Sad nastanu novi politički zapletaji, koji ne dopustiše Mladenu zadovoljiti plemenitim papinskim željam. Njegova samovolja i nerazboritost ogorči podanike te uz nezadovoljno plemstvo ustanu na oružani odpor dalmatinski gradovi. U borbi podlegne Mladen i uzmakne kralju Karlu Robertu, koj saslušavši težke obtužbe, zatvori ga, a bosanskim banom (1322.) naimenuje Stjepana Kotromanića.[53]

---

[46] Assemani op. cit. t. V. p. 51.
[47] Mon. Hung. I. p. 850—31.
[48] Assemani Kat. Eccl. t. V. p.
[49] Arkiv knj. XI. str. 196—7.

[50] Theiner Mon. Hung. I. p. 463—4.
[51] Idem Mon. Slav. Mer. I. p. 135.
[52] Mon. Hung. I. p. 463.
[53] Rad jugosl. Akad. II. str. 74.

IV.

Širenje i uspjesi franjevacâ.

S porodicom Kotromanićevom nastaje u Bosni novo doba, i to koliko s državnog, toliko i s vjerskog gledišta. Nas toliko ne zanima, da li je ova obitelj starinom domaća oli ne, nit izpitujemo uzroke zašto se na jednoč na toliku čast podiže. Nam je dosta, što znademo pouzdano reći, da je novi ban s početka bio grčkoga obreda, buduć mu i mati bila iz kuće Nemanjićeve, dočim mu je žena bila Jelisava kći Kažimira vojvode Kujavskoga.

I za ovoga vladara apoštolska stolica pokuša iztriebiti množeće se u Bosni krivovjerje, te po franjevcih uzpostaviti čistoću katoličke nauke. U to ime papa Ivan XXII. posla u Bosnu fra Fabijana sa još njekoliko drugova, da kao iztraživaoc sve sile uloži na spas zavedenih duša; posebnimi pako listovi od 5. lipnja 1325. preporuči ga banu i banici, onog nazivajuć „poljubljenim sinom“, a ovu „ljubeznom kćerju“, dakle naslovi koji predpolažu pravovjerje. Istoga dana izdade papa preporučni list i na ugarskog kralja Karla, da bi i on franjevcem išao na ruku, pak do potrebe i bana opomenuo na korjenito iztriebljenje krivovjerja.[1] Fabijan krenu preko Trsta i Ugarske u Bosnu. U Trstu namjeri se na dva svećenika patarenstvom okužena, ter ih podvrže crkvenim kaznam; a na ugarskom dvoru bi liepo dočekan i na bosansku granicu odpravljen.[2] I u Bosni razvi svoju djelatnost, te je pomoćju braće revno širio katoličku vjeru. Kralj Karlo i ban Stjepan bijahu ovog vremena upleteni u boj proti Šubićem[3], al kao da su pomoćnicu ruku pružali i bosanskim franjevcem, jer dvie godine kasnije (12. kol. 1327.) papa pismeno zahvali Karlu, što je fra Fabijana blagohotno primio i štitio, te mu i opet preporuči, da ne uzkrati savjeta ni pomoći bosanskim iztraživaocem.[4]

Dočim su se franjevci ovako trudili, porodi se razpra medju njimi i braćom dominikanci. Ovi su vatreni širitelji pravovjerja iztražiteljnu službu smatrali svojom osobitom povlasticom. Njeki Matija Zagrebčanin, takodjer dominikanac, u tom podje dalje od ostalih te izprosi dana 1. velj. 1327. apoštolsko pismo, kojim se njegovu redu predade iztražiteljstvo u Bosni, Erdelju i Slavoniji, a opunovlasti se ovostrani predstojnik dominikanske države, da more kupiti proti krivovjercem križare, a ovim se podieliše isti oprosti, koje dobivahu borci za oslobodjenje sv. zemlje.[5] Fra Fabijan nasuprot opazi, da će ova preinaka naškoditi dosta razvijenoj radinosti njegove braće, pak tim i obćoj stvari štetu nanieti. Da prepreči dakle izvedenje spomenute papinske odluke, odputi se sam u Avinjon, da tamo razjasni cielu stvar sv. stolici. Pomoćju listova Nikole IV., Bonifacija VIII. i tada vladajućeg Ivana XXII. podje mu za rukom dokazati, da je davno ista služba povjerena njegovu redu. Sada (1. srp. 1327.) papa opozva gori spomenuto pismo, izpričavajući se tim, što mu nije stvar iskreno saobćena, i zabrani dominikancem miešati se u iztražne poslove po Srbiji, Raškoj, Bosni i susjednih pokrajinah.[6] U isti mah dade Ivan fra Fabijanu preporučne listove na kralja Karla[7], zatim na ostrogonskog i kaločkog nadbiskupa, te njihove područnike.[8] — Ovom presudom ne dokonča ipak rečena razmirica, nego se ponovi novom zauzetnostju tri godine kasnije, a papa naloži zadarskomu i spljetskomu nadbiskupu, da na njegovo ime pozovu prvake franjevačke i dominikanske u Dalmaciji, Bosni i Slavoniji, neka do Miholjdana dodju u Avinjon s potrebitimi izpravami, gdje će on osobno stvar izvidit i po pravici odlučit, kojim pripada iztraživanje. I jedni i drugi odazvaše se ovomu pozivu, na konačnoj pako razpravi iztražiteljska služba dosudi se franjevcem.[9]) — Ova nam medjutim razmirica jasno svjedoči, da su oba velezaslužna reda bila u dovoljnu broju zastupana po svih krajevih Bosne. Nadalje da tadašnja franjevačka naobrazba nije bila srednje ruke, uvjerava nas papina presuda; inače kraj svih nepobitnih dokaza preniela bi se ova važna služba na druge osobe.

---

[1] Farlati t. IV. p. 57.

[2] Bogomili str. 95.

[3] Ondje.

[4] Theiner: Mon. Hung. I. n. 797.

[5] Idem n. 791.

[6] Idem n. 794.

[7] Idem n. 795.

[8] Idem n. 796.

Dočim su ovako vodjeni pregovori s jedne i s druge strane, fra Fabijan se je brižno trudio vršenjem svoje zadaće. Kao što mu bijaše velik djelokrug i tegotan posao, isto tako bijaše velika njegova duševna snaga i odvažnost, s kojih dodje u mloge neprilike. U zadarskoj nadbiskupiji, samostanu sv. Kuzme i Damjana, iznadje, da su opat Martin i koludar Franjo sumnjivi u vjeri, ter ih po svojih sluguh uhvati, da ih po propisih crkvenih kazni, nu doleti nadbiskup Ivan, krivce iz rukuh pravde ote i kući svojoj odvede, uloživ ruke proti samomu iztražitelju.[10]) Sada on podje u Avinjon potužiti se na toliku uvriedu, nanešenu njegovoj časti, nu na putu ga oplieni njeki Franciškin Pavijanac, zapovjednik tvrdjave Fortinage u Lombardiji, i oduze mu konje, knjige, robu i sve iztražne spise, tako, da je jedva nakon više mjeseci mogao prispjet Ivanu XXII.[11]), koj naloži stožerniku Bertrandu, poslaniku sv. stolice u spomenutoj pokrajini, da tužbe izvidi, stvari povrati i papu o svem obaviesti.

Kraj svih ovih, nimalo neprijajućih okolnosti, franjevcem se poče nješto bolje trud plaćati, ter im podje za rukom mloge bogomile iz zemlje iztjerati a mloge opet obratiti.[12]) Bosanski biskup Petar pružao im je svu moguću pomoć, dok mu smrt ne pretrže pastirsko djelovanje. G. 1334. zaputi se on s kanonikom Lovrom Lorandi-em u Avinjon, da sam glavom izviesti papu o stanju i potrebah svoje crkve te potraži daljnje naputke.[13]) Tu ga smrt snadje, a bosanski kaptol izabra rečenoga Lovru za biskupa i predloži

na potvrdu sv. stolici, smetnuvši s uma, da crkvene službe, izpražnjene smrću kod rimskog dvora, pripadaju izključivomu razpolaganju sv. stolice polag crkvenih propisa, te zaboravivši se, da je apoštolskim listom od 6. siečnja 1331. već pridržan taj izbor samomu papi.[14]) Ovaj to dozva u pamet izbornikom i odabraniku, nu razumivši kasnije, da im nije bila poznata rečena zabrana, potvrdi im[15]) izbor i pozva Lovru, da primi biskupsko posvećenje. Medjutim ugarski kralj Karlo Robert podieli biskupiju njekomu svjetovnjaku, koj stade po volji gospodariti, svećenstvu dodijavati i štete činiti, zabranivši ujedno Lovri poći na posvećenje. Na to Benedikt XII. ozbiljno opomenu kralja, da bi uklonio svoga izabranika i pustio Lovru u Avinjon.[16]) Srećom Karlo u tome popusti, i Lovru posveti za biskupa stožernik Ivan, biskup ostijski.[17]) Ovo papa prijavi kralju Karlu, banu Stjepanu, svećenstvu i puku bosanskomu koncem g. 1336.[18]), a malo kašnje kanonikat, Lovrinim promaknutjem izpražnjen, podieli Bartolu Mikšiću (Mixae).[19]) Bosanski ban Stjepan radostno pozdravi novoga pastira, povrativ mu stare biskupske dohodke, imenito desetinu u Soli, Usori i doljnjih krajevih, a tim posvjedoči svoju privrženost napram katoličkoj crkvi, koje s početka nije se smatrao članom.[20])

Ako i imamo nepobitnih dokaza o Stjepanovoj sklonosti katoličkomu obredu, priznati ipak moramo, da su ga ovoga vremena još ravnali čisto političi obziri. On je sada već počeo nositi naslov: Stjepan po milosti božjoj ban Bosni i Usori i Soli i gospodin humskoj zemlji;[21]) a dosliedno zavladao je cielom iztočnom Bosnom, u koje gradu Sreberniku i izdade spomenutu listinu. Znamenito je takodjer, što se piše „gospodin humskoj zemlji“, jer se čini, kao da se je u tom kraju posve neodvisnim smatrao. U svojoj želji za samostalnošću on dade ovih godina oduška svojemu ratobornomu duhu te više put zadje s bosanskom vojskom u Dalmaciju, da do sinjeg mora pruži svoje gospodstvo, a katolički biskupi brižno su pri tom pazili, da im vjernici ne obće s inovjernimi bošnjaci.[22] Ni papa Benedikt nije velike nade polagao u zauzetnost Stjepanovu, već se obrati dne 22. svibnja 1337. na krbavske knezove Kurjakoviće, naime Budislava, Grgura i Pavla, da se ovi slože i dogovore s kninskim knezom Nelepićem, ter uzmu pod svoju zaštitu iztražitelje, buduć ban „Stjepan i njeki drugi velmože onih strana primaju i brane krivovjerce“. U isto doba sv. stolica pisa senjskim knezovom braći Dujmi i Bartolu, zatim kliškim, Pavlu i Grguru Šubićem, Pavlu Šubiću ostrovičkomu i Konstantinu Nelepiću ključkomu.[23] Ova moguća hrvatska vlastela imala su bit po franjevcih papi preporučena, rad njihova osobitoga zanimanja vjerskimi odnošaji, i blizine, u kojoj su se nalazili prama Bosni. Al kakovu pomoć dobiše od ove gospode, to nam poviest nezna kazati.

---

[9]) Farlati t. IV. p. 58.

[10]) Theiner: Mon. Slav. Mer. I. n. 230.

[11]) Ibidem n. 231.

[12]) Wadingus ad a. 1330.

[13]) Farlati loc. cit.

[14]) Mon. Hung. I. n. 826.

[15]) Reg. Pontificia I. com. ep. 585.

[16]) Fejer: Cod. Diplt. t. VIII.

[17]) Reg. Pont. loc. cit.

[18]) Mon. Hung. n. 908.

[19]) Ibidem n. 911.

[20]) Rad jugosl. akad. knj. VIII. str. 123.

[21]) Miklošić Mon. Serb. p. 103.

Istom dvie godine kašnje pokazaše se veseliji izgledi za katoličku stvar u Bosni, koju odsele blizu iznimno zastupaju franjevci. Kao što na čelu Bosne, isto tako na kormilu franjevačkoga reda stajao je muž znamenit u suvremenoj poviesti. Od g. 1329. ovim je ravnao fra Gerardo Odonis,[*] rodom Francez, vrlo dobro vidjen na papinskom dvoru, kojemu su najvažnija politična poslanstva i najtežji crkveni poslovi bivali uručivani. Fra Gerardo bijaše čovjek učen i odvažan, te je za svog dvanaestgodišnjeg upravljanja razširio djelokrug svoga reda i mnoge azijatske pokrajine podmirio vrstnimi propovjedaoci.[24] Prije nego će sazvati obću skupštinu reda, da ju izviesti o stanju sve braće i položi obnašanu čast, zaputi se po raznih evropskih pokrajinah i g. 1339. stiže u Ugarsku, urekavši pokrajinsku skupštinu u samom Ostrogonu. Tamo je on smatrao tim potrebitijim doći, što su mu se hrvatsko-ugarska braća i tude počela ciepati na dvie stranke, naime obslužujuće i samostance, pak i sam bio neodlučan, kojim bi dao prednost, a sv. stolici što da savjetuje.

Ovdje moramo za čas pretrgnuti niz našeg pripoviedanja i malko razbistriti ovu različnost u imenu, buduć ćemo višekrat morat obazriet se na težnje pojedine stranke i o tome baš zavisit će mlogi okret u nutrnjem razvoju bosanskih franjevacâ. S prvine u redu strogo se je držalo slova dotičnih pravila, imenito onih, koja se odnose na zavjet ubožtva. Nu već za života sv. utemeljitelja njekim mehkoputnikom to skrajnje siromaštvo dosadi, i dobavivši se vlasti, zatražiše papinske oproste, a pomoćju ovih počeše dizati velike samostane, odievati se ukusnije, te primati za obćinu dobra i novce. Nasuprot ogromna većina odbi svako ublaženje, ostavi liepe samostane i u tjesne se zavuče, dočim mlogi i od ovih ostadoše uz nezadovoljnu braću, nebi li uzpostavili zanemareno obsluženje vlastitih propisa. Ipak svi biahu podredjeni jednim te istim pokrajinskim i vrhovnim poglavarom. Strožija braća medjutim imala su tješnju odjeću, prosjačenjem se uzdržavala i zvala se „obslužujući“, dočim su druga nosila dulju haljinu i širju kukuljicu, te se prozvali „samostanci“ (= Conventuales). Rad česta nesporazuma uvedena bude dielomična djelitba g. 1438, dobivši „obslužujući“ u osobi sv. Bernardina Sijenskog prvog glavnog namjestnika, podložna u njekih poslovih vrhovnomu upravitelju samostanaca. Nu i ovu zajednicu prekinuše g. 1517. odvojiv se podpuno s privolom papinom, te od to doba samo glavar „obslužujućih“ nosi naslov: obći ministar cielog reda manje braće“.[25]

Ovako osvietlivši nutrnje odnošaje franjevačkoga reda, povratimo se opet k fra Gerardu. On je pomnjivo obavio svoje poslove na ostrogonskoj skupštini a na samom ugarskom dvoru ljubezno bio primljen. Tu ga nagovori kralj Karlo, da se zaputi u susjednu Bosnu, gdje su mu se tolika braća trudila bez znatna napredka. Tim se lakše na taj put skloni, što mu je kralj dao preporučni list na bosanskoga bana.

Divan sada i znamenit nastaje prizor u bosanskoj povjesti. Ubogomu franjevcu Gerardu ban Stjepan „izadje u susret, na putu ga častno primi, rieči katoličke istine i spasa dragovoljno poćuti i odkri mu svoju vruću želju, iz koje je mogao jasnije razabrati, da ima dobru volju izkorieniti iz bosanske kneževine sve krivovjerce ondje stanujuće, samo kad bi mu papa i apoštolska stolica i sam kralj ugarski išli milostivo na ruku, kojih pomoć sebi nuždnom smatra radi razkolnika, koje ima u blizini svoje zemlje, te kojih bi razkolnika podporu potražili rečeni krivovjerci, kad bi znali, da će bit iz zemlje iztjerani". Ovo razabiremo iz papina lista na fra Gerarda pisana, poslie nego mu je ovaj saobćio viest o sastanku s bosanskim banom.[26]

---

[22] Bogomili str. 97—8.

[23] Mon. Hung. I. n. 925.

[24] Greiderer: Germ. Franc. l. II. n. 328.

[*] Ovaj fra Gerardo bijaše sorbonski doktor; g. 1342. bi povišen na antiohejsku patriaršiju a malo kašnje premješten na katansku biskupiju u Siciliji, gdje oko g. 1348. umrie.

[25] Manuale dei Frati Minori P. Flam. Annibali, Roma 1776. p. 17—62.

U isto vrieme (dne 28. veljače 1340.) pisao je papa kralju Karlu i preporučio mu, da bana pomogne poradi sigurnosti svoga kraljestva u izčupanju krivovjerja, ter ga brani od srbskoga vladara, buduć je i njemu samu zakleti neprijatelj.[27] Banu takodjer Stjepanu posla papa list, pak mu dozva u pamet učinjeno obećanje, moleći ga, da bi u bosanskoj kneževini bogoštovje iznova utvrdio, razorene i razkopane crkve podigao, te u njih božanstvenu službu po crkvenom obredu i običaju uveo. A da nebi duhom klonuo u izvadjanju toli plemenite zadaće, obećaje mu pomoć ugarskoga kralja, pravovjernikâ, obćinâ i obližnjih mjesta.[28] Sva tri ova posliednja lista donesao je fra Gerardu u Bosnu fra Petar iz Otranta, koj je opet one na kralja i bana sobom izručio. Iz ovih jasno razabiremo, da je srbski car Stjepan Dušan, g. 1331. nastupivši otcu Stjepanu Urošu III. pridjevkom Dečanskomu, neprijateljski se počeo ponašati napram Bosni te i samim bogomilom prijao, samo da lakše preko Lima i Drine svoju vlast razširi. Nadalje opažamo, gdje ban Stjepan iskreno pristupa zajednici crkvenoj. Nu odkud ovlika sklonost na jednoč u bana; šta uzrokova toliku promjenu u njegovih vjerskih nazorih? Da li ga je baš fra Gerardo na taj korak nagovorio, kako se obično tvrdi, oli je on na taj prelaz i odprije bio razpoložen? Nam se čini, da ova njegova nakana nije tako nova ni nagla, pak zato ostade i stalnija. I doisto, ako je baš fra Gerardova ciela zasluga, onda zašto mu ban izadje na susret te željno sasluša blage opomene? Mi se u toj misli još većma učvršćujemo, što imademo o tom i njekih povjestnih dokaza. Dubrovčanin Jakov Lukarić u svojih ljetopisih pripovieda, da su g. 1332. stigli u Dubrovnik franjevci fra Ivan Englez i fra Andrija Sardenjac, a odtale otišli k banu Stjepanu. Njihovu neumornomu poučavanju izpade za rukom, oboriti bludnje Patarena u mlogih srcih, a njihova neobična iskrenost i uzorni život predobi za katolički nauk bana, te veliki dio naroda, na što budu njeki tvrdoglaviji krivovjerci iz zemlje protjerani. U ovom je nje pomagao najviše Domanja Bobalić, dubrovački kanonik i banov vrhovni tajnik, koj je i sklonuo gospodara, da se odreče grčkog razkolja i pridje na rimski obred. Ovim uspjehom i mlogimi kriepostmi braća na toliki glas izadjoše, da ih je počeo narod smatrati svetci. Oni da se ovomu štovanju, a po tom i častohlepju uklone, vrnu se natrag, i život pobožno dovrše u Stonu, gdje na čas smrti izpovjede, da vole što su Bošnjake na pravi put izveli, nego da su najveće rimske časti stekli. Oba su bila ukopana u samostanskoj crkvi sv. Nikole, njihova pako slika tu se je čuvala još za ljetopiščeve dobe.[29] Kada se polovicom prošloga stoljeća razseliše stanovnici Stonski, njihov pepeo ostane u razvalinah crkvenih, dok ga g. 1843. harna braća ne pokupiše i u Dubrovnik ne odnesoše, podigavši im 1853. spomen-ploču.[30] Ovo u glavnom potvrdjuje i Orbini, samo on stavlja to čak u g. 1349., i dvojici drugih franjevaca, naime fra Peregrinu i fra Ivanu Aragoncu pripisuje, dakako uz sudjelovanje Bobalića, čovjeka, kako tvrdi, učena i pobožna, koj je do banove smrti vršio pisarske poslove, te u Bosni i Hercegovini malobraćanom išao na ruku.[31] Iz ovih bi se dakle dalo zaključiti, da je ban Stjepan i prije bio privržen, dapače iskren sliedbenik katoličke crkve, a dolazak fra Gerardov razpršio mu je one bojazni, rad kojih je morao pritajivati pred podanici svoje vjersko osvjedočenje. Svakako prvi sastanak njegov s upraviteljem franjevačkoga reda imao je velik upliv na kašnje ponašanje istoga.

---

[26] Kod Theinera Mon. Hung. I. p. 633: „quod idem banus tibi obviam occurrens in via te honoranter recepit et a te verba catholicae veritatis et salutis libenter audivit, tibique aperuit propositi sui votum per quod evidentius cognovisti, quod bonam voluntatem gerit ad extirpandum de principatu Bosnensi cunctos haereticos degentes ibidem, dummodo nos et sedes apostolica et idem rex Ungariae sibi super his favorabiliter. assistamus, quorum favorem sibi opportunum existimat propter schismaticos, quos habet sue terre vicinos, quorum schismaticorum auxilium dicti heretici invocarent, si se de terra predicta cognoscerent extirpandos".

[27] Mon. Hung. I. p. 632.

[28] Ibidem p. 633.

[29] Annali di Ragusa l. II. p. 91.

[30] Fabianich op. cit. vol. II. p. 189.

Vladarev primjer sliedila su njeka vlastela, a za ovimi povede ih se mlogo iz nižjegststališa. Ovako obilnoj žetvi trebalo je nješto više duhovnih poslenika, nego li je tada u Bosni bilo; pa zato fra Gerardo poziv upravi na braću cieloga reda, da bi ovamo pohitili. Na njegov glas dodje dovoljan broj svećenika, nu medju svimi odlikova se fra Ivan Aragonac*) i fra Peregrin Saksonac, komu bi odmah povjerena uprava bosanske vikarije. Sada su se redom dizale one crkve i samostani, koje ćemo tečajem vremena u Bosni nalaziti, te kojih razvaline sjećaju nas na ona doba, kada no se je i državna vlast držala pozvanom unapredjivat interese vjere i ćudoredja. U ovo imenito doba spada podignuće franjevačkoga samostana u Mileševu, kraj varošice Modriče, koji sagradi pobožnost Stjepanova.

Ova medjutim revnost i danomice rastući upliv franjevački za čas poremetiše sporazumak s bosanskom stolicom; pak budući su počeli uplaćivati sada desetine oni, koji su najnovije obraćeni bili, a tim porodile se razpre medju biskupi bosanskim, spljetskim i dubrovačkim, franjevci, da prištede štetne sablazni svojim obraćenikom, savjetovaše papi Klementu VI., da dotle obustavi iziskivanje ovih crkvenih prihoda pojedinim strankam, dok to one jasno nedokažu pred njim, a medjutim, da se isti obraćaju na nutrnje bogoštovne svrhe. Sv. stolica prihvati ovaj posredujući predlog, zabrani pobiranje parbenih desetina, a upravu njihovu povjeri fra Peregrinu i njekomu Dominiku Trogiraninu, koludru bediktinskog samostana sv. Kuzme i Damjana u zadarskoj nadbiskupiji. Proti ovoj zabrani uloži pismeni utok biskup Lovro, zatim osobno kod avinjonskog dvora izposlova opozov rečene naredbe. Istim mahom bio je obtužen fra Peregrin, da je blizu posve priuzeo duhovnu i svjetovnu vlast istoga biskupa, što mi odbijamo na razdraženost Lovrinu a radinost Peregrinovu; pak zato ga papa i neukori, nego mu osta trajno privržen.[32]

Premda je bosanski biskup sada počeo podpuno uživati svoje dohodke, ipak ciela duhovna briga spala je na fra Peregrina i njegovu braću. Nu ovih jošter je bila maloća napram prostoru, po kojem su bili razsijani, i prama najprečjim potrebam, kojim su morali zadovoljavati. Sami ban Stjepan obraćao je na njih svoju vladarsku pozornost i živo osjećajući njihovu oskudicu, zamolio je početkom godine 1347. preko mletačke republike papu Klementa IV., da bi fra Peregrinu u pomoć poslao „suposlenikâ, koji nauk vjere poznaju i koji su vješti slovinskomu jeziku ili bi mu se bar mogli naučiti". Prosi nadalje, da se istomu vikaru dopusti, da može sam pozvati redovnikâ i svećenika, a da se njemu i njegovim pomoćnikom dadnu sve one povlastice, koje se daju svećenikom „radećim medju Tatari i nevjernici ili razkolnici oko razširenja vjere, pošto oni u istom poslu uz jednaku pogibelj, ne s manjim trudom rade u Bosni". Imenito traži, da smjedu obćiti s izobćenim pukom, i staviti obraćenike u oveće samostane, gdje bi se njeko vrieme podučavali „u latinskoj slovnici i nauci sv. rimske crkve".[33] — Ovaj list liepa je svjedočba onovremenim franjevcem, te se vidi iz njeg ciela osnova njihova poslovanja. Samo točnim poznavanjem zemaljskog jezika mogli su dolaziti s narodom u doticaj, a u pomnjivu poučavanju istinâ svete vjere nalazili su korieniti liek zavladavšim bludnjam. Samostani su dakle sad postali učione zapadne naobrazbe i kršćanske prosvjete.

---

[31] Orbini: Regno degli Slavi p. 352—4.

*) Rodio se je početkom ovog vieka u pokrajini Cataluna. Sretno obavivši 1338. poslanstvo portugalske kraljice Beatrice kod aragonskoga kralja, i obnovivši mir medju obimi kraljevinami, ponudi se fra Gerardu za Bosnu. Ovdje obrati mloge krivovjerce te jednoč na njihove oči unidje u goruću lomaču, iz koje opet živ i neozledjen izadje. Kasnije postane izpovjednikom Petra IV., aragonskog kralja, a god. 1354. nadbiskupom u Cagliari (Sardenji). Umrie u samostanu u Barcelloni dne 1. siečnja 1368. (Greiderer op. cit. p. 193—4.)

[32] List je pisan dne 13. lipnja 1344. kod Theinera Mon. Slav. Merid. I. p. 211.

[33] I Šafařik: Mon. serb. arch. veneti. Glasnik XI. str. 412—16.

Kao što je ovaj list odavao želje i pravovjerje banovo, isto tako možemo dokazati, da je on nastojao svoju zemlju riešiti svih vanjskih biskupa, te svu upravu predati sinovom sv. Franje. U toj svojoj revnosti on je bio daleko pošao, ter je počeo smetati kotorskog biskupa u vršenju njegove službe po Humu i drugih krajevih Bosni podložnih. Listom 7. siečnja 1346. papa ga zato ukori, sjetivši ga njegove dužnosti, uslied koje mora ići crkvenim poglavicam svagdje na ruku.[34]

Pod tako naklonitim vladarom, fra Peregrin razširi povjerenu si vikariju po Slavoniji i Dalmaciji. Klement VI. pismom od 21. ožujka 1347. dopusti namjestniku i braći (franjevcem) primiti dva mjesta za samostane, i to jedno u gradu Stonu niže Dubrovnika, a drugo u Djakovu, i tu načiniti kuće, samostan i crkvu s ostalimi potrebitimi zgradami, pod uvjetom ipak, da se na svakom mjestu može nastanit i uzdržavat dvanaest redovnika.[35] Uzastonski samostan presv. Navještenja, dubrovačka republika, kojoj od g. 1333. pripade onaj predjel,[36] sazida crkvu sv. Nikole, i franjevce tu naseli s tom namjerom, da mjestno stanovničtvo, koje je pripadalo bogomilskoj sliedbi i grčkomu razkolničtvu, privedu u krilo katoličke crkve. Ovo im podje za rukom te postanu osobitim predmetom njihove zaštite.[37] Nakon napomenute razmirice biskupove sa fra Peregrinom, liepo nam se vidi, da je ovako brzo podignut franjevački samostan u samom Djakovu, stolici bosanskih pastira, nesumnjajući, da je u tom imao sudjelovanja isti Lovro, a tim uzpostavljeni bili oni ljubezni odnošaji, koji moraju obstojati medju pastirom i stadom.

Ovo su, istina, sve bili povoljni izgledi za katoličku stvar, ali priznati nam je, da bi ban Stjepan još bolje na vidik iznosio svoju odanost napram prigrljenoj vjeri, da ga nisu smetale razne nepovoljne dužnosti. On je svom dušom hlebdio za samostalnostju, ali osvojiteljski duh Stjepana Dušana priečio ga je, da se ne odreče svake sveze s ugarskim kraljem. Ovu svoju bojazan jasno je natuknuo i fra Gerardu, jer pod imenom „razkolnikâ, koji su bili njegovoj zemlji u blizini“, zaista je razumievao Srbe i njihovog ratobornoga vladara. Mučno bijaše ovomu, što je bosanski ban razširio svoju vlast preko Huma i Trebinja do sinjega mora, na štetu dakako srbske države. Uz to kovao je osnovu, kako da stvori moćnu carevinu na balkanskom poluotoku, koja bi zamienila grčku. Da cilj postigne, nije se mlogo obazirao na sredstva, a nije tražio tomu ni naravne podloge, pak premda mu to dobrahno podje za rukom izvesti, smrt njegova bi ujedno i razsap preotetih zemalja. Vjeran predajam svoje kuće, vatreno je pristajao uz grčki razkol, i ta razlika u vjerskih nazorih bijaše onaj jaz, koj ga je dielio od bana Stjepana, premda za ovim sada bijaše udata sestra mu Ljeljka, te u svojoj zanešenosti tražio je očita neprijateljstva. Pred tako silnim i neprijaznim susjedom, imajuć i u zemlji dosta i jakih protivnika, ban Stjepan pribojavao se je zlih posliedica, ter već god. 1346. zamoli posredovanje Mletčićâ, da dodje do podpuna izmirenja sa srbskim vladaocem. Na to Stjepan Dušan odvrati, da je sklon učiniti s njime mir oli primirje, uz uvjet da mu se povrati banovo posvojeno zemljište. Ali ban Kotromanić ne samo da ne pomisli na ovaj odstup, već još nagovorom ugarskoga kralja Ljudevita (1342—1382) provali u oblast humsku i preko Trebinja spane u Kotor. Sliedećeg ljeta prodrie i Dušan u Bosnu, pridruži si bogomilsku vlastelu, preko Travnika priedje u Hum, osvoji Novigrad i Imotu, te navrativ se u Dubrovnik, odplovi u Kotor. Ova je medjutim provala bila časovita i bez velikih šteta za bosansku banovinu; imala je medjutim tu žalostnu posliedicu, da su bogomili zadali strah ovomu i sliedećim vladarom, a tim stekli kod njih nješto više obzira.

Kao što je ban Stjepan želio razprostrieti svoju vlast na jugu, isto se je tako trudio postići na zapadu banovine, i u ovoj težnji bijaše revno i vjerno podupiran franjevci, osobito prijateljem fra Peregrinom, nastojeć tu oslabiti upliv ugarski, a svoj uzdići. Ovom mišlju obuzet, g. 1345. sjedini se kod Bišća s kraljem Ljudevitom i zavojšti proti Hrvatom, ter mu pomože savladati knezove Kurjakoviće i Vladislavu Nelepićevu. Sad okrene oružje proti Mletčanom, koji su udarali na Zadar, nu lako se s njimi nagodi i vrati vojsku natrag, ne htijući sudjelovati širenju ugarske vlasti. Početkom sliedeće godine podje sám Ljudevit u pomoć obsjednutu Zadru, a mletačka republika dne 13. veljače pošalje do bana dva franjevca, koji bi mu zahvalili za lanjsku uslugu i sklonili ga na uzdržanje prijateljstva te zamjenitu podporu, a dne 22. veljače odprave poslanika do fra Peregrina, da mu on savjetuje, bi li shodno bilo poći pred bana. Ovom neprilikom mletačkom htjede se okoristit ban Stjepan, te odmah pošalje svog punomoćnika u Mletke, da utvrdi savez s Mletčići i osigura banove interese. Mletačko vieće sjajno primi ovog izaslanika, obećaše sve što je ban tražio, pošalje mu darovâ u vriednosti od tisuću cekina, fra Peregrinu u iznosu od jedne stotine, a toliko darovaše i poslaniku. Medjutim u proljeću iste godine ban se pridruži kralju u obrani Zadra, ter ga se uz novčanu odštetu odreče. Koliko su u tom franjevci imali upliva, razabrat možemo odtale, što je dne 9. kolovoza 1346. mletačko vieće nadarilo franjevca Caterina, jer je pohvalno obavio njegove poslove kod bosanskoga dvora. Sada ban Stjepan pomisli da je vrieme, da i on potraži od Mletčanâ milo za drago, te im ponudi savez, i zamoli ih za njeke neznatne usluge; nu oni ne htjednu čuti ništa o savezu, koj je očevidno ciljao proti Ugarskoj, izgovarajuć se, da su oni već odpočeli dogovore s ugarskim kraljem. Al kad čuše, da ide vojska ugarska pod banom slavonskim Zadru u pomoć, pokajaše se, što nisu pristali na predlog te ovaj put oni ponude bana savezom, i ban počme posredovati medju njimi i Zadrani, nu zazrie se kralju[38]) i morade obuzdat svoje slavohlepje.

---

[34] Mon. Slav. merid. I. p. 216.
[35] Mon. Hung. I. p. 736.
[36] Miklošić p. 105.
[37] Bogomili str. 103.

Ovimi i mnogimi drugimi djeli fra Peregrin izadje na toliki glas, da je njegovo ime bilo poznato i izvan Bosne, ter spljetski kaptol, ocienjujuć mu učenost i pobožnost, g. 1348. izabra ga za svoga nadbiskupa.[39]) Al ovaj izbor uništi ban, preporučivši ga za bosansku stolicu, koja bijaše izpražnjena smrću (1348.) biskupa Lovre Loranda, i prenešenjem Bon-Ivana njegova nasliednika na biskupiju Fermo u Italiji. Ovu molbu uslišao papa Klement VI.

---

[38]) Ljubić: Mon. slav. mer. II. p. 318, 323, 333, 368, 379, 382, 386—7.

[39]) Farlati III. p. 325.

i pismom od 28. siečnja 1349. imenova i potvrdi ga bosanskim biskupom.

Svoje misli i težnje za obraćenjem inovjeraca prenio je fra Peregrin i na biskupsku stolicu, na kojoj sjedeć, privede množtvo bosanskog naroda u krilo katoličke crkve, medju kojim, po svjedočanstvu ugarskog ljetopisca Ivana Turčanskog, pokrsti se i velik broj Patarenâ.[40]) Pri tom išao mu je na ruku prijatelj ban Stjepan i ugarski kralj Ljudevit, dušom i srcem odan katoličkoj vjeri.

Bosanskim franjevcem sudjelovala su i druga obližnja braća, a medju ovimi mlogi bijahu povišeni na prve crkvene časti u domovini, pa kada doprie u Avinjon viest, da je u njekih krajevih Raške, Albanije, Dalmacije i Bosne grčko razkolničtvo, potresav katoličku nauku, uzplamtilo mržnjom proti rimskomu obredu, te da njegovi sliedbenici same posvećene oblike u nekvasnom kruhu svetogrdno psuju, rukami trgaju, a nogami gaze, te da valjanost krstu i potvrdi tvrdoglavo odriču, Klement VI. listom 31. kolovoza 1351. naloži fra Antunu, dračkomu, i Iliji, dubrovačkomu nadbiskupu, te fra Bartolu, trogirskomu biskupu, da taj štetni kukolj počupaju iz njive gospodnje.[41])

Dok se je ovako s državne i crkvene strane složno trudilo okolo razširenja pravovjerja, nedokučivi sudovi božji htjedoše, da se preseli u vječnost ban Stjepan, a do malo da ga sliedi i prijatelj mu fra Peregrin. Stjepan je 20. lipnja 1353. zaručio svoju kćer Jelisavu s kraljem Ljudevitom, a tim stupio u najprijaznije odnošaje s ugarskom krunom. Sad podje da prisustvuje pirnoj svečanosti, nu na putu se razboli i umrie, a tielo mu pokopaše u samostanu Mileševu, na desnoj obali Bosne, u sadašnjem gradačkom okružju.[42])

Ovdje ne možemo mukom mimoići suvremene vjerske odnošaje u susjednoj Srbiji, po kojoj se je takodjer prostirala bosanska vikarija. Stjepan Dušan g. 1347. po primjeru svojih predšastnika ukaza se sklonim stupiti u katoličku crkvu te posla u Avinjon skadarskog biskupa Marka, da priobći papi Klementu VI. njegovu želju za sjedinjenjem. Avinjonski dvor veselo primi ovu viest, potaknuv listovi od 2. ožujka r. god. Dušana i njeke srbske velmože, da bi se oživotvorila ova sveta namjera. Napori papinskog poslanika biskupa fra Bartola i njegovih pomoćnika ostadoše bezkoristni, premda se čini, da su njeki uspjeh na prvi mah bili postigli.[43] Dušan se je vrlo dobro znao okrećat prama vjetru, i gdje bi god mislio, da se mogu porodit zaprieke njegovim smjelim osnovam, tamo bi u pravo vrieme brižno ponudio prijateljstvo, za koje su se otimali susjedni mu vladari. Ovom mjerom on odkloni od sebe sumnju krivovjerja i povod ratu, te mogaše misliti na zauzeće grčkih pokrajina. Nu kada 1351. zaprosi od francezkoga kralja Ivana Dobroga (1350—1364.) jednu njegovih kćeri za svoga sina Uroša, a on mu ju uzkrati, što ga je smatrao razkolnikom, tada opet odluči na to, da bar na izliku predje na crkvenu zajednicu, bojeć se napadaja zapadnih vladara, koji su već počeli sklapat u to ime saveze. Koncem dakle g. 1351. ponudi Dušan izmirenje s rimskom crkvom preko svojega odlična poslanstva, u kojem su bili Božidar, vrhovni sudac, Nestegij, namjestnik, i Damjan, plemić kotorski. Na apoštolskom priestolju sada je sjedio Inocent VI., koj takodjer radostno primi i sasluša srbske izaslanike. Ovi se na ime svoga vladara pritužiše papi na Grke, jer jedva njegov poslanik i vjerovjestnici rimski obred i crkve u Srbiji urediše, grčki patriarka posla svoje ljude, koji biskupe i katoličke sliedbenike iz crkava i samostana raztjeraše, svetotajstva krsta i potvrde ponovit prisiliše i mloga druga bezakonja iz mržnje napram katoličanstvu počiniše; pak s toga oni zaprosiše, da se na novo u Srbiju pošalje njekoliko naučnih ljudi, koji bi odpočeto djelo nastavili, a caru predali čast vrhovnoga vojvode proti provaljujućim Turkom. Sv. stolica, ne gledeć na dvoličnost i nestalnost srbskih vladara, posla opet fra Bartola i još karmelitu Petra Tomu, paktenskog biskupa, s preporučnimi listovi od 24. prosinca r. g. na Stjepana Dušana, njegovu obitelj, svećenstvo i državne velmože.[44] Ni Inocent ne postiže željenog cilja, kako se je nadao.

---

[40]) Rački: Bogomili str. 102.

[41]) Greiderer op. cit. l. II. p. 190.

[42]) Bogomili str. 104.

---

[43] Wadingus t. 8., ad a. 1351. — Raynaldus ad. a. 1347.

[44] Assemani: Kal. Eccl. t. VI. p. 57—8. Raynaldus ad a. 1354. n. 28.

Srbski gospodar zavara i sada zapad, ter počme dapače okrutno triebit katolike iz zemlje. Kao što nam svjedoči njegov zakonik, on ih proglasi krivovjerci, a kao take ožigosa na čelu, ženitbe im razrieši, djecu prigrabi a njih iz države izagna.[45] Izpred tih progonstva uklonili su se doista s javnosti i franjevci, ako i jesu izpod ruke još podržavali ostanke pravovjerja u Srbiji.

Na bosansku medjutim bansku stolicu biaše zasjeo bratučed prvašnjega bana Stjepan Tvrdko, sin Vladislava i Jelene Šubićeve. Poslie smrti Dušanove (20. prosinca 1355.) opet Hum pripade Bosni, nu morade ga Tvrdko ustupiti kralju Ljudevitu, kao baštinu uz stričevićnu Jelisavu, i još se obveza pomagati kraljskoga zeta u ratu, on pako oli njegov brat, prebivati na kraljskom dvoru.[46] Tvrdko se podvrže ovim težkim uvjetom tim radje, što su mnoga bosanska vlastela priekim okom na njega gledala, te 1366. bili ga prognali zajedno s majkom Jelenom, i sam ga Ljudevit uzpostavio. Ovako moćno štićen, naravno da je priznavao vrhovničtvo ugarske krune, te se ne stidio pisati: „milostju božjom i gospodina našeg Ljudevita ban Bosne.“[47] U tom neizvjestnom položaju nije mogao Tvrdko misliti ni na vjerske u državi odnošaje, te premda ga držimo za dobra katolika, ipak nije osobno uticao na promicanje pravovjerja.

Ovomu razdoru u državi nadodje žalost u bosanskoj crkvi. Revni biskup fra Peregrin, Saksonac, preseli se početkom g. 1356. u vječnost, ostavivši nedovršeno odpočeto djelo. Bosanski kaptol odabra mu za nasliednika Petra, kanonika štioca na istom kaptolu, ništa ne znajući, da je sv. stolica i ovaj put izbor bosanskog biskupa sebi pridržala. Papa s prvine to uništi, nu doznavši, da su izbornici i odabranik bili posve u tom nedužni, potvrdi im izbor, dopustivši Petru da ga posveti koji mu drago biskup.[48] I ovaj je po običaju svojih predšastnika, izuzam jedinoga fra Peregrina, boravio izvan središta svoje biskupije i rado se bavio na ugarskom dvoru, ter ga nalazimo g. 1358. u Višegradu uz kralja Ljudevita, kao svjedoka zakletve dubrovačke obćine.[49] Šta je pako mogao udaljen činiti za svoje stado, to možemo lahko zaključiti.

---

[45] Maczieovski: Slavische Rechtsgeschichte s. 165.

[46] Rad jug. akad. II. str. 87.

[47] Ondje.

[48] Mon. Slav. mer. t. I. p. 233. et 235.

Sa svim tim mlogo se je ovog vremena učinilo za razplod katoličanstva. Ratoborni i zajedno pobožni Ljudevit, ohrabren smrću Dušanovom, te željeć uzpostaviti svoju vlast u Srbiji a u isto doba katoličku vjeru medju onimi razkolnici, posla polovicom g. 1356. u Avinjon svoje poslanike, moleći papu, da mu dozvoli podići križarsku vojnu proti Stjepanu Urošu i rimokatolički obred opet onamo uvesti. Inocent dobrostivo primi ovo poklisarstvo i obveseli se tolikoj gorljivosti, pohvalivši kralja, što nemože dulje podnosit uvriedâ, koje razkolnici i krivovjerci kraljevstva raškog nanose samomu odkupitelju". Znamenita je za nas opomena papina: „Prija svega iztjeraj iz bosanskih i ostalih kraljevstva tvojih krajevâ krivovjersku zloću". Ovoj se je zapovjedi odazvao kralj Ljudevit, pak njegovim sudjelovanjem i nagovorom, a na rieč i propovjedanje franjevacâ mnogi u Bosni, Srbiji i Bugarskoj prigrliše katolički nauk. O tom bi izvještena apoštolska stolica po fra Ivanu od Rajne i fra Andriji Perugjincu, koji su se g. 1358. iz ovih strana zaputili na avinjonski dvor, da ga o tečaju stvarih izvieste.[50] Još veći uspjeh postiže Ljudevit, kada r. g. provali u Srbiju te njeke zemlje, a medju njimi Mačvu, opet svojoj kruni pridruži, uzpostavivši u osvojenih mjestih čistoću katoličkog nauka.

Pobjedonosno ugarsko oružje sliedili su uzastopce jedini franjevci te izgledom i nagovorom katoličku vjeru tako, da je Inocent VI. čestitao kralju svojim pismom od 13. srpnja 1358., što je pomoćju franjevacâ veoma mloge u bugarskoj, raškoj i bosanskoj državi od razkolničtva i drugih bludnja k jedinstvu rimske crkve priveo, opominjući ga, da prosliedi to plemenito nastojanje. Buduć pako nije dostatan bio broj franjevacâ tolikoj žetvi i ovi zamolili svjetovnih svećenika, to papa zapovjedi koločkomu nadbiskupu i čanadskomu biskupu, da im pošalju vrstnih pomagača.[51] — Iz ove franjevačke molbe, uvidjamo njihovu nesebičnost, kojom proniknuti sami su tražili uručiti upravu svojih obraćenika svjetovnomu svećenstvu, da oni mognu dalje nositi luč evangjelja medju krivovjerske narode. U tome su se pokazali slični redovnoj i borbam vještoj vojski, koja prva srne u vatru, stavlja na kocku život i osvaja stopu za stopom nepriateljskog zemljišta; al kada osvoji koje krajeve i zauzme gradove, ustupa ih pomoćnim i pričuvnim četam, da mogne dalje prodirati i nove pobjede pobirati. I doisto franjevci su prvi srnuli medju krivovjerce, al predobiv im srca za istinu i dobro, predavali su ih drugim svećenikom, da ih čuvaju i kriepe na novom putu. Svietovno dakle svećenstvo bralo je plodove franjevačkoga znoja, — želo je snoplje, a oni su išli dalje cvileći i bacajući sjeme.[52]

Nezna se medjutim, da li su spomenuti crkveni dostojanstvenici poslali traženu pomoć. Brižljivost ipak sv. stolice nije s ovim prestala, jer Urban V. listom 1. kolovoza 1367. potaknu i bosanskoga biskupa Petra ovimi za nas znamenitimi riečmi: „Buduć", rieči su papine, „veseli razumjesmo, kako poljubljeni sinovi manja braća, nalazeća se u tvojoj biskupiji, okolo obraćenja te izkorjenjivanja krivovjeraca, kojih da ima množtvo u njoj, glasa se, sveudiljnim se nastojanjem trude, treba da tvoje bratinstvo, kojemu poglavito ovo breme obraćanja pripada, istu braću, koja su ti u službi pomagači, ljubavju srca i potrebitom pomoćju njeguješ. Poradi čega isto tvoje bratinstvo ponukujemo, pomnjivo zapovjedajuć ti, da istoj braći, koju glas redovničkoga življenja i svesrdnost propovjedanja mlogovrstno preporučuju, iskrenom ljubavju susretajući, njim osobito pri obraćenju te izkorienjivanju krivovjeracâ koristno na ruku ići ne izostaviš".[53]

Dočim se je ovako papa služio svojom vrhovnom vlastju u prilog bosanskih franjevacâ, i sami tadašnji upravitelj njihova reda fra Tomo od Modene gledao je pomoći ovdašnjoj svojoj braći, i u tu svrhu upravi list na predstojnika serafinske države (= asizkog okružja) prigodom predstojećih proštenja kod Porciunkule, da bi ponudio hodočasteću braću poslanstvom u ove krajeve. Apoštolska gorljivost i uzvišeni nazori tako su izraženi u ovom pismu, da ga doslovce ovdje navodimo: „Dragi ministre! Jučer od slavnog ugarskog kralja Ljudevita i od bosanskog vikara radostno sam primio njeke listove, svakim duha milinjem prepunjene . . . . Ovimi listovi prijavljeno mi je, da od skora Gospodin po svojih slugah, braći našega reda, bosanske vikarije, tako velika djela izvadja, da premda su oni mlogi brojem, nisu ipak dovoljni, da trčeće na preporadjajuće kupalište okrste, nit da podiele ljudem svete tajne. Medju ostalimi jedno obznanit želim: na molbu velekrstjanskog i velepobožnog ugarskog kralja moj bosanski vikar paslao je u onu pokrajinu (t. j. Bugarsku), kraljestvu i vikariji medjašeću, osmoricu braće našega reda, sebi podložnih, koja su kroz petdeset danâ preko dviesta tisuća ljudi okrstila. A da nebi po čemu o broju bila sumnja, na zapovjed kraljevu svi su kršteni u javne knjige uvedeni; ali one zemlje, kao što se piše, još ni treći dio nisu obratili, čvrsto se ipak nadaju, da će se otvorit vrata vjere i da će gospodin Isukrst sve ostanke sabrat u gospodnju ovčarnicu. Trče sa svojim narodom nevjerni knezovi, mladići i djevojke, starci sa mladeži hrpimice grnu na kršćenje, krivovjerci takodjer i razkolnici na istinu prave vjere, povraćaju se u jedinstvo svete rimske crkve. Uz to njihovi svećenici i kalugjeri ponizuju se pod jarmom vjere, koji su dotle u svojem krivovjerju bili tvrdokorni. Htjeli su premloga prebivališta našega reda sagraditi da plodovi krieposti jedinstva i vjere uztraju. Neka se dakle vesele nebesa i raduje zemlja, te svaki jezik slavi gospodina. Zemlja je doisto krenuta i nebesa su porosila od lica Boga Sinaja, spuštajući ovih dana obilnije nego li obično kišu dobru, koju je namienio Gospodin baštini svojoj, baštini zaisto manje braće, da nebude medju njimi prazna svjetlost Isusova, da li njihovimi rukami napuni se množtvom obraćenih naroda. Jedno je ipak, što ovoj duhovnoj radosti trn žalosti zabada: žetva je doisto velika, nu poslenikâ veoma malo. Eno predjeli jur pobielili za žetvu, ali ne ima, koji bi dovoljno želi i plod za život vječni mogli sabirat. Poradi šta javljeno mi je s plačom, da ako se broj braće ne uzmloži, neizmjerni plod vjere zanemarit će se i zapustit, te izgubit će se duše, za koje je Spasitelj svoju dragocienu krv prolio. Gubi se sva ona napučena Bugarska, koju je onaj premogući kralj već osvojio, a napose onaj grad Bindin (Vidin), kod nas glasovit i velik, kamo se braća u obilnijem broju šalju. Patareni su i Maniheji više nego obično spremni krstit se,

---

[49] Mon. Hung. II. p. 92.

[50] Assemani t. V. p. 59—61. Ante omnia pelle de bosnensibus et aliis dicti regni tui partibus haereticam pravitatem.

[51] Mon. Hung. II. p. 87.

[52] Farlati t. IV. p. 62.

[53] Idem ibidem.

i k Isusu, pravoj svietlosti, obratit, kad nebi uzmanjkalo takovih, koji bi put k ovoj svietlosti pokazivali. Rečeni prepobožni kralj, gledajući medju mlogimi narodi i kraljevinami mloge u istoj svetoj odluci, snebiva se od čuda i veselja, smjerno ištući, da se iste braće iz raznih strana do dvie tisuće pošalje, koju veoma pristojno smjestiti namjerava, još takovom gorljivostju napram vjeri katoličkoj i obraćanju nevjernika plamti, da je pripravan svoje tielo izvrgnuti i za obraćenje narodâ ciela sebe dati. Neka dakle ustanu redovnički muževi, nasliednici sina božjega, i vjerni sinovi blaženoga Franje, te na posao žetve muževno neka se spreme, s veseljem nek žanju i u trude sijućih neka vjerno unidju, da koji siju i koji žanju za prečisto zrnje u Isukrstovu žitnicu sasuto, presladki kruh u kraljestvu gospodnjemu a na stolu Krstovu slavno budu jesti. Ti pako ministre, svoj braći dolazećoj na sveti oprost k Porciunkuli, ovo pismo razborito i razumivo daj pročitati, ali sam pročitaj, pak ih što mogneš gorljivije i snažnije ponukaj, i stalno navodi, da uzmu plod tolikog spasenja, da se sa svom pripravnostju odvaže, i od moje im strane reci, da ako koji, božjim duhom nadahnuti, onamo htjednu poći, k meni neka veselo i sigurno dodju, da primivši posluh i blagoslov, svoju misao oslonivši na Gospodina, rečeno nadahnuće srčanije i sigurnije izvrše. Stoj zdravo u Gospodinu i moli se za me.“[55]) Ovaj doslovno priobćeni list osim što odaje onovječne franjevačke nazore i plemenite težnje, sadržaje u sebi blizu nevjerojatne uspjehe bosanskih franjevacâ u Bugarskoj. Osam propovjedaocâ da obrati preko dvie stotine tisuća, mlogo se čini, nu ako se u obzir uzmu onodobne okolnosti, napredovanje katoličkog oružja i živo zanimanje svjetovne vlasti za širenjem pravovjerja, osobito pako što su tada još narodi vjerovali u budući život i hlepili za istinom, tada nećemo se ni malo čuditi. Tolikim obraćenikom a još manje onim, za koje je bilo izgleda, da će se obratit, nije bilo mlogo ni dvie tisuće vjerovjestnika, koji su bili potraženi.

Poviest nam medjutim odaje skrajnje siromaštvo, s kojim su se morali borit bosanski franjevci, jer nisu mogli u Bosni ni toliko dobit živeža, da bi se prehranjivali; pak s toga dopusti im papa Urban V.

---

[55]) Greiderer op. cit. p. 195.

listom 13. prosinca 1369., da mogu tražit milostinju po Ugarskoj, Dalmaciji i Hrvatskoj, zabranivši franjevcem dotičnih krajeva smetati ih u ovome poslu.[56]) Ovoj oskudici bili su glavnim uzrokom razkolnici i bogomili, koji su opet pod vladom Tvrdkovom ojačili tim lakše, čim je isti na slabijih noguh stojao. Ono pako malo katolika amo tamo razsijanih i još možebit pritajenih, nije moglo uzdržavat franjevce svojimi prinesci, buduć ovi nisu tada ništa posjedovali.

Medjutim ban Tvrdko nit je mogao nit je htjeo upotriebit svoga upliva na vjerske u Bosni odnošaje. Prvo bo nezadovoljstvo u zemlji proti njemu nije se još bilo utišalo, a položaj mu se otežčao, odkad se zavadi s bratom Vukom i ovaj pobjegao u gostoljubivi Dubrovnik. Odavle pisa spomenutomu papi, kako ga je brat radi katoličke vjere zamrzio, otčevinu mu preoteo i najposlie ga iz domovine protjerao; nasuprot kako Tvrdko štiti i brani bogomile, stičuće se u Bosnu s raznih strana svieta. Papa ganut Vukovim pismom, htjede braću izmiriti, pak zato listom 14. prosinca 1369. nagovori ugarskoga kralja Ljudevita, da bi medju njimi posredovao, starjega od obćenja s krivovjerci i pomaganja odvratio, a mladjemu nastojao povratit imanja.[57]) Isti dan papa odpisa i Stjepanu Vuku, te sažalivši ga što trpi „poradi Boga i revnosti za svoju katoličku vjeru“, svjetuje mu, da se uztrpi i uvjeri o njegovoj privrženosti, koje je jasni dokaz pismo na ugarskog kralja upravljeno.[58]) — Dočim se divimo i ovomu postupku sv. stolice, koja je znala uviek spajati revnost sa snosljivostju, te je nastojala obnoviti slogu medju vladari, mislimo ipak, da je ovoj osvadi proti Tvrdku više kriva bila obiteljska zadjevica i nesporazumak, nego li temeljitost navodâ. Vidi se medjutim, da je Tvrdko znao pritajivati svoje vjersko osvjedočenje pred inovjernimi podanici, te se do skrajnosti snosljivim pokazivati napram bogomilom i iztočne crkve sliedbenikom. Političke obzire, koliko su njime vladali, razabiremo iz sliedećeg slučaja. Kćer Grgura (valjda Šubića) vojvode (da nije bana?) Dalmacije i Hrvatske zajedno s majkom uteče se Tvrdku, da ju odhrani i odraslu udade za kojeg odlična vjernika, dakako s privolom njezine bližnje rodbine i polag

njezina stališa. Kad djevojka doraste do udaje, Tvrdko ju htjede udati za sina srbskoga kralja (Vukašina?), dakle razkolnika, ne obziruć se ništa na to, da je ona katolikinja. Ovo dozna papa, te se obrati na kralja Ljudevita, i zamoli ga, da preprieči tu pogibelj po njezinu dušu, nepravdu njezinim roditeljem a uvriedu vjeri katoličkoj, te djevojku oli roditeljem povrati, oli u kraljski dvor dobavi i tu za kojeg vjernika vjenča, kako se bude svidilo kralju i njezinim roditeljem.[59]) Istog dana (8. travnja 1369.) u istoj stvari pisa papa i kraljici Jelisavi, da na to skloni Tvrdka; ovomu pako ozbiljno zapovjedi, da odustane od svoje nakane.[60]) Što se je dalje sbilo s rečenom djevojkom, neznamo, vidimo ipak u ovome znak nedvojbene privrženosti prama srodnim vladarom, na koje se je mogao osloniti Tvrdko u zamašnih svojih osnovah. Vruća želja za samostalnostju neprestano ga je morila; ali uz jake susjede ne mogaše oživotvoriti svoje mile nakane: Ljudevit slavan mačem i umom ne davaše mu na to nade, a Mletčićem rasla je danomice moć niz jadransko more. Nješto mu bijahu prijatnije političke okolnosti u susjednoj Srbiji. Tamo je od g. 1367. vladao Vukašin, uništitelj obitelji Nemanjićeve, a Turci već g. 1361. bijahu se nastanili u Jedreni i počeli radit o glavi koli grčkomu toli i srbskomu carstvu. Ovomu zadadoše Turci najveći udarac g. 1371. kod Tajnarosa, porazivši Srbe, predvodjene Vukašinom, kojim, po svjedočanstvu turskih povjestničara,[61]) bijahu pridružene i bosanske čete. Vukašinu, na izdajničku smaknutu, nastupi knez Lazar Grebljanović; nu ni njemu ne podje za rukom odapriet se rastućoj sili polumjeseca. Tvrdko je to sve budnim okom pratio i odklanjao svaku vjerozakonsku mržnju, da u slučaju borbe za neodvisnost i oživotvorenje njegovih namjera sav narod bude uz svoga vladara.

Sva je prilika, da su i franjevci bili dobro kod njega primljeni, jer upravo sada opažamo u istih vanrednu radinost i nješto sjajnije od dosadašnjih uspjehe na crkvenom polju. Tadašnji bo predstojnik bosanske vikarije fra Bartolomej de Alvernia, s preporučnim listom kralja Ljudevita, posla u Avinjon k papi Grguru XI. fra Berengarija Aragonca, da izviesti sv. stolicu o stanju bosanske crkve, potraži naputke i preporuči joj njeke prešne potrebe vikarije. Kako se vidi iz papinih listova dne 16. i 22. lipnja 1372. izdanih, žetva bijaše u Bosni obilata, ali poslenikâ maloća, te nedovoljna svedjer rastućemu broju katolika; a s nestašice svećenstva mloge zavladaše zloporabe i porodiše se dvojbe, koje mogaše samo namjestnik Krstov riešiti. Svim zahtjevom bosanske braće udovolji papa: on naime dopusti bosanskomu vikaru, da može primiti radi lakšeg obraćanja krivovjeracâ jedno prebivalište u Rosniću, pesjedu srbskog vlastelina Nikole Altomanića, dva u srbskom kraljevstvu, jedno u predjelju Glažju (= in metis Ussorae — na medjaših Usore), a drugih devet u raznih gradovih Bosne, Raške i Basarata (male Vlaške), i na svakom od tih mjesta podignuti samostane, crkve, zvonike i druge potrebite zgrade, podielivši ovako ustanovljenim redovničkim prebivalištem sva prava i povlastice redovnih samostana.[62] Nadalje, zabrani papa svim starešinam reda smetati svojim sposobnim i naučnim podložnikom, bili oni svećenici oli prosta braća, ići u Bosnu, i to pod prietnjom izobćenja papi zadržanoga. Istom pako crkvenom pedepsom zagrozi se vikaru i njegovu poslaniku, ako bi primili više od 60 braće, i tim drugim krajevom oduzeli nuždne poslenike.[63] — Napokon povjeri prvim avinjonskim bogoslovcem i pravnikom, da pomnjivo prouče predložena pitanja i svoje o njih izreku mnenje.[64]

---

[56]) Theiner Mon. Hung, II. p. 92.

[57]) Mon. Hung. II. p. 91. n. 175.

[58]) Ibidem n. 189.

[59]) Ibidem n. 189.

[60]) Ibidem n. 190.

[61]) Izvori srbske povjestnice od Brlića sv. I. str. 3—40

Ovomu posliednjemu nalogu istom sliedeće godine bilo je udovoljeno, a našom srećom crv prošlosti ostavio nam je nedirnuta koli pitanja toli i odgovore,[65] iz kojih lahko možemo razabrat crkvene i družtvene u Bosni odnošaje, a time osvietliti mlogu tamnu točku onoga vremena. Pitanjâ je na broju 20, te najviše zasjecaju u pravo i obred crkveni, kojim je bogomilska nauka bila temelje podkapala. Iz prve točke doznajemo, da braća nisu dostajala za podieljivanje sv. krsta, rad množtva obraćenikâ i prostora domovine, ter su bili usilovani u pomoć uzimat domaće grčko-iztočne popove. Proti ovim se navodi, da sv. krst podieljuju iz želje za dobitkom, da su seljaci i neumjetni, a obično redjen proti kanonom.

---

[62] Mon. Hung. II. p. 116.

[63] Ibidem p. 117.

[64] Wadingus ad a. 1372. n. 30. et sequ.

[65] Mon. Slav. mer. II. p. 327—9.

Sliedbenici grčkog razkolja, kako se vidi iz 2. i 3. točke, živili su u podpunom neznanstvu najglavnijih kršćanskih istina, nisu poznavali nikakve razlike medju katolici i razkolnici, te obojemu obredu bili jednako skloni. Patarenstvo sa svojim načelom o nezakonitosti ženitbe, dosliedno o razriešivosti bračnoga života, zlo je uplivalo i na druge u Bosni vjeroizpovjedi, jer su i kod ovih zavladale zloporabe, te su si samo privremeno vjenčavali žene, pod uslovom „ako mi budeš dobra“, i u toj odluci stalni, tražili su krst i odriešenje talijanski i njemački trgovci, pak i njeki svećenici, držali su javne priložnice, a biskupi ih medjutim nisu kaznili za to crkvenimi pedepsami. Razlika vjeroizpovjedi podticala je pučanstvo na zamjenite nepravde: oni su mirnom sviestju jedni drugim otimali dobra, pod krinkom dakako vjere, u istinu pako iz pohlepe i lakomosti. Novi obraćenici nisu htjeli uzkraćivat poklona prvakom bogomilske sliedbe, a čestokrat jezikom, nu ne srcem, obdržavali su krivovjerske obrede. Iz ostalih napokon pitanja doznajemo, da se je nesamo u Bosni, nego i na njezinih granicah, te s njome graničećih pokrajinah, osjećala oskudica svećenstva, neuredjene bile župe, razkolnici i bogomili počeli prekoračivat medjaše bosanske banovine, pak s toga pokazala se potreba od franjevacâ i u tih krajevih; slučajno pako došavši svećenici priečili su ih u podieljivanju svetotajstvâ. Što se pako tiče zadržanih grieha, tvrde avinjonski bogoslovci, da bosanska braća mogu odriešit koliko i biskupi, a u njekih slučajevih da im je obsežnija vlast od biskupske. Iz cielog pako sadržaja ovog utoka biva nam jasno, kolike su tegobe i zaprieke stajale na putu odvažnosti i poslenosti naših vjerovjestnika i koliki su uspjeh postigli. Odaje nam do najposlie kulturno stanje Bosne i družtvene odnošaje onoga vremena.

I na južnoj granici ove pokrajine — u Albaniji — razvili su bili franjevci sve sile, da ondješnji narod privedu k crkvenoj zajednici. Tamo posla papa Urban V. g. 1370. četiri franjevca biskupa, da albanske i susjedne narode priluče ostalomu gospodnjemu stadu. Preporuči ih dračkomu nadbiskupu, zatim Stražimiru, Gjuri i Balši zetskim županom,[66] koji su pred dvie godine preko Petra, svačkog biskupa, zaprosili obćenje s rimskom crkvom.[67]

---

[66] Assemani Kal. Eccl. t. V. p. 75.

[67] Idem p. 61.

U Bosni je stajalo jednako na dnevnom redu pitanje o uzmložanju svećenstva. Rad maloće svjetovnog klera mloga su katolička mjesta bila brez redovitog pastira, i udaljena po dva tri dana hoda. Sv. stolica naredi franjevcem, da oni u ovakih krajevih obavljaju župničku službu, dok se nemogne svjetovnim osobam providiti. Ta nužda osobito se je osjećala u predjelu Blaes (valjda Bielaj-polju), ležećem prama granicam Ugarske.[68]

Zauzeta ovih posljednjih godina mjesta kao da nisu mogla obuhvatiti sve one vjerovjestnike, koji su ovog doba stigli braći u pomoć, te se čini, da im je bio tiesan onaj silni prostor, kojim se je sterala bosanska vikarija. Već godine 1373. franjevci dobiše papinu dozvolu, da mogu zavesti šest samostana na ugarskih granicah, u okolici Sebesta (Karan Sebešinu?), gornjoj Vlaškoj, Krbavi i Absanu (Alsanu?), čije mu drago biskupije ista bila.[69] Sliedeće godine uz osobitu pohvalu dopusti papa bosanskomu vikaru podignuti još sedam samostana u blizini Ducima (Dulcinja?), Vrbasa i Vilkrike (?), da bi se olahkotilo obraćanje krivovjeracâ i odmetnikâ a bolje podučavanje.[70] — Buduć pako dotle u Bosni vladao običaj, da se knjige preminuvše braće povrate u samostan, gdje je dotični u red stupio, papa naredi predstojniku reda fra Leonardu Rossi, da ovako ostavljene knjige braće poslujuće u Bosni, Bugarskoj i Vlaškoj, ostanu na mjestu, buduć i drugim za sveudiljno propovjedanje trebuju, a suvišne carine i prinosni troškovi moraju se plaćati.[71]

Osim ovih samostana i uz njih potrebitih hramova, podizane su po Bosni i župne crkve. Taka jedna odlična počela se je gradit ovih godina u Bresni (Varešu?) na čast sv. Mihovila Arhangjela, i papa listom od 9. kol. 1374. pozva sve vjernike, da prinesu na tu svrhu svoj darak, obećajuć istim 100 dana crkvenog oprosta, ali samo za sliedećih 10 godina, dakle dok se bude podizala [72]

Navedeni listovi sami po sebi govore o silnom napredku vjere katoličke u ovih stranah, zajedno pako svjedoče, kolikom su gorljivostju poslovala „manja braća“. Jedino bezprimjerna samozataja i vruća ljubav prama vjeri mogla je brati onolike plodove. Same ugarske velmože natjecali su se sa svojim pobožnim kraljem u dobrotvornosti napram bosanskim franjevcem, pak s toga nalazimo i Nikolu Gorjanskoga, poznata iz kasnijih nasliednih borba, gdje pod selom Cheovregh, u kaločkoj nadbiskupiji, dariva im crkvu sv. Petra, i obećaje sagraditi samostan.[73]

Nu ovo širenje katoličke vjere nije izazivalo nikakovih sukoba s drugimi u zemlji priznatimi vjeroizpovjestmi, što mi pripisujemo obzirnosti franjevačkoj i marljivosti Tvrdkovoj, koj se je opet znao okoristit ovim primirjem, te sad počeo izvadjati svoje zamašne osnove, naime razširivati državu i stresati sa sebe svaku ovisnost. — Poraz Srbâ kod Tajnarosa (1371), i pád čvrstoga Niša (1375.) skloni njega na smjelu odluku, da sám ožive predaje kuće Nemanjićeve, s kojom je u rodstvu bio, a tim sjedini Bosnu i Srbiju pod jednim glavarom, i učini od njih nasip proti provaljujućim arapskim čoporom. Opazivši pako, da je ugarski kralj Ljudevit zapleten u ratove s Litvani i Mletčani, okoristi se ovim časom i okruni se (okolo g. 1376.) „dvogubim“ kraljevskim viencem, prozvav se: „Kralj Srbljem i Bosni i pomorju i zapadnim stranam“.[74]

Premda Ljudevit ne mogadiaše više uplivati na političnu, to ipak uticao je u crkvenu upravu u Bosni, dižuć i stavljajuć biskupe, te (1376) premjesti Petra na gjursku stolicu, naimenovavši Dominika, dotle zadarskog nadbiskupa, bosanskim biskupom.[75] Petrom, kako odprije, tako i poslie služio se je Ljudevit u najvažnijih vladarskih poslovih, pak valjda i promaknuo ga, da mu bude na bliže. Ovo medjutim Petrovo zanimanje čisto političkimi pitanji nije mu davalo vremena, da se posveti vršenju svojih pastirskih dužnosti. Cielo breme duhovne pastve spalo je dakle na ramena franjevaca, kojim se je svedjer činio uzak djelokrug, ter su se i preko bosanskih granica jednako širili, svuda žanjuć plodove svoje gorljivosti. Tako g. 1376. sagradi im samostan i crkvu ban mačvanski Ivan Horvat na svom imanju, s namjerom, da razkolnike i Patarene privede na jedinstvo pravovjerja,[76]) knez pako Senjski Stjepan podignu im samostan i crkvu u Madropsi (Modruši?),[77]) a kraljica ugarska Jelisava u Aradu.[78]) — Nu dočim su se ovako bosanskim franjevcem umložavala prebivališta, upravitelj se reda pobrinu, da pri tolikom poslovanju ne smalaksa ona prvobitna strogost življenja, koja je najviše dopriniela razširenju i ugledu serafinskoga reda, pak zato (1388.) dopusti fra Pauluciju de Trincis, revnu uzpostavitelju stare stege, da izašalje u Bosnu kojega gorljiva redovnika, koj bi uzpostavio i nadzirao obsluživanje redovničkih propisa.[79])

---

[68] Farlati t. IV. p. 63.
[69] Mon. Hung. II. p. 140.
[70] Farlati loco cit.
[71] Mon. Hung. II. p. 147.
[72] Ibidem p. 294.

[73] Mon. Slav. mer. I. p. 278.
[74] Miklošić Monum. Serbica p. 186—90.
[75] Mon slav. mer. I. p. 304.

Ovog vremena granice bosanske vikarije prenešene su bile i u južnu Italiju. Za Urbana VI. (1378—89.), zatim njegova nastupnika Bonifacija IX. (1389—1404) njeki su samostani u Pulji (Apulia) podredjeni bili bosanskomu vikaru te sačinjavali posebnu kustodiju pod imenom sv. Katarine, a ti biahu u S. Pietro di Galatina, Galipolju i Kotroni. Osim toga sva je prilika, da su podpadali oni: u Altamuri, Vinosi, Minervini, Tranu, Ogentu, Bitontu, Bitettu i Baru, te kasnije pretvoreni u posebnu državu sv. Nikole.[80])

Odkad kralj Ljudevit započe voditi ratove proti svojim susjedom, od tada počeše ginuti plodovi njegovih posjeda na Balkanu, imenito u Bugarskoj. Svećenstvo i kalugjeri, koji su još bizantinskim duhom disali, priekim su okom gledali širenje katoličke vjere u onoj pokrajini; pa kada godine 1379. dodje grad Vidin u ruke samosilnika Basarata, po vjeri razkolnika, prvi postradaše franjevci, te dočim su ovi u njekoj crkvici službu božju obavljali, nasrnuše na njih stanovnici, jednog na mjestu sasjekoše, a ostali jedva žive glave zakloniše u bližnje tvrdjave, Ljudevitom na obranu zemlje sagradjene. Odavle silom izvedeni, moradoše zametnuti prepirke o vjeri s kalugjeri, što oni rado učiniše. Nu silnoj rječitosti i temeljitoj učenosti franjevaca ne mogaše odolit slabo u vjeri poučeni protivnici, nego zamole poglavara grada, da ih smakne; a kad ovaj to ne htjede učinit, oni ih noćju odvedu na obalu Dunava i tu im poodsjecaju glave. Ovo se dogodi četvorici braće dne 12. veljače 1379.; njihovu pako smrt Bog proslavi mlogimi čudesi, koje svi povjestničari reda izbrajaju.[81]) Ovimi i sliedećimi nesgodami bi preprečeno širenje katoličtva u Bugarskoj, akoprem franjevci ne klonuše duhom, nit do danas uzmakoše s nezahvalnog zemljišta.

Novi politički zamršaji u Bosni i Ugarskoj potisnuše vjerska pitanja u kut. Iza smrti Ljudevitove (1382.) nasliedi priestolje ugarsko njegova dvanaestgodišnja kćerka Marija, pod sbrbničtvom matere Jelisave i nadvornika Nikole Gorjanskoga, obojih nam već poznatih sa naklonosti napram franjevcem. Dvie godine kašnje buknu buna proti ovoj ženskoj vladavini, a ovu su od strane Hrvatâ predvodila braća Horvati, Lackovići i Ivan Paližna, glavar hrvatskih božjaka (equites templarii), ter Mariji za takmaca iztakoše Karla Dračkog, kao najbližjeg rodjaka pokojnoga kralja. A kada ovaj (1386.) bi na izdajničku smaknut, tada svrnuše oči na bosanskog kralja Tvrdka, koj ih je revno pomagao u kasnijih borbah, bosanske pako čete i sami Pečuh oplieniše. Napokon g. 1387. odvaži se Tvrdko osobno sudjelovati hrvatskomu pokretu, te dočim je jednu vojsku predao Paližni, da osvaja Hrvatsku i Slavoniju, drugu je on glavom vodio u Dalmaciju i tamo grad za gradom osvajao, treću pako poslao proti Turčinu, koja je na Toplici, blizu današnjeg Kuršumlja, sjajnu pobjedu održala nad 20.000 Osmanlijâ, da ih jedva petina živa izmače. Pri ovom pokretu i sami bosanski biskup Juraj u svom gradu Djakovu pristade uz namjere Tvrdkove, i poražen, potraži zaklonište u srcu svoje biskupije. — I godine 1389. borile su se bosanske čete proti Turkom na Kosovu, nu ovaj put iznevjeri ih bojna sreća, te u redu uzmakoše s ratišta, na kojem ostadoše mrtvi mlogi turski i srbski vitezovi, a medju njimi car Murat i knez Lazar. Sliedeće godine pokloniše se Tvrdku svi dalmatinski gradovi i tim se razprostrani do mora mlada kraljevina.[82])

---

[76]) Ibidem p. 308.

[77]) Ibidem p. 336.

[78]) Ibidem.

[79]) Wadingus ad a. 1388.

[80]) Germania Franciscana a P. Vigilius Greiderer. L. II. n. 276. et sequ.

[81]) Ondje str. 197.

[82]) Obširno o tom sravni: Pokret na slav. jugu. Rad knj. II. str. 68—160. III. 65—112.

Učvrstivsi na ovaj način Tvrdko svoju državu i razširivši ju na sve četiri strane, uprie oči na zapad, i tim radje, što je na iztoku mač arapski uništivao zemlje i gradove a s njimi sve znanosti i umjetnosti, iztočni pako narodi ponizili se bili pred polumjesecom; dočim je zapad još pokazivao životne snage, da očuva svojim pukom slobodu i ugladjenost pod zastavom krsta. Akoprem dakle iz toga, što su mu brat Vuk i mati Jelena bili katoličke vjere, te što za njegova vladanja nesamo nisu bjesnili bogomili, nego se dapače razširili franjevci, možemo predpolagat, da je i sam bio katolik, ipak nije nigdje iznio tako na javu svojih katoličkih osjećaja, kao što to učini u svome listu od 30. kolovoza 1390. Andriji spljetskomu nadbiskupu. Priznajuć on ovomu zasluge za svoje priestolje, imenova ga svojim dvorskim kapelanom, pišući mu medju ostalimi ove znamenite rieči: „Buduć da po onom kraljujemo, koj je crkve katoličke, koje stručkom častim se biti, utemeljitelj, glavar i vladaoc, i pastir crkvenih osoba, te njihov i sviuh nas gospodar i čuvar“.[83]) Ova toli jasna izjava još ga većma sbliži pučanstvu novo posjednute pokrajine, koje je katoličkim obredom od vajkada slovilo.

Nu na obću štetu i žalost prikuca Tvrdku smrtni čas, prije nego je mogao osigurati trajan život novo stvorenoj kraljevini. Dok je on ugovarao s Albertom III., vojvodom austrijanskim, da uzme koju habsburžku kneginju za ženu, buduć mu prva, naime Dorotea kćer bugarskoga kralja Ivana Šišmana, bez mužka djeteta umrla, smrt mu prekinu nit slavnog života dne 13. ožujka 1391., a prije toga na mjesec dana biaše preminuo prijatelj mu Ivan Paližna,[84]) s njimi pako dvojicom leže sve uzdanje slavenskoga juga.

Buduć Stjepana i Tvrdka Kotromanićâ vladavina sačinjava posebnu i najznamenitiju dobu bosanske prošlosti, ne možemo nastaviti daljnjeg crtanja franjevačkog poslovanja, a da se ne obazremo na onodobno vjersko stanje Bosne, u koliko se ono dade razabrati iz suvremenih spisa. — Upravo ovoga doba bosanski su bogomili došli do velikog ugleda kod svojih zapadnih jednovjeraca, tako, da su talijanski Patareni često u Bosnu prelazili, da ovdje, kano na vrelu, zacrpe izvorni nauk svoje sliedbe; dočim bi opet ovdašnji putovali na zapad, u namjeri, da svoja vjerska predavanja učuvaju u starom obliku.[85]) — Za bogomilskom, brojem je bila najmoćnija grčko-iztočna crkva, buduć ju štitio donjekle ugled vladarske porodice te susjedne Srbije, akoprem njezino svećenstvo bijaše na veoma nizku stepenu vjerske naobrazbe. — I katolička je vjera brojila tada znatan broj sljedbenika. Ona je ponajljepše cvala u sjevernom i zapadnom dielu Bosne. Već g. 1334. spadao je cieli predjel, medju Unom i Vrbasom ležeći, pod zagrebačku biskupiju, arcidjakona pako dubičkog, vrbaškog i sanskog. U ovom crkvenom okružju bijaše tada okolo četrdeset crkava, a njeke su stajale i preko Vrbasa, poimence župa Glaž, o kojoj se izrično veli, da se nalazi na granicah Usore.[86]) I ostala glavnija mjesta ove pokrajine bila su providjena katoličkim svećenstvom. Rimski aracelitanski arkiv sačuvao nam je popis onih mjesta, u kojih su ovog stoljeća prebivali bosanski franjevci,[87]) a taj je posve sličan onomu, kog je fra Bartul Pizanski s ostalimi svojimi spisi pokazao vrhovnomu stariešinstvu reda,[88]) te kog navadjaju ini franjevački povjestničari.[89]) Oba je popisa sravnio revni o. Greiderer po tadašnjih zemljovidih, a mi ga ovako popravljena diljem saobćujemo s našimi opazkami. Vikarija bosanska i tada se je dielila na 7 kustodijâ (= okružja), a prvu sačinjavala je duvanjska sa samostani: u Stonu, Novom (Novi castri), Imotskom, Glamoču i Cetini. 2. Kustodija grebenska imala je prebivališta u Krbavi, Grebenu, Krupi, Glažu, Otoku i Podnovju. 3. Kustodija bosanska obuhvućala je samostane: u Sutjeskoj (= Curia Bani), Visokom (= S. Nicolai), Lašvi (u današujem selu Putićevu) i Olovu. 4. Kustodija usorska posjedovala je stanove: u Djakovu, Modriči (= ad S. Eliam), Vrbici, Skakavi i Lindvi (? India i Lidvinci u sriemskoj županiji).

---

[83]) Et quod per eum regnamus, qui fidei catholicae, cujus plantulam me recolo, fundator, caput et rector, ecclesiasticarumque personarum pastor, et earum et nostrum omnium dominus et custos. Farlati t. III. p. 334.

[84]) Rad jug. akademije knj. III. str. 109—112.

[85]) Rački. Bogomili str. 107—110.

[86]) In metis Uzore. Tkalčić Mon. hist. episcopatus Zagrabiensis II. p. 90. — Valjda u okolici Popovića, oli samostana Liplja.

[87]) Wadingus ad a. 1400. n. 12.

[88]) L. I. Conformit XI.

[89]) Rudolphus l. 2. p. 294. Orbis Seraph. t. 4. p. 369.

5. Kustodija mačvanska uzdržavala je braću: u Alsanu, Bieljini, Labi (Ljuboviji = Ljubi, više Bjeljine), Mačvi, Sv. Mariji na polju, Točaku, Vrhokrupu i Srebrenici. 6. Kustodija bugarska sastojala je od samostanâ: u Severinu, Oršavi, pokraj željeznih vrata, Karan-Sebešinu, Sriemu (današnjoj Mitrovici) i Kevezdu. 7. Kustodija napokon biaše kovinjska nastanjivala redovničke u Armeneziju, Kovinju, Kranci oli Troni.[90] — Primjetit nam je medjutim, da je ovaj popis sastavljen mnogo prije konca XIV. stoljeća, jer mnoge samostane ne nalazimo ovdje zabilježene, koji su posljednjih godina bosanskoj vikariji bili pripojeni, imenito poslie g. 1376. Ovo naše mnenje opravdava se tim, što su ovdje posve izpuštani oni samostani u Pulji (Italiji), koje je Bonifacij IX. (1389—1404.) bosanskim franjevcem predao, a ti biahu: Sv. Petra de Galatina, Galipoljski i Kotromski te još njeki drugi.[91] Manjkaju takodjer samostani modruški i aradski, g. 1378. Bosni pridieljeni, a odavle bi ovlašteni bili zaključiti, da je rečeni popis sastavljen u godini 1377, oli početkom sliedeće, naime prigodom obće skupštine u Ostrogonu (1379.) obdržavane, u kojoj bi odredjeno, da se odaberu i ponukuju učena braća, da se posvete razširivanju vjere u nevjerničkih stranah, gdje su im drugovi u broju znatno bili pali.[92] U ovih mjerah tko ne vidi brigu za bosanskom vikarijom? — Na čelu duhovne uprave od g. 1387. stojao je biskup Ivan Marnjavić, te je sve do g. 1408. upravljao.[93] Kako mu je biskupovanje zapalo u doba najvećih domaćih nemira, tako nije ni mogao pomoći franjevcem, koji su toli brojni bili u njegovoj biskupiji.

---

[90] Greiderer op. cit. p. 35.

[91] Idem p. 35—6.

[92] Leges Minorum. Romae 1796. p. 55.

[93] Schem. dioec. bosn. 1870. p. 18—19.

V.

Stanje bosanske vikarije za nasliednih borba.

Poslie smrti Tvrdkove stupi na bosansko priestolje mladji mu brat Dabiša,[1] koj se je takodjer pisao: „kralj Srbljem, Bosni, Primorju, Hmsce zemli, doljnjim krajem, zapadnim stranam, Usori, Soli i Podrinju.“[2] Al s krunom ne bijaše baštinio bratova duha ni odvažnosti, nego sramotno sklopi ugovor (1393) s kraljem Sigismundom u Djakovu; uslied kojeg nesamo ustupi mu Dalmaciju i Hrvatsku, nego mu još priznade pravo i na Bosnu, obećavši mu ju nakon svoje smrti. U zamjenu za ovaj ustup Sigismund tobože potvrdi ga za kralja; plemstvu pako ostavi stare sloboštine.[3] Ako i jest u prvi diel višjeg plemstva i pristao na ovaj ugovor, to su ipak Bošnjaci brzo ujedno s kraljem požalili, što se na taj način odrekoše svoje samostalnosti.[4] Sad stane Stjepan Dabiša izpod ruke pomagati hrvatske ustaše, koji su se bili utvrdili na bosanskom zemljištu.[5] Sigismund to podpazi, i pomiriv se s Poljaci, priedje (1394.) Savu, udari na Dobor, osvoji ga, upali i razori, a Ivana Horvata i brata mu Pavla, biskupa zagrebačkoga, sa još trideset i dva ugarska plemića iz zasjede uhvati, te sve osim Pavla pogubi.[6] Iste godine s jugo-iztoka provali u Bosnu sultan Bajazid, i oplieni sve do Glasinaca, nu tu mu se junački oprie Gojko Marnjavić.[7] Medjutim sliedeće godine umrie u Sutjeskoj i kralj Stjepan Dabiša,[8] ostavivši kraljevinu dosta oslabljelu i neučvršćenu.

---

[1] Rad jug. akad. knj. III. str. 113.

[2] Miklošić Mon. Serbica p. 225 et 226.

[3] Rad jug. akad. III. str. 136.

[4] Ondje str. 137—9.

[5] Ondje str. 144.

[6] Ondje str. 149—53.

[7] Ondje str. 127.

[8] Rad IV. str. 4.

Dabiši nastupi žena mu Jelena, noseći gizdavi naslov: Mi gospodja kyra Jelena, po izvolenju božju kraljica Srbljem, Bosne i Primorju i zapadnem stranam i k tomu".[9]) Nu buduć i g. 1398. provalili Turci u Bosnu, pomagani ovaj put i srbskimi četami, kraljici Jeleni nestaje traga, te valjda slobodnim izborom bosanske vlastele, a uticajem kneza Pavla Radinovića (= Jablanića) postane kraljem Stjepan Ostoja, za kojim je bila udata Kujeva, rodjakinja rečenoga Pavla. Da li je bio što u rodu s Kotromanići, nije izvjestno, nu ipak dosti je vjerojatno.[10]) Spomenici, koji do nas doprieše, ne mogu da nam potanje razjasne njegovo porieklo, niti da nam kažu ime njegove obitelji. Većina pisaca zovu ga Krstićem, nu ni to se neda jasno dokazati, kako bi trebovalo[11]). Već prve godine vladanja Ostojina kralj ugarski Sigismund provali u Bosnu, srdit što su Bošnjaci proti djakovačkomu ugovoru odabrali sebi novoga kralja, njega posve mimoišavši. Vojska ugarska prodirala je u dvie kolone: jedna je išla prama gradu Vrbasu, i tu (iznad današnje Banjaluke) zametne borbu, nu bude natrag bačena; druga je pako pošla dolinom Bosne, te na Usori sukobiv se s nepriateljem, uzmakla takodjer natrag.[13]) Ovu zgodu upotriebi vojvoda Hrvoje Vukić ili Hrvatnić, upane u dubičku županiju, zemlju medju Savom i Unom, ter ju Bosni pripoji.[14]) Stjepan Ostoja sada priedje na stranu kralja Ladislava, takmaca Sigismundova, i pod tom je izlikom, a pomoćju Hrvojinom revno širio svoju vlast po dalmatinskom primorju.[15]) Jedini Dubrovnik opirao se je osvojiteljnom duhu Ostojinu i Hrvojinu, pak zato g. 1403. zavojšti na Dubrovčane, te im skoro sve posjede zauze.[16]) Hrvatski ustaše i sada su nalazili zaklonište na bosanskoj zemlji.

Iza kako se kralj Sigismund oprosti domaćih protivnika, Stjepan Ostoja ne imade toliko srčanosti, da zadrži svoj samostalni položaj. Ovomu izmirenju dade povod sam Sigismund, poslavši k Stjepanu Ostoji bana Ivana Morovića, kojemu za rukom podje Ostoju s kraljem sprijateljiti, a tim njega i sve mu podanike vlasti ugarskoga vladara podložiti.[17]) Taj Ostojin prekret iznenadi sve njegove prijatelje i protivnike, a najviše ga zamrzi vojvoda Hrvoja, muž velika ugleda i moći u Bosni i Dalmaciji. On ugovori s Dubrovčani, da će „vsi zajedno biti suprotiva kralju Ostoji na njegovu pogibio i razasutie i prognanie van kraljestva."[18]) On obeća dignuti vojsku i poslat ju kroz Neretvu u Hum, te proglasiti Pavla Radišića kraljem bosanskim; Dubrovčani pako obvezaše se sve moguće činiti proti Ostoji a za Pavla „po moru i po suhu, po vsih mistih okolo". S druge strane znamo, da su koliko Hrvoje toliko i Pavao Radišić bili bogomili, što opet nije dobru slutilo za katoličku stvar. Medjutim Ostoja ove račune pomrsi, doletivši osobno u Budim kralju Sigismundu, koj mu dade šest svojih četa i jaku vojenu silu pod banom mačvanskim Ivanom. Ovaj sretno dopre pod Bobovac, oslobodi obsjednutu kraljicu (Kujevu) s djecom, a grad preda Ostoji.[19]) Sad se postiže i njeko izmirenje medju bosanskim kraljem i uvriedjenim plemstvom; nu ne potraje dugo, buduć već polovicom g. 1404. sabrala se bosanska vlastela na dogovor, te okolo 16. lipnja odabrale za novog bosanskog kralja Stjepana Tvrdka Tvrdkovića, naravnog sina Stjepana Tvrdka I., tog najslavnijeg bosanskog vladara. Kad to ču Ostoja, zatvori se u svoj tvrdi grad Bobovac i tu počami pune četiri godine.[20])

Sigismund je smatrao i ovu promjenu na bosanskom priestolju povriedom svoga vladarskoga prava, nu uslied razmirice s bratom Vjenceslavom, kraljem češkim, nije mogao pomoć pružiti Ostoji. Uredivši sliedeće godine svoje odnošaje u Češkoj, posla na Bosnu dvie vojske, od kojih jedna prodrie u Posavinu i zauze grad Srebrenik (u kotaru gračaničkom), a drugu na Bihać, te se zadovolji i tim malim uspjehom.[21]) Dvie godine prodjoše u malom čarkanju ali u ozbiljnih pripravah za oveći rat, te u ljetu 1408. provali Sigismund sa 60.000. vojnika u Bosnu, osvoji grad Dobor,

---

[9]) Mon. serb. p. 230.
[10]) Rad IV. str. 5—7.
[11]) Vj. Klaić u podlisku „Obzorovu" g. 1879 br. 107.
[12]) Rad itd. IV. str. 31.
[13]) Miklošić p. 233.
[14]) Rad IV. str. 31—2.
[15]) Ondje 44—6.
[16]) Ondje str. 70—1.

[17]) Fejer: Cod. Dipl. X. 4. p. 388.
[18]) Miklošić mon. serb. p. 252.
[19]) Rad. IV. str. 74—5.
[20]) Ondje str. 78—9.
[21]) Ondje str. 86—7.

uhvati kralja i 126 vlastelinâ, te onog sa sobom u Budim odvede, a ovim izodsjeca glave i lješine pobaca u Bosnu. Pâd tvrdog Dobora sliedilo je osvojenje mnogih drugih gradova i oslobodjenje Ostoje, a uzpostavi njegove vladarske moći mlogo doprinesoše vojvoda Gjuro i knez Vukac Radivojevići.[22])

Sigismund je medjutim uvidio, da mu oružje ne može osigurati trajne vlasti nad toli moćnom vlastelom, kakova bijaše bosanska, pak s toga ne htjede ju silom nego milom k sebi privući. On se najpre izmiri sa Hrvojem, a zatim sa svim obćinstvom kraljevine bosanske.[23])

Ali i daljne vladanje Stjepana Ostoje bijaše burno. Stjepan Tvrdko brzo unidje u milost Sigismundovu, kog je pratio g. 1414. na crkveni kostnički sabor; a iz Budima znao je ojačavati svoju stranku. Okolo g. 1415 on utanači s Ostojom mir i zavlada jednim dielom bosanske države. Ovo je tim lakše postigao, što je Sigismund, podupiran jednom strankom i srbskim despotom Stefanom Lazarevićem, provalio u Bosnu i tu osvojio mnoge gradove, medju kojimi Vranduk, Podvisoki i Bobovac, i tom prilikom Lazarević dobio rudarski grad Srebrenicu.[24])

Dočim se je Stjepan ostoja svadjao s Tvrdkovićem za bosansku krunu, dotle su se Turci mirno približavali Bosni te okolo g. 1415. posjeli njeke jugo-iztočne predjele, i u Vrhbosni za svoga zapovjednika postavili njekakova **Isaka**, kog domaći spomenici nazivlju vojevodom.[25]) Ovomu ulazku povod dade nasilna smrt Pavla Radinovića. Sinovi njegovi Petar i Radosav Pavlović, da bi se osvetili vojevodi Sandalju Hraniću, što im je dao otca pogubiti, pozvaše Turke u pomoć, a g. 1416. širom su plienili humsku zemlju nemili gosti, i do samih dubrovačkih granica dopirali. Ovim korakom uvali se Turčin u Bosnu i svu vrhovnu vlast sebi prisvoji, tako, da je u svih kasnijih zadjevicah tnrski car bio prizivan kao nadsudac i takovim smatran.[26])

---

[22]) Ondje str. 98.

[23]) Ondje.

[24]) Podlistak „Obzora“ 1879 br. 212.

[25]) Miklošić mon. serb. p. 300.

[26]) Pucić I. Primjetbe str. V.

Izpred bjesnih turskih čopora ukloni se i kralj Stjepan Ostoja, te provede ostatak svoga burnoga života u zapadnoj i primorskoj strani svoje nesretne države, kojemu početkom g. 1419. nastupi sin Stjepan Ostojić.[27])

Po svoj prilici kratko i nemirno mu je bilo kraljevanje, jer se ne nalazi ni jedna njegova listina poslie g. 1420., te valjda 1422. preminu i svoj takodjer diel častohlepivom suparniku na užitak ostavi.

Iz ovih kratkih crta vidi se, koliki je metež u Bosni zavladao, čim je Stjepan Tvrdko oči zaklopio. Ugarska, da svoju vlast obnovi, čestimi i krvavimi ratovi uznemirivala je ovu vrstna vladara lišenu zemlju, te sama podpaljivala domaću neslogu, po volji dižući i mećući joj kraljeve. Na nesreću ovi bijahu ljudi veoma slabi i sebični, bez ikakvih političkih ciljeva, te robovi mogućnije vlastele, kojim je ona bezobzirno i drzovito zapoviedala. Samovolja plemstva rastla je uporedo s bogatstvom, kojim su kraljevi obasipali vjerne si pristaše, a odtud postade njekoliko jedva po imenu ovisnih velikaša, koji ne pazeć u svojoj naprasitosti ni na koje plemenitije obzire, sobom dovedoše zlo u kuću, a Turčina medju se. Dok je tako neobuzdana sila gospodarila i sami urodjenici podkopavali temelje svoje mlade kraljevine, dotle se nije imalo kada misliti, kako bi se posvetilo vrieme djelom mira, uzpostavi pravovjerja i domaćeg blagostanja. Istina, i ovog je vremena bila redovno popunjivana biskupska stolica, al tamo, gdje zvekeće oružje, ne uspieva blagoviest mira i ljubavi. Osim toga, bosanske biskupe odabirao je hudimski dvor, pak zato mu bili i odani, dočim su nasuprot bosanskomu dvoru bili posve tudji. — Ni apoštolska stolica ne bijaše u stanju zauzet se za katoličku stvar u Bosni, jer baš ovog vremena (1378—1418.) vladalo je tako zvano papinsko razkolje, na veliku štetu pravovjerja i crkvene stege. Zakoniti nasliednici sv. Petra: Urban VI., Bonifacij IX., Inocencij VII., Grgur XII., Aleksander V., i najposlije Ivan XXIII. morali su se opirati avinjonskim nametnikom, zatim boriti se proti zanešenim Husitom. — Ovolikim metežom u crkvi i državi okoristiše se najbolje bogomili, te akoprem nasliednici Tvrdkovi nisu bilj očiti pristaše njihove sljedbe, to su ipak „bosanskoj crkvi" milom oli silom podielili mloge povlastice. Najznamenitije bijaše svakako, da su bogomilske kuće uživale „nepovriedivost" (= jus asyli), uslied kojeg ni krivac veleizdaje nije se smjeo na silu odanle izvući ni sudu predati, a „djed crkve bosanske" toliki steče ugled, da je i kralj svoje povlastice stavljao pod njegovu zaštitu.

---

[27]) Miklošić mon. serb. p. 280.

Ako nije u takih okolnostih izčeznuo i trag katolikom u Bosni, ne znamo, komu da u zaslugu upišemo, ako ne franjevcem, koji su pored potokâ krvi, uzprkos samovolji bogomilske vlastele, učuvali katoličku vjeru. Poslujućim u Bosni dodje 1391. u pomoć fra Deodat de Rusticis sa trinaest drugova, prodje propovjedajući svu Bosnu i odavle se odputi u Palestinu, gdje do skora bi ovjenčan mučeničkim lovor-viencem.[28] Ovi, zatim domaći redovnici postigoše, uza sve navedene tegobe, znatan uspjeh, te je mogao fra Bartol de Alvernia, za onda još vikar bosanski, pisati (1402.) Bonifaciju IX., da je nastojanjem njegove braće preko petdeset tisuća prešlo na katoličku vjeru, a tim se nova i obilnija žetva ukazala. Broj medjutim poslenikâ bijaše došao na manje: mlogim je bio dodijao trud, a drugi su naporom iznemogli, te oboji ostavljali Bosnu i bez vikareva znanja. Ovomu štetonosnomu izseljivanju stade na put papa svojim listom od 7. ožujka r. g., zabranivši pod prietnjom velikog izobćenja, njemu, stariešini reda i bosanskomu vikaru zadržana, da se ni jedan brat ne udalji od granicâ vikarije. Ovoj zabrani priloži dozvolu, da mogu, kada idju u prošnju, noćevati kod crkvenih dostojanstvenika i svjetovnjaka.[29] — Ova točka papina pisma svjedoči nam, koli su siromašan život provodili franjevci, da su morali o prošnji živiti, te držali, da je neumjestno pri tom noćevati u tudjih kućah, valjda, što su nastojali, ne bit nikomu na teret i nepriliku.

Želeći papa Bonifacij IX. viditi i ugarsku krunu na glavi Ladislava, kralja napuljskoga, posla u osobi Angjela, stožernika sv. Lovrinca, svoga punomoćnika u Ugarsku, da na to nagovori plemstvo i svećenstvo. Uz put mu naloži, da u Bosni i susjednih joj pokrajinah počupa krivovjerje i utamani zloporabe, ako bi koje opazio.[30] Premda ne znamo, da je ovaj poslanik što dobra mogao učiniti, to se ipak ne umanjuju zasluge sv. stolice za Bosnu, koja joj duguje zahvalnost, što je do danas uzdržala svoj kršćanski značaj.

Tim više trudili su se franjevci. Fra Ivan Armandi i fra Petrucio iz Perugjije obilazili su kao vjerovjestnici mloge iztočne pokrajine; a na svom povratku u Italiju vrate se i u Bosnu, te izviestiv se o stanju vikarije i vjerskih potreba, odu u Rim i potanko o svem obavieste papu Ivana XXIII. Ovaj izdade njim, fra Pavlu iz Ugarske i fra Franji iz Aleksandrije, te drugoj šestorici, koje oni budu odabrati, sliedeće povlastice: 1. da mogu slobodno ići u sv. zemlju i druge iztočne pokrajine, pravovjernikom i krivovjernikom propoviedati, od zadržanih grieha odriešavati poput manjih Penitencijarâ na rimskom dvoru, te ina svetotajstva podieljivati. 2. Da smjedu pobirati milostinju za odkupljivanje zasužnjenih kršćana u Cipru, Rodu i drugdje. 3. Da im je prosto popraviti samostane svoga reda, kojim u Bosni, Raškoj i po drugih krajevih bude prietit ruševina. 4. Da primaju u red sv. Klare i „treći", ako nebi ondje bilo onih, kojim po pravu ta vlast pripada.[31] — Osim ovih znamenitih milosti, franjevački su vjerovjestnici bili obasuti mnogimi drugimi, dosliedno uživali su ih i bosanski. Da ne budemo odveć dugo pri ovom izbrajanju, obazirat ćemo se samo na one, koje su podieljivane izrično ovomjestnim propovjedaocem. Mimo sve ovakove papinske darovnice, vriedno je napomenuti onu pape Martina V., izdanu dneva 23. kolovoza 1418. na bosanskog vikara i njemu podložnu braću. U ovom apoštolskom listu, iza doslovno navedena lista Ivana XXII. od dana 23. listopada 1321., kojim se franjevcem, poslujućim u zemljah saračenskih, nevjerničkih, grčkih, bugarskih i drugih narodâ izvanredne podieljuju milosti, ove se za nas znamenite rieči nalaze: „Mi dakle čestimi i vjerodostojnimi izvješći uvjereni, da vi prepobožan život provodeći i za božanstvenimi . . . . nastojeć hvalami, te svetog propovjedanja obavljajuć službu, na previšnjeg Veličanstva posluh tizih stranâ (Bugarske, Vlaške i Bosne) stanovnike i prebivaoce privoditi ne propuštate."[32] — Sad sliede punomoćja, uslied kojih dopušta im se obavljati i ona, koja spadaju na biskupsku službu a posvete ne trebuju, samo ako nisu prisutni redoviti biskupi. Nadalje podieljuje na blagdane Božića, Bogojavljenja, Uzkrsa, Spasovdana, Duhova, Trojstva, Tielova, Ivanjdana, Petrova, Miholja, Svih Svetih, po njihovih osminah, zatim na Cvjetnicu i posljednja tri dana velike nedjelje sve oproste, koji se mogu dobit u drugih crkvah reda. — Ovimi punomoćmi obdareni franjevci, od kojih veće nisu uživali ni sami apoštolski krilni poslanici, bili su prosti u vršenju svoje službe i oduševljeniji postali za dobro vjere. S druge strane ove povlastice jasno svjedoče, da se je bosanska vikarija tada bujno razvijala i znatnimi stečevinami obveseljivala gorljive pape.

---

[28] Farlati t. IV. p. 64.

[29] Wadingus ad a. 1402. n. 11.

[30] Theiner: Mon. Hung. II. p. 172.

[31] Greiderer op. cit. p. 37—8.

Ovog takodjer doba Dubrovčani izdadoše franjevcem liepu svjedočbu. Kada naime braća stonskog samostana privedoše u krilo katoličke crkve stanovnike poluotoka Pelješca, koji su pripadali bogomilskoj sljedbi i grčko-iztočnomu razkolju, korčulski biskup potraži crkvenu desetinu. Dubrovačka obćina, ako i preko volje, ipak mu je u to ime davala godišnjih 100 dukata. Kupivši (1419) od vojvode Sandalja i Petra Pavlovića župu Konavlje, a tim dobivši druge inovjerne podanike, poboja se, da rečeni biskup ne bude odsele više tražit, pak s toga obrati se na sv. stolicu, da ona svojom vrhovnom odlukom zabrani povećanje navedenog danka. Papa Martin V. uzamši u obzir dubrovačke razloge, naime, da nisu ona mjesta tristo godina bila pod posluhom sv. stolice, da ih nije biskup nego da su ih bosanski franjevci obratili, te da mora obćina uzdržavati ondašnju braću, zabrani korčulskomu biskupu povisivati ovaj prihod.[33] I doisto, Dubrovčani su već god. 1403. napomenuli svoje troškove kralju Sigismundu, koje su imali pri obraćanju „od bosanske crkve na kršćanstvo i podizanju novih crkava".[34] Zauzamši Konavlje, te želeć i nove podložnike spojiti vezom crkvene zajednice, dubrovačka obćina sagradi franjevcem samostan sv. Blaža, u kojem su oni nastavili bogumilo djelovanje.[35]

---

[32] Idem p. 38—9.

[33] Greiderer op. cit. p. 40. et Mon. Hung. II. p. 581—5.

[34] Bogomili str. 119.

[35] Ondje str. 118.

I druga izvješća, koja su ovog vremena stizala u Rim o poslenosti bosanskih franjevacâ, bila su veoma povoljna sv. stolici, pak zato im ova čestoput izrazi svoje priznanje. Tako listom od 10. svibnja 1421. dozvoli im, da propovjedaju evangjelje nevjernikom, a pismom od 4. srpnja r. g. dopusti, da mogu primiti njeke stanove na granicah Ugarske i Dalmacije. Osim toga (dne 29. kolovoza 1423.) potvrdi im sve povlastice, dotle podieljene, imenito, izobćene odriešit, neredovne oprostiti i u župah, po sebi utemeljenih, župnike stavljati. Ovaj list na bosanskog vikara i braću upravljeni, počima ovimi pohvalnimi riečmi: „Dočim pomnjivo razmatramo obilne plodove", rieči su papine, „koje vi u razširivanju bogoštovja i vjere katoličke dosad proizvedoste i neprestano proizvadjate, dostojnim i shodnim držimo, da ona, koja na spas krstovih vjernika i vaših duša spadaju, otčinski i spasonosno unapredjujemo". Napokon (g. 1425.) osobite su podieljene povlastice, da mogu odabrati sebi izpovjednike, a tim bili podtaknuti na veća i težja za slavu božju i spas dušâ poduzet se imajuća djela.[36]

Dočim su ovako franjevci počeli pobirati plodove svoje gorljivosti i uztrajnosti, nutrnje u redu cjepkarenje bijaše došlo na to, da suži obseg bosanske vikarije, a tim da se smanji i broj potrebitih poslenika. Franjevci u Ugarskoj, sliedeći primjer talianskih sudrugova, za rana su se počeli dieliti u „Obslužujuće" (= Observantes) i Samostance (= Conventuales). Prvi su se htjeli doslovno držati propisâ svoga reda, a drugim su se činila preoštra pravila glede zavjeta siromaštva, te raznimi papinskimi dozvolami ista ublaživali. U trećem desetku XV. stoljeća ova raznolikost težnjâ pope se visoko i ugarski „samostanci", oslanjajući se na zaključak asizke skupštine od g. 1430., kojim bijaše naredjeno, da se sve vikarije priključe državam, posegnuše za samostani, koje su bosanski „obslužnici" imali u kraljevini Ugarskoj a na granicah turskih, dakle u Sriemu i Erdelju. I ovaj težki udarac bio bi zadan bosanskoj vikariji, da se nije sam ugarski kralj Sigismund zauzeo najprije kod Martina V., zatim kod njegova zastupnika Eugena IV., neka bi spomenuta mjesta ostala pod prvašnjom upravom. Kraljevi razlozi razabiru se iz papinog lista dne 11. ožujka 1431. na kardinala Angjela upravljena, a ti bijahu: što su se do sad dotična braća strogo držala svojih redovničkih propisa, i što kralj želi, da po čem nebi na svjetovno obćenje i svjetske izpraznosti skrenula; usuprot, da bi Bogu, kojemu su se posvetili, čisto i redovnički služili.[37]) Spomenutim dakle pismom na novo se pripoje obslužujuća braća u Ugarskoj onoj u Bosni, a ovaj čin ugarskoga i rimskoga dvora daje sjajnu svjedočbu našim vjerovjestnikom.

---

[36] Idem ibidem.

Nastupom Eugena IV. na papinsku stolicu (g. 1431.), dolazi do vrhovne u katoličkoj crkvi vlasti muž, koj je svoje nadpastirsko djelovanje i pažnju posvetio riešenju crkvenih razmirica posvuda, imenito u Bosni, pak zato za ovu znamenite zasluge steče. On već prve godine svog spasonosnog vladanja dopusti franjevcem fra Ivanu Cerethy-u i fra Blažu Slavoncu, da se uz Dinarske planine, zatim u Dalmaciji, Bosni i Hrvatskoj podignu tri samostana, i to ondje, gdje radi provale turskih četa kršćani budu lišeni svećenikâ.[38]) Pobrinu se zatim isti papa za svećenike i učitelje u ovoj zemlji; otvorivši pako (dne 23. srpnja r. g.) crkveni sabor u Bazileji, potaknu pitanje o izmirenju razkolnih pokrajina, a pri tom brzo dodje red i na Bosnu. Sabrani otci, zabrinuti za crkveno jedinstvo i slogu kršćanskih vladara, nazirali su samo u jugoslavenskih državah obranu i nasip proti svedjer rastućoj sili polumjeseca, pak zato osloniše pomirbu bosanskog i srbskog naroda s majkom crkvom na Ivana Stojkovića, štrasburžkoga nadbiskupa, rodom Dubrovčanina, a redom dominikanca, muža učena i za vjeru oduševljena. Ovaj se obrati na dubrovačko vieće, neka bi ono posredovalo medju susjednimi vladari i sv. saborom, koje se radostno odazva molbi svoga zemljaka, te sve pokuša kod kralja Stjepana Tvrtkovića, da bi poslao u Bazileju svoje punomoćnike. Ne postiže se ipak željeni cilj, jer su kralja sada okruživali prvaci „bosanske crkve“ i ljuti protivnici žudjenog jedinstva,[39]) a sam slab i neodlučan, nije uvidjao potrebu saveza sa zapadnimi vladari, premda su mu Turci neprestano pustošili najljepše predjele kraljevine i

---

[37]) Theiner: Mon. Hung. II. p. 210.

[38]) Fabianich: Storia dei fratri minori in Dalmazia e Bossina. Zara 1863. V. I. p. 176—8.

[39]) Bogomili str. 119—20. Luccari: Annali di Ragusa p. 152.

svoju vlast na štetu njegove objestno širili. Bosanski dvor drhtao je pred iztočnim i zapadnim vjetrom, te krštene i nekrštene držao svojimi protivnici, pak se volio kukavno ponizivati i pred osvojiteljnim genijom turskim, nego li se odvažiti na odpor, u kojem bi bosansko zemljište imalo postat biti ratnim pozorištem. Kralj medjutim kao da je bio naklonit katoličkoj crkvi, inače ne bi mogli razumiti, zašto je preko spljetskog nadbiskupa Zabarelli-a radio da se oženi katoličkom plemkinjom iz mletačke obitelji Malatesti.[40]) Izvjestiše medjutim Dubrovčani saborske otce preko svojih naročitih poslanikâ o neuspjehu svoga nastojanja,[41]) što je dakako bilo žao sv. saboru.

I upraviteljstvo franjevačkog reda pokuša sa svoje strane unapriediti stvar vjersku u Bosni. Vrhovni starješina fra Vilim „di Casale“ biaše dočuo, da su njegova braća ponješto odstupila od one razmjerne strogosti vlastitih pravila, kojom se je njegov red svedjer izticao, te koja jedina može dignuti pred svietom ugled redovnika i vjerovjestnika. Biaše mu dojavljeno poimence, da se mlogi nalaze u posebnih kućah, da posjeduju imanja, da štolarske pristojbe u novcu primaju i da novake prije navršene četrnaeste godine u red uvršćuju. Da ovim zloporabam put zakrči, posla na lice mjesta muža koliko pobožna toliko mudra i ovim stranam vješta, naime fra Jakova de Marchia, koj se je tada bavio propovjedanjem u Ugarskoj. Ovomu naredi on listom dneva 1. travnja 1432., da se zaputi u Bosnu, popravi što je za popravljanje i uzpostavi redovničko obsluženje, gdje ono nadje razslabljeno, davši mu naslov svoga povjerenika i vikara, te najobsežnije punomoći.[42]) Došav fra Jakov u Bosnu, nadje mjestimice razslabljenu samostansku stegu, a u jajačkoj okolici braću razasutu po svietovnjih kućah i posjedom providjenu. — Sveti muž kako biaše strog napram samu sebi, pokaza se i napram povjerenoj si braći, te u želji da očuva ono zamjerno siromaštvo, koje je franjevcem svuda puteve krčilo, dobra im strogo zabrani i na oveće ciljeve utroši, skupi raztrkanu braću i samostanski život opet medju njimi uzpostavi.[43])

---

[40]) Glasnik srp. učen. družtv. XIII. p. 92.

[41]) Bogomili str. 121. — Luccari ibidem.

[42]) Greiderer op. cit. p. 44—5.

[43]) Idem ibidem.

— Ova raztrešenost, kao što nije bila obćenita, isto tako nije se bila ni duboko uvriežila; nu svakako bješe posljedica svakovrstne oskudice, u zemlji velikim dielom krivovjerjem zaraženoj, a neprestanimi turskimi haranji opustošenoj, pri čem su mlogi franjevački samostani i crkve postale puste ruševine. Morajući se franjevci skrivat izpred tih Krstovih protivnika, nu ipak ne ostaviti vjernike bez vjerozakonske utjehe, zalazili su u svietske kuće i tu životarili plodovi onog zemljišta, koje bi im vjernici na uživanje poklonili. Pak i do samog Jajca, polag Luccari-a,[44] pod vodstvom Asimpaše dopirali su pustošeći čopori turski, i na obalah Plive žestok se boj bio. Nije dakle ni čudo, da su redovnici u onom metežu ostavljali kutove svojih samostana, i ne mogući živiti o samoj milostinji, prinukani bili prekršivati pravila svoga reda.

Kralj Stjepan Tvrdko Tvrdković, podpuno odobravajuć postupak franjevački, priekim je okom gledao toliku revnost Jakovljevu. On nije mogao pomisliti vjerovjestnike, ma bili oni i redovnici, bez ikakva posjeda i živuće o samoj proševini, pak zato počme ga priečiti u vršenju njegove službe.[45] Videći to fra Jakov, bosansku vikariju izruči fra Ivanu iz Korčule i brže bolje priedje Savu, te kod pape i kralja Sigismunda obtuži Tvrdkovića, „glasajući ga ne za kršćanina nego za poganina“, dapače da mu je životu zasjede pravio.[46] Nasuprot kralj se na njeg kod istih potuži, da je redovnikom svako sredstvo pristojna uzdržanja oduzeo, a tim ih prisilio, da ostave zemlju, u kojoj su toli blagoslovno djelovali. Nu kada mu se dokaza razložitost Jakovljevih naredaba, ne samo da mu se više neuzprotivi, nego još veoma poniznim listom od g. 1436. zaprosi oproštenje i pozva uvriedjenoga natrag u svoju državu.[47] Uz to se obveza (dne 25. siečnja r. g.) na shodniji način franjevce providiti i štititi ih u propovjedanju, obraćanju i pokršćivanju inovjeraca,[48] te i ovim činom posvjedočio svoje pravovjerje i naklonost napram franjevcem.

Nu ako je sa strane Tvrdkovića i stavljana bila kakova zaprieka provedenju nuždnih popravaka, to ne mislim, da je bio fra Jakovu pravi neprijatelj, kako ga opisuju njeki povjestničari. Drugi su sasvim neprijatelji stajali na putu Jakovljevu apoštolskomu djelovanju, a ti bijahu bogomili, koji zaklonjeni naravnimi i umjetnimi utvrdami, te pustinjami, nisu htjeli s lake ruke pušćat medju se gorljive propovjedaoce, malo hajuć za naredbe svoga vladara. Ovi su se brižno uklanjali katoličkim vjerovjestnikom te im otežčavali obraćanje svojih pristaša. Uz to znali su i njeke crkvene dostojanstvenike tako, da su crkvene kazne na njeg udarili, te je trebovalo zamolit mu papu, da ih on svojom vrhovnom oblastju uništi.[49] Prijaznost, kojom je od kralja bio susretan i ovi napadaji dali su mu povoda sumnjati o kraljevoj iskrenosti, ter ga držati za čovjeka dvolična, koj u srcu kuje najnečovječnije namjere.[50] Pak još kad mu doglasiše, da mu se prave zasjede, tada duboko uvriedjen ostavi zemlju, u kojoj imade toliko neprilikâ, a ubra veoma slabe plodove.

Ne jamčeći za istinitost pripoviedanja, dužnost nam je navesti, što o zlobi kraljevoj piše inače uvaženi Wading u svojih ljetopisih, a po njem ciela povorka franjevačkih povjestničara, kao što su: De Gubernatis, Greiderer, fra Marcellin da Civezza i Fabianich. Oni upravo crnimi bojami rišu postupak Tvrdkovića, te zgodno upliću i samu kraljicu, premda joj ne znaju kazat imena. I ona, poput nebožnog supruga, bijaše protivnica fra Jakovljeva, te njekog dana poruči svetcu, da će ga štititi, zamolivši ga, da joj dodje u Bobovac (Babovak, sic!). Najmi medjutim četiri razbojnika, koji bi mu na put izašli i tu ga iz zasjedâ pogubili. Došavši fra Jakov do zapetih zamka, skoče zločinci s oružjem u ruci, da ga na mjestu sa životom razstave, nu Jakov im mirno i razkriljenimi rukami poleti u susret, govoreći: „Evo mene, radite što god vam je odozgor pripušćeno, jer ja se ni malo ne bojim poginuti za stvar božju i prave vjere. Znam dobro, tko i zašto vas je poslao, te ako je božja volja, izpunite nalog one jadne žene“. Na ove rieči stadoše zlikovci kao gromom ošinuti, i zastidjeni padnu na zemlju te zamole oproštenje, koje im svetac rado podieli, i blagoslovivši ih znamenjem sv. križa, odpusti. Ovako sretno izbavivši se pogi-

---

[44] Annali di Ragusa p. 140—3.

[45] Greiderer op. cit. p. 143.

[46] Farlati t. IV. p. 66.

[47] Wadingus ad a. 1436.

[48] Katona Historia R. Hungariae T. XII. p. 735—7.

---

[49] Farlati t. IV. p. 66.

[50] Idem ibidem.

belji, prosliedi fra Jakov svoj put, dodje u Bobovac i stupi pred kraljicu. Ona se od čuda snebi kad ga ugleda, nu brzo se iznadje ter veoma prijazno primi božjega čovjeka, koj ponizno ali neustrašivo reče joj: „Pred tobom je, o kraljice, fra Jakov, kog si bila zapovjedila umoriti. Al nisi velike misli zasnovala, što si htjela oduzeti život, ne kakovu mogućniku oli junaku, nego ubogu fratru, koj ne vriedi ni jedne mušice“. Ponižena i okamenjena stajaše kraljica slušajući zboriti svetca, velikaši pako poviču: „On je svetac, nek se pusti u miru i neka se ne prieči u vršenju svoga poslanstva.“ Brzo se raznese po narodu ovaj dogodjaj i pribavi svetcu veliko štovanje, da je puk iz najodaljenijih krajeva hrpimice grnuo da ga vidi i čuje, a občaran njegovom riečitošću i svetinjom njegova života, na tisuće se povraćao u krilo pravovjerne crkve. Mučno ovo biaše Tvrdkoviću, pak zato dogovori se s patarenskimi poglavicami, kako da začepe usta ovomu gorljivomu propovjedaocu. Pošalju mu dakle njekog čaratara, da ga svojom majstorijom predobije i osramoti, nu nasuprot ovaj pred njim zaniemi.[51])

Medjutim bilo ili ne bilo ovo istinito, svakako je znamenito, da se pučka predaja još živo spominje ovog svetog muža. U selu Deževicah, blizu Kreševa, pobožni narod pokazuje na špilju, gdje je svetac samotovao, i na križ, pred kojim je molio, te o Gospi od sniega onamo u veliku broju iz obližjih župa hodočasti. — Niže fojničkoga samostana do nedavno stajao je briest, o kojem se je pripoviedalo, da je to bila svetčeva putna palica, koju je na tom mjestu zasadio. I obilnost ribâ u fojničkoj okolici pripisuje narod njegovu blagoslovu. — U Tišinskom jezeru, nedaleko od Šamca na Savi, ne čuje se nigda žabji glas, akoprem ih ima tuj veliko množtvo, dočim žaba prinešena u drugu vodu poput ostalih krekeće. O tom kazuje narod sliedeću pričicu. Na obali toga jezera njekoč je propovjedao sv. Jakov, a žabe su svim glasom kreketale i smetale ga u propoviedanju. Tada se on k njima obrati i zapovjedi da umuknu, što su one do danas vjerno obslužile. Dapače narod hoće, da zna i mjesto, na kojem je tada stojao. — Svakako ova predaja mora bit vjerni svjedok izvanredne svetinje i čudotvorstva Jakovljeva, koja mu nakon pobožne smrti (dne 28. studenoga 1476) pribavi štovanje, a g. 1726. čast svetaca.

---

[51]) Storia dei Frati Min. etc. p. 181—3.

Iz dosad rečenih zaključit možemo, da se nije fra Jakov ograničio na same poslove svoga reda, nego da je preostajuće časove revno upotriebio na obraćanje krivovjeracâ i ova namjera da je naišla na onaj odpor, porad kog morade uzmaći iz Bosne. U ovom ga je nastojanju bodrio i podupirao izprieko Save i bosanski biskup Josip, koj je od 1428. primio upravu ove biskupije, a za tu podporu pohvali ga kralj Sigismund (1435.), veliki štovatelj našega svetca. Ponajviše Josipovim molbam i nagovoru podje za rukom, skloniti fra Jakova, da se je opet 1437. povratio u Bosnu s prvašnjimi naslovi.[52]) — Fra Jakov našao je sada stvari sasvim drugčije. Kralj Stijepan Tvrdković nješto je očitije izazivao svoje pravovjerje, a bogomili bijahu čestimi nasrtaji turskih četâ pokunjeni, tim je pako postalo pripravnije zemljište za fra Jakova. I bosanska vikarija kroz posljednje dvie godine stradala je, te okolo 16 crkavâ i samostanâ bilo je razrušeno oli popaljeno od biesna Turčina.[53]) Pri ovom pohodu, a po naročitom laskavom papinu nalogu pratio je fra Jakova muž vrstan i izkusan, naime fra Nikola Trogiranin,[54]) te oba uložiše trud, da ojačaju katolikâ broj i prevagu. Da ovo lakše postignu, izprosiše od pape (dne 4. listopada 1437) dozvolu, da mogu mjesto onih šestnaest drugih, sedam samostanâ u Ugarskoj podignuti i nove drugove u pomoć dozvati. Ovoj milosti na skoro i druge doda Eugen IV., opunomoćivši fra Jakova listom od 7. prosinca r. g., da može odriešivat od griehâ biskupu zadržanih, tim više, što bez velika troška i pogibelji nije moguće doći vjernikom do biskupa.[55]) — Istoga dana i godine sličnu povlast učini onoj braći svećenikom, koja iduć u proševinu, namjere se na osobe slabe oli prepriečene nu zadržanimi griesi obterećene, da ih mogu od biskupskih rezervata odriešiti.[56]) Ova posljednja listina razsvjetljuje nam ekonomični položaj domaćih franjevacâ, uslied kojeg su morali na siromašku životariti, a ovim pokazivati poniznost i nesebičnost, dakle krieposti, koje su im pribavljale ono štovanje, do kojeg su u sliedećih desetcih ovoga vjeka doprli.

---

[52]) Farlati t. IV. p. 67. — Wadingus ad an. 1437. n. 14.
[53]) Theiner: Mon. slav. mer. I. p. 375.
[54]) Fabianich op. cit. p. 183—4.
[55]) Mon. slav. mer. I. p. 375—6.
[56]) Idem ibidem 376.

Ni za čas nezanemarujuć propoviedanja, fra Jakov napisa latinsku razpravu proti bosanskim patarenom, a tim utisnu i manje vještijoj polemiziranju braći dokaze katoličke nauke i prigovore proti krivovjerskim nazorom.[57]

Već sliedeće godine nalazimo fra Jakova s onu stranu Save, valjda zato, što su ga ugarski i hrvatski biskupi molili i zaklinjali, da sam preuzme propoviedanje rieči božje i triebljenje krivovjerja, koje je tada bilo raztrovalo nutarnje odnošaje, te spriečilo razvitak njihovih biskupija.[58] Medjutim sjeme, koje je u Bosni usijao, donielo je svoj plod, i njeki velmože javno su posvjedočavali svoje vjerske osjećaje. Tako Juraj, nećak Hrvojin, izdajući njeku darovnicu knezovom Jurjevićem i knezu Vuku Vukićeviću, stavi ovaj svoj spis i darovanje „u ruke gospodina vikara Žuvana (= Ivana Korčulanina) i vsakomu vikaru kon vikara i vsoj bratji fratrom svete crkve katoličanske, vire rimske, reda svetoga Franciška, da ih oni čuvaju i obaraju u vsem tom zakonom crkvenim“.[59] Ovo je za nas tim zanimivije, što su onovremeni bosanski kraljevi i velemože slične izprave uručivali zaštiti i nadzoru „djeda crkve bosanske“. Osim toga ovaj čin dokazuje nam, u kojem broju bijahu tada katolici i kakov su ugled u državi uživali franjevci. — Medjutim Stjepan Tvrdković nije ni mogao uspješno podpomagati naše vjerovjestnike. Njemu se je iza g. 1421. bilo boriti najprije s Radivojem, sinom Ostojinim, kog su kao i otca mu podupirali sami Turci, zatim s velikim vojvodom bosanskim Sandaljem Hranićem, te srbskim despotom Gjorgjem Brankovićem. U toj nejednakoj borbi bude savladan (1433.) i pobjegne u Ugarsku. Istom nakon tri godine preotme bosansko priestolje, ali ne sve zemlje, nit dobavi kruni potrebitog ugleda kod ponosite vlastele. I to bijaše uzrokom, da ostade neodlučan napram svakomu vjerskomu pokretu.

Nješto se veseliji izgledi za katoličku stvar pokazaše u susjednom Humu, kojemu od g. 1435. stajaše na čelu Stjepan, pridjevkom Kosača, sin Vukca, brata Sandaljeva. Ovaj nedobivši poroda od Jelene, kćeri srpskoga kneza Lazara, ostavi upravu Huma

---

[57] Farlati t. IV. p. 66.

[58] Csevapovich. Catalogus Prov. s. Joan. a Capistrano. Budae 1823. p. 106.

[59] Miklossich. Mon. Serb. p. 379.

i mlogi novac kod dubrovačke obćine svomu sinovcu, koj se je i dotle pisao vojvodom bosanskim. Stjepan, nasliedivši Sandalju u časti i posjedu, osjeti se slabim napram okružavajućoj ga sili polumjeseca, i čeznući za podpunom neodvisnošću, obrati se na papu Eugena IV. preko svojih posebnih poslanika, da ga primi u milost i pošalje mu kojeg biskupa, jer da „želi krstit se i bit dobar kršćanin.“[60] — Što je ovdje mimoišao franjevce, te zahtievao kojeg crkvenog dostojanstvenika, tomu su mogli bit razni uzroci. Franjevci, kao da se nisu bili još udomili u Humu, te mu valjda bili manje poznati. Nasuprot čin biskupski potreban je bio u zemlji, koja je tada jedva čuvala tragove katoličkog bogoslužja. — Eugen se radostno odazva ovoj molbi, i listom od 12. rujna 1439. naloži Tomašu Tomasini-u, hvarskomu biskupu, rodom Mletčaninu, a redom dominikancu, da se primi službe apoštolskog poklisara „u bosanskoj i hrvatskoj kraljevini te zemaljah Stjepanu velikomu, vojvodi bosanskomu, podložnih“, pohitivši na lice mjesta. Papa nadalje označuje Tomi djelovanje, koje se je moralo odnositi na velike i težke papine i svete crkve rimske poslove na uzvišenje katoličke vjere, spas dušâ, mir i dobro ovih strana, te bit navjestitelj istine i mira.[61] Zaista nesebična bijaše i ovaj put papina namjera, a plemenita poslanikova zadaća, i odaje sav žar apoštolske gorljivosti, koju toli zamjerno nasliedjuju nastupnici Petrovi. Izmedju ostalih mlogih, osobito je Eugen radio o tom, da jugoslavenske pokrajine izmiri s majkom crkvom a priljubi zapadu, pa kako su sve kršćanske vladare spajale iste nužde i koristi, tako da ih skopčaju isti vjerski osjećaji, a tim se stvori nepredobiv nasip neprijateljem križa Isusova. Da ovaj uzvišeni cilj postigne, obasu papa svoga poslanika mlogimi milostmi, medju kojimi bijaše, da može trojici podieliti vitežku čast i naslov, a tim se ljubeznivim i prijaznim pokazati.[62] Ovo ipak poslanstvo ne urodi žudjenim plodom, premda je biskup Toma bio gorljiv i okretan muž. Humski upravitelj ne usudi se prekinuti svaku svezu s bogomili, koji su ga uvjek okružavali, te sačinjavali ogromnu većinu pučanstva. Ovoj prevrtljivosti mnogo su doprinosile i njegove osobne mahne, medju kojimi bijaše sklonost na piće i srčbu, razkalašen život, mržnja napram znanostim i tolika neumjetnost, da je jedva slova poznavao.[63])

---

[60] Bogomili str. 123. s opazkom.

[61] Farlati t. IV. p. 256.

[62] Idem Ibidem.

Iz Huma priedje Toma u Bosnu, ne bi li ovdje oživotvorio papine želje. Al ni tu nebijaše sretniji. Kralj Stjepan Tvrdković turskom silom uza zid pritisnut i povišenim dankom oslabljen, uzalud je sjajnim poslanstvom molio (1440.) novog ugarskog kralja Vladislava Varnenčika, da s njim oli obnovi oli učini prijateljstvo i savez proti obćem dušmaninu.[64]) Sliedeće godine u tolikoj bijaše neprilici, da je ponudio Mletčanom, neka bi preuzeli njegovu državu.[65]) Tomi dakle drugo ne preosta, nego bez pomoći državne vlasti skromno poslovati, obilaziti zemlju, i u njoj kršćansku nauku i crkvenu stegu uzpostavljati. U ovome su ga revno podupirali franjevci,[66]) a njihovo složno nastojanje bi ovjenčano priličnim uspjehom.

Dočim su ovako naši vjerovjestnici sudjelovali revnosti papinskog poslanika, porodi se razpra medju njimi i njihovimi sudrugovi u Ugarskoj, koja se dokonča novim dokazom naklonosti sv. stolice prama bosanskoj braći. Godine naime 1439. bi imenovan fra Ivan Bajanin, rodom Ugrin, povjerenikom i krivovjerskim iztražiteljem u Bosni, a dvie godine kašnje bude izabran za bosanskoga vikara. Da bi uzpostavio sporazumljenje medju ugarskim i bosanskim kraljem, priedje god. 1442. bosanske granice, i tom prigodom sazva prvake ugarske braće, te im stavi pred oči, kako je nemoguće ove godine obdržavati redovitu skupštinu, pak predloži, da se ista odgodi na sliedeće ljeto, kada se je nadao, da će slogi ovozemnih vladara poći za rukom suzbiti Turčina i u cielom obsegu bosanske vikarije povratiti žudjeni mir i sigurnost, a po tom nastati prijatnije okolnosti za ovakav sastanak. Njeki pristadoše na ovaj predlog, nu većina izrazi mnenje, da bi se posvema odciepili i posebnu redovničku pokrajinu zasnovali. Ovi bijahu izkinjeni vječitimi nemiri u Bosni, težkoćami obćenja i neizvjestnošću

---

[63]) Luccari: Ann. di Ragusa p. 164.

[64]) „Obzor“ g. 1880. br. 161.

[65]) Ondje.

[66]) Farlati t. IV. p. 257.

položaja. Njima, koji su imali dobro providjene i zaklonjene samostane, bosanska braća služila su samo na teret, budući bi kod njih pribježište i pomoć tražila. Po njihovoj osnovi braća u Bosni i Hrvatskoj imala bi ostat u jednoj cjelini, a za ovu dielitbu najprije bi se moralo interesovati ugarsko plemstvo, koje bi lako tada dobavilo potvrdu od strane sv. stolice i uprave reda. I zbilja za kratko vrieme pod netemeljitom izlikom dobaviše oli skovaše papinski list, te prvi sastanak držaše u gradu Jeno (?), na kojem si izabraše redovito starješinstvo. Čuvši za ovo hrvatsko-bosanska braća, i oni sazovu skupštinu, te odaberu novoga vikara. Papa Eugen IV. nazirao je u ovoj dielitbi težak udarac za Bošnjake i sažaljujući njihovu sudbinu, listom od 22. siečnja 1444. uništi ovaj pokušaj, sjedini obe pokrajine, a vikarom učini fra Fabijana Bačanina, kog bijaše magjarska stranka postavila za svoga upravitelja. Važan je za nas uvod ovog papinog pisma, koj doslovno glasi: „Premda je po dužnosti pastirske službe uputno, da svim redovničkim osobam budemo u njihovih potrebah milostivi i dobrostivi, ipak braću reda manjih, osobito onu pod redovnim obsluženjem nalazeću se, živahnijim plamom duha užgaau, koja ne bojeć se nego ljubeći divlje narode, k njihovu obraćanju idju neustrašiva, samo da mognu na gospodnje guvno snieti mlogo snoplje, i za darove od Boga im darovane dati točan razlog Gospodinu, većom ljubavju njegovat moramo, da u njihovih svetih djelih, po kojih vjera katolička niče i njihov se zvuk po cieloj zemlji razlieže, ništa ih ne buni, ništa neuznemiruje, nego da nastojanjem naše brižljivosti, odstranivši od njih svikolikih pobuna smutnje, i dielitba viharove, sladkošću se mira ugodno vesele. Buduć su pako braća istoga reda, od obsluženja prozvana, jur stotinu i više godina tako svemogućemu Bogu u krajevih Bosne, Ugarske, Hrvatske, Dalmacije, Bugarske i Raške, te u ostalih pokrajinah iztočnih, sjevernih i južnih svoju ugodnu izkazivali službu, i oko dobitka Krstovom krvlju odkupljenih duša nastojali, to je miris njihovih dobrih djela po svietu razprostrt, mloge duhove vjernikâ nebeskim milinjem, pobožnošću i ljubavju duhovne svetinje napunio“. Sad crta papa povod i razvitak spomenute razmirice, ter apoštolskom vlašću opet spaja obe nezakonito razstavljene polovine, jasno naglasujući, da on to ne čini ni na čiju molbu, nego po svom vlastitom uvjerenju i odluci.[67]) Iz ovih redaka odsieva ciela djelatnost onovremenih franjevaca, te ugled, kog su tada uživali kod najvišje crkvene oblasti.

Umrie medjutim svršetkom g. 1443. oli početkom sliedeće kralj Stjepan Tvrdko Tvrdković,[68]) ostavivši krunu Tomašu sinu Ostojinu,[69]) do koje dodje pomoćju Janka Hunyadi-a, inače Sibinjanina, tog slavnog ugarskog junaka i upravitelja. Za Tomaševa vladanja posljednji put zablista nada vjerskog ujedinjenja, a njegova je doba najsjajnija točka franjevačke prošlosti.

Koliko se dade razabrati iz poredanih činjenica, bosanski su franjevci, uz silne zaprieke, održali svoj težki položaj, ni za korak ne uzmaknuvši sa svoga poprišta, te ako i jesu mjestimice izgubili, to su na drugom mjestu dobili crkve i samostane. U ovom dakle odsjeku bosanske dogodovštine pokazali su osim navadne gorljivosti za sv. vjeru, još i bezprimjernu uztrajnost u svome zvanju, a ovoj bijaše nagrada, da su bolja sinula vremena njihovu djelovanju.

---

[67]) Greiderer op. cit. p. 47—9.

[68]) Bogomili str. 124.

[69]) Nobis post ipsius (Regis) decessum et ex ejusdem dispositione in dominio .... remanentibus. Arkiv za jug. povj. II. str. 38—9.

VI.

Sjajno doba bosanske vikarije.

Čim se uzpe na bosansko priestolje Stjepan Tomaš, papinski poslanik Toma, posredovanjem dakako franjevacâ bosanskih, upoznade se s njime i u duljem obćenju svojom učenošću i ugledom predobi ga za katoličku vjeru, koju ovaj, ostavivši patarensku sliedbu, svom dušom brzo prigrli, te joj postane moćnim zaštitnikom i revnim promicateljem.[1]) Sv. stolica obradovana tolikim dobitkom, ponudi mu kraljevsku krunu, i mjesto jedne, da dvie podigne biskupije, te već bijaše naimenovala dva franjevca, naime fra Petra i fra Antuna, da zauzmu nova mjesta. Ali novomu kralju, koj je najbolje poznavao svu tegobu svoga položaja, ne svidi se primit ni jednu od tih ponuda. Ne htjede krune, jer bi tim samo razžestio Turke, koji su ga gvozdenim polukrugom opasivali i svaki čas prietili provalom, ne primi pako novih biskupa, da nebi uvriedio većine pučanstva, odtudjena katoličkoj crkvi, a tim poskorio propast i onako oslabljene kraljevine.[2]) Ohrabren ipak ovom naklonostju, zaprosi od pape druge dvie milosti, daleko mu potrebnije, a te bijahu, da mu se pozakoni rodjenje, buduć od Ostoje s tudjom ženom rodjen — i da može odpustiti dosadašnju ženu. Za ovo je razlog navadjao, da ju je uzeo pod uslovom običnim kod patarena, a jer je nizka roda, s toga se bosanska vlastela uztežu priznati ju svojom kraljicom, a to bi mu moglo napokon i ozbiljnih neprilika pribaviti. Eugen udovolji i jednoj i drugoj molbi svojimi listovi od 29. lipnja 1445. i to tim laglje, što je pozakonjenje Tomaševo bilo nuždno, da se održi na priestolju, a bogomilska ženitba nije ni smatrana bila pravovaljanom, buduć sklopljena pod uvjetom „ako bude žena dobra i vjerna“.[3]) Kralj se sada oženi Katarinom, kćerju Stjepana Vukčića, velikoga vojvode bosanskoga i gospodara Huma, dakle iz najodličnije obitelji svoje kraljevine, koja s bosanskom krunom primi i katoličku vjeru.[4]) Pak buduć mu je i brat Radivoj bio gorljivim katolikom,[5]) to je ciela kraljevska obitelj bila odana pravovjerju, a te svoje odanosti dala je tečajem sliedećih godina toliko dokaza, da katolik može odsele s ponosom i njekim milinjem prevrtati listove bosanske povjesti, prepunjene najiskrenijim mišljenjem i djelotvornošću Tomaševom za sve, što je smieralo na napredak katoličanstva. Ovako moćno podupirani, franjevci razviše svu svoju poslenost, ne bi li povratili Bosni stari njezin katolički značaj, sveta pako stolica upravo materinsku pažnju poklanjala je političnim i crkvenim osnovam Tomaševim.

---

[1]) Theiner: Mon. slav. mer. I. p. 395—6.

[2]) Bogomili str. 172.

Naravna posliedica Tomaševa prelaza na vjeru katoličku bijaše, da su se franjevci kao svećenici udomili na kraljevskom dvoru, a mloga vlastela povela se za primjerom vladarevim. Medju ovom osobito se je izticao Petar Vojsalić, gospodar Visokoga i vojvoda doljnjih krajeva. Njegovi su roditelji, kao dobri katolici, njekoliko kuća i crkava franjevcem posagradili; pak s toga papinski poslanik uze njega i njegova dobra pod zaštitu sv. rimske crkve, ovu pako odredbu potvrdi Eugen svojim listom od 11. svibnja 1445., a pismom od 29. r. mj. i g. bude svima preporučen. Ovu je milost za njega izposlovao sám kralj, bez sumnje uvjeren o njegovih zaslugah.[6]) Uz Vojsalića hvale se kao dobri katolici knez Restoja, kraljevski protovestijar, knez Sladoja Senković s braćom, vlastelin Pecke, vojvoda Pavao Klešić,[7]) te vojvoda Ivaniš Pavlović, gospodar Popova i Trebinja, nu koj dugo ne uztraja u ovoj svetoj odluci.[8]) Po ovoj stečevini sudeći, franjevci su ovog vremena i u

---

[3]) Mon. slav. mer. I. p. 388—9.
[4]) Mon. Hung. II. p. 264.
[5]) Mon. slav. mer. I. p. 428.
[6]) Mon. slav. mer. I. p. 389.
[7]) Mon. Hung. II. p. 251, 236, 265.
[8]) Bogomili str. 129.

Hum doselili se, te pod utisci prvog vjerskog oduševljenja Ivaniševa podigli više crkava katoličkog obreda.

Kako za Bosnu u obće, tako za franjevce napose, godina 1445. urodi mlogimi milostmi sv. stolice, što nam može služiti za dokaz njihove velike djelatnosti. Tako Eugen IV. listom od 23. siečnja o. g., hvaleći bosanske franjevce, da su kao što javni i čuveni glasovi raznose, učinivši se bedemom za kuću gospodnju i razširenje pravovjerne vjere, na oprovrgnuće i triebljenje praznovjerja pomoć i nastojanje osobito stavili, podieli fra Fabijanu Bačaninu, bosanskomu vikaru, i njegovim u službi nastupnikom oblast, da iztražiteljsko zvanje vrše u cielom obsegu bosanske vikarije, dodavši izrično, da ako nebi htjeli dotični biskupi i crkvene oblasti u to se upustiti, neka vikar i njegovi drugovi sami postupaju polag propisâ kanoničkoga prava proti Husitom i javnim čarobnikom. Zatim prieti papa kaznami svim protivnikom, a nudi oproste njihovim podupirateljem.[9]) Godinu dana kašnje čuvši Eugen, da je husitsko krivovjerje u Moldaviji duboko uhvatilo korjenje i prietilo raztrovati susjedne države, blizu doslovno ponovi rečenu dozvolu, imenovavši fra Fabijana i nastupnike mu iztraživaoci u Bosni, Ugarskoj, Vlaškoj, Moldaviji, Bugarskoj, Raškoj i Hrvatskoj, te podieli svima najobsežnije punomoći glede odriešivanja od najvećih kazna i zločina.[10]) — Malo kašnje (t. j. dne 29. siečnja 1445.) izdade isti papa drugi apoštolski list, kojim pridruži bosanskoj vikariji sve franjevačke samostane u Vlaškoj, Moldaviji, Sedmogradskoj i one u Budimu i Segedinu, te ine, koje bude kardinal Julijan, papinski poslanik u ovih stranah, njim dosuditi. Istom prigodom učini fra Fabijan i njegove nastupnike apoštolskimi povjerenici i podieli im onu oblast vrhu ciele vikarije, koju bi sam upravitelj reda vršio, kad bi se ondje nalazio. Napokon obdari ih osobitimi povlasticami glede pastirske službe.[11]) Ovom vrhovnom presudom htjeo je Eugen osujetiti preuzetne pokušaje one braće u Ugarskoj, koja su pod plaštem razlike u narodnosti i redovničkoj stezi tražila povod razdvojenju vikarije, te nastojala joj podlomit krila i uzkratit najbolju podporu. Očevidno sv. stolica više se je obazirala na koristi bosanskih vjerovjestnika, nego li na zahtjeve mirnih prebivaoca ugarskih samostana. Napokon izbrojene povlastice potvrdi papa listom od 16. veljače r. g. podielivši 300 dana oprosla onim vjernikom, koji, valjano izpovjedjeni, budu braniti i štititi bosanske iztražitelje.[12]

---

[9]) Qui ut celebris famaque publica insinuabat, se murum facientes pro domo domini et orthodoxae fidei propagatione, ad confundendas eliminandasque hujusmodi heresis superstitiones opem et operam efficaces solertius adhibere. Wadingus ad a. 1444. n. 40—3.
[10]) Mon. slav. mer. I. p. 394—5.
[11]) Wadingus ad a. 1444. loc. cit.

Ovolike medjutim milosti bijahu podpuno zaslužili franjevci, jer obraćajuć i u vjeri tvrdeć vlastelu, ne zaboraviše ni prostoga puka, koga sad opažamo proniknuta pravom pobožnošću i kršćanskom samozatajom. Mloge osobe obojega spola bijahu prigrlile „treći red sv. Franje“, te u posebnih stanovih počele bile pokorno živiti. Ovo medjutim svojevoljno uvadjanje samostanskoga življenja i primanje prebivališta ne bijaše sv. stolicom dozvoljeno, da se tako na put stane prekomjernoj želji za redovničkom tihoćom. Bosanski franjevci brzo uvidiše neopreznost postupka ovih svojih po evangjelju sinova, i želeći zatrti u klici ovo plemenito oduševljenje u vjeri, izposlovaše kod pape, da ih odrieši od crkvenih kazna, te da u buduće mogu slobodno u rečeni red ih primati, prebivališta prvašnja zadržati, a nova prihvaćati po uvidjenju bosanskog vikara, komu ih podredi, obasuv mlogimi povlasticami njihove izpovjednike.[13]

Ovim uspjehom i tolikom naklonitošću sv. stolice obodreni franjevci, savjestno su vršili svoje pastirske dužnosti, pak videći, da kralj ne samo neproganja bogomile, nego još njihovim prednjakom izkazuje vanredno poštovanje, ne znadoše pritajiti ni pred istim vladarem svoju gorljivost, već mu predbaciše toliku slabost i snosljivost napram krivovjercem, a kad ni to nije hasnilo, kao sumnjivu katoliku uzkratiše sv. pričest. Ova medjutim svećenička odvažnost ni za čas ne otudji kralja od franjevaca, da li ga upravo zadivi, ter preko naročitog poslanika o svem obaviesti papu, moleć ga, da mu dopusti dotle obćiti s bogomili i njihove glavare izlično štovati, a ipak svetotajstva primati, dok mu se ne pruži prilika, posve ih iz zemlje iztriebiti. U isti mah izjavi, da je od malih nogu odgojen bio u kršćanskoj vjeri, krivovjerci pako da su u ogromnoj većini, dosliedno, da mu je nemoguće izjavit se njihovim protivnikom. Papa Eugen uvaži kraljeve razloge, te listom od 11. studenoga 1443. pisa svomu poslaniku Tomi, i zapovjedi mu, da, ako je kralj inače dobar katolik, krivovjerci pako u veliku broju, a upitno štovanje samo vanjska udvornost, da naloži franjevcem, „jedinim u Bosni katoličkim svećenikom“, neka podieljuju kralju svetotajstva, koliko god ih puta potraži. Medjutim neka ga poučavaju o zloći patarenske nauke i napominju mu dužnost, koju ima izkorjenjivati toli pogubno krivovjerje, uslied one poznate izreke kanoničkoga prava: „Zanemariti, kad možeš opake protjerati, nije drugo doliš ih braniti; nit je bez sumnje potajnog drugovanja, koj, kad može, prestaje priečiti opačinu.“[14] Kao što sve ostale, tako je biskup Toma i ovu papinsku naredbu točno ovršio, te uvjerio sv. stolicu o kraljevu pravovjerju; pak s toga nalazimo Eugena podpuno o tom osvjedočena. Cieli rimski dvor, polag izjave samoga pape u listu od 30. srpnja 1446., radostno je primio viest ob odanosti Tomaševoj napram vjeri katoličkoj, te saobćujuć ju ugarskomu svećenstvu, plemstvu i puku, vruće preporuči kralja Tomaša ovomu narodu, koj mu je jedini svojim položajem i desnicom mogao pružiti izdašnu pomoć proti nutrnjim i vanjskim neprijateljem.[15] Ovim je valjda htjela sv. stolica pripraviti Ugre, ako bi Tomaš k njim se obratio, kad pokuša protjerati bogomile, o čem je već bio zadao kraljevsku rieč.

Iza ovog kratkog nesporazumljenja medju kraljem i franjevci opet nastupi sloga i zamjenito štovanje, te uvaživanje. Već sliedeće godine zamoli kralj papu, da može uzeti dva franjevca sebi i kraljici za kapelane, a kao takove da može upotriebiti i za vanjska poslanstva, ne potraživ za to posebne privole njihovih redovničkih starješina. Eugen mu odobri tu molbu svojim pismom od 18. lipnja,[16] tim pako učvrsti se franjevački ugled na kraljevskom dvoru, a uplivu ovih dvorskih svećenika imademo zahvaliti, da je odsele sve to jasnije postajalo pravovjerje Tomaševo, koje je on na vidik iznosio podizanjem novih crkava i nabavom crkvenoga ruha. Medju crkvami odlikovala se je ona sv. Tome u Vranduku, i presv. Trojice u Vrilih.[17] U crkvi zaostrožkoj, blizu Makarske, nahodi se i danas jedna planeta, a druga na Sućurju u Hvaru, obe skrojene od kabanice Stjepana Tomaša,[18] a sličnih uspomena čuvali su do nedavno i bosanski samostani. — Nu znade Tomaš ova svoja osjećanja u sklad dovesti s dužnimi obziri na druge u zemlji trpljene vjeroizpovjesti, te ga vidimo u isto doba puna počitanja i udvornosti pram „djedu crkve bosanske", kojemu je predavao na pohranu i zaštitu svoje kraljevske darovnice,[19] a tim je uzdržavao nutarnji mir, toli potreban svakomu, a najskoli njegovu, silnim vanjskim neprijateljem uzdrmanu priestolju.

---

[12] Idem ibidem.

[13] List izdan 31. siečnja 1445. kod Wadinga t. 11. Regestum Pontificium p. 475.

[14] Farlati t. IV. p. 257—8.

[15] Mon. slav. mer. I. p. 395—6.

[16] Mon. Hung. II. 235.

Dočim su se ovako papa, bosanski kralj i Franjevci natjecali, tko da više dobra u Bosni učini, jedino svietovno svećenstvo nije sudjelovalo ovoj gorljivosti, nješto zato što je bilo tada brojem sasvim neznatno, te je mogao Eugen o franjevcih pisati, „da su u kraljevstvu Tomaševu samo manja braća pravi katolički svećenici, koji božanstvene tajne obavljaju i vjernikom podieljuju,"[20] a u listovih na Nikolu Testu i Radivoja, brata kraljeva,[21] ovo isto 11 godina kašnje posvjedočuje nasliednik mu Kalikst III., nješto pako s toga, što je bilo skoro zaboravljeno od redovitog pastira-biskupa. Ovo pomanjkanje nadzora bi uzrokom, da su njeki svećenici u obsegu vikarije rad obćenja s krivovjerci i sami okužili se materialističnimi nazori, javno držali priložnice, njih veoma štovali, i još učili, da je tjelesno obćenje i izvan ženitbe stvar posve bezgriešna. Da se ovomu zlu na put stane, Eugen opunovlasti rečenog fra Fabijana, da proti ovakovim povede iztragu i povrieditelje javnog morala polag crkvenih propisa kazni.[22] I ovaj nalog imao je biti na dlaku gorljivo i oprezno ovršen, jer više ne dolazi spomen o sličnih zločinih.

Nu što osobito ovog vremena katolika mora veseliti, jest, da je dugo i široko razgranjena vikarija bosanska sjajne uspjehe postizavala i kod drugih slavenskih plemena, poimence ugarskih i erdeljskih Rusina. Ovu radostnu viest razabiremo iz lista Eugenova od 3. studenog 1446., izdana bosanskomu vikaru i podložnoj mu braći.[23] U ovom pismu papa najprije hvali okretnost i zauzetnost franjevacâ za vjeru, i mlogih Rusina obraćenje poglavito pripisuje redovničkomu življenju, kao i plodonosnomu propovjedanju bosanske braće. Uvažava zatim želju ovoga i drugih naroda, koje braća u buduće obrate, da naime ostanu pod duhovnom upravom svojih vjerovjestnika, ako nebi imali vlastitog katoličkog svećenstva, i to nesamo obraćenici, nego i oni svećenici, koje franjevci sebi u pomoć budu dozvali. Nadalje dopušta im crkve, zvonike i kuće podizati u svih mjestih od mora jadranskoga do granica Tatarske (valjda rieke Pruta), dakle u cielom obsegu bosanske vikarije. Dozvoljava takodjer, da mogu službom božjom svetkovati zaštitnike pojedinih zemalja, u treći red upisivati, ovog reda samostane primati, te sebe i druge u svojih crkvah kopati. Do najposlie zabranjuje svjetovnomu svećenstvu uplitat se u duhovnu pastvu oli ih smetati, a sve pod prietnjom grieha papi i bosanskomu vikaru zadržana. — Radinost dakle bosanskih franjevaca nije poznavala političnih granica, do li svuda jednakom revnošću širili svjetlo istine i svedjer nove snopove unosili u žitnicu gospodnju.

Umre medjutim, za nas neumrle uspomene, papa Eugen IV. početkom g. 1447. a već dne 6. ožujka r. g. nasljedi mu Nikola V.; oduševljen za stvar vjere poput blagog mu predšastnika. Ovu promjenu na apoštolskom priestolju zgodno upotriebiše ugarska braća, da se odciepe od bosanske vikarije. Novi papa izpuni im želju, kojoj se je toli opirao prvašnji, ter listom 14. svibnja r. g. naredi kustodom i gvardijanom kraljevine bosanske, da odaberu sebi vikara, koj će upravljat samostane medju riekom Dravom i jadranskim morem, dakle hrvatsko-bosanskom braćom. Ovomu samo vikaru ostavlja papa na uživnje sve one povlastice, koje mu predšastnici tečajem vremena dobiše, a njegov izbor da podpada samo potvrdi vrhovnoga stariešine reda.[24]) Uslied ove papinske naredbe ugarska braća zavedoše novu pokrajinu reda i staviše ju pod zaštitu presv. Spasitelja, dočim stiešnjenoj bosanskoj vikariji stupi na čelo fra Mihovil Zadranin, koj se u kasnijih spomenicih spominje.

---

[17] Ibidem p. 233—4. Samo mi se čini, da ova Vrila ne treba tražit na Kupresu, buduć tu neima nikakvih podrtina, već u tešanjskom kotaru, župi Šivši, a selu Blaževcih, gdje predaja i razvaline ovo posvjedočuju.

[18] Arkiv knj. VII. str. 110.

[19] Miklošić Mon. serb. p. 438—40.

[20] Quia in regno suo soli Fratres Minores erant veri catholici Sacerdotes, qui divina sacramenta conficerent, eaque fidelibus ministrarent. Farlati t. IV. p. 257.

[21] Mon. slav. mer. I. p. 428.

[22] Farlati t. IV. p. 70—1.

[23] Mon. slav. mer. I. p. 392—4.

Obćenje s ugarskom braćom toliko je uplivalo na nutrnje odnošaje ovodravske braće, da je mjestimice i medju njimi uzdrmalo prvobitnu strogost življenja, i mlogi samostani pokušali uvest nješto umjereniju stegu. Nikola V. ne dopusti ovim ni za dlaku odstupiti od duha i slova vlastitih pravila, te listom od 26. rujna 1447. podvrže bosansku vikariju fra Jakovu de Primaditiis, upravitelju „braće obslužujuće“, naloživši, da ju osobno oli po svojih povjerenicih pohodi, koja se je i sada sterala od jadranskoga mora do granica Tatarske.[25]) Ovo apoštolsko pismo jasno svjedoči, da su bosanska braća i dotle pripadala „obslužujućim“, da su na sjeveru stegnute bile granice ovoimene vikarije, nu prama Bugarskoj i Vlaškoj, da su ostale nepovriedjene, napokon da se je samo u doslovnom obdržavanju redovničkih pravila naziralo jamstvo većega uspjeha kod inovjernika.

Videći dalmatinska braća, kako nastoje ugarska dovinut se samostalnosti, naume i oni prekinuti vez jedinstva, te posebnu zasnovat pokrajinu, neovisnu o bosanskom vikaru, tim više, što su skoro isti bili razlozi njihovu odielenju, koji i onomu prekodravske braće; da su naime Bošnjaci bili njim na teret, a samostani u Dalmaciji bili se pretvorili u zakloništa progonjenih sudrugova. Potuže se dakle novomu papi, da je njegov predšastnik prisilno ostavio dalmatinske samostane pod upravom bosanskoga vikara. Nikola V. naredi Martinu, kotorskomu, i Tomi, hvarskomu biskupu,

---

[24]) Wadingus t. XI. Reg. Pont. p. 510.

[25]) Idem ibidem p. 532.

da ga izvieste o temeljitosti tužbe, a listom od 27. rujna r. g. zabrani bosanskim franjevcem držati prebivališta u Dalmaciji.[26]) — Dočim se je ovako krnjila na sve strane bosanska vikarija, primicali su joj se samostani u samoj Bosni, darežljivošću dakako kraljevom i bosanskih velikaša, medju njimi pako iztiču se oni u Srebrenici, Fojnici i Kreševu.

U isto doba Nikoli se pruži prilika, da se pobrine i strogo vjerskimi odnošaji u Bosni. Odmah njekako iza njegova povišenja na stolicu sv. Petra, dodje u Rim na novo poslaničtvo Stjepana Kosače, da naime svoga gospodara zaprosi pomirenje s majkom crkvom. I novi papa izadje u susret izraženim željam, te dne 18. lipnja r. g. imenova na novo svojim poslanikom u Bosni Tomu, hvarskog biskupa, koj se je pred dvie godine iz zemlje bio udaljio i medju svoje stado povratio, preporučio ga svim i svakomu; listom pako od 20. i. mj. podieli mu iste povlastice, koje mu je Eugen u sličnu darovao.[27]) Ovom prilikom izkaza sv. stolica osobito priznanje i naklonost napram Stjepanu Tomašu i drugim širiteljem pravovjerja uzamši pod svoju zaštitu bosanskoga kralja, te vlastelu Vojsaliće i Sladoja.[28]) Papinski poslanik pohiti i ovaj put u Hum i pozva poglavice bogomilske sliedbe, da se s njim upuste u ustmeno razpravljanje vjerskih priepornih pitanja, uzdajuć se pri tom u božju pomoć, jasnu istinitost katoličkog nauka i svoje bogoslovno naobraženje. Namjera bijaše plemenita, a način sasvim prikladan svetosti njegova zvanja, koj je uz evangjeosku blagost spajao neodoljivu silu nutrnje temeljitosti. Već bijaše na ovu ponudu pristala i protivna stranka, te dan i mjesto sastanka sporazumno bijahu utanačeni, kad iznenada prvaci humskih Patarena očitovaše, da neće doć na ročište, nit zametnuti kakove prigovore. Ovi su dakle i opet na svoju stranu priveli svog tvrdoglavog gospodara, a osiljeni takim zaštitnikom, odbiše svako sporazumljenje.[29]) Toma se vrati koncem iste godine u Rim i obavjesti papu o neuspjehu svoga poslanstva, na što ovaj osta uvriedjen tolikom neiskrenošću Kosačinom, te nakon ozbiljna promišljanja, odluči upotriebit oštrija

---

[26]) Idem ibidem p. 534.

[27]) Mon. Hung. II. p. 236—7.

[28]) Idem ibidem.

[29]) Bogomili str. 136.

„HASAN KIKIĆ“

sredstva. Listom dakle od 1. veljače 1448. posla Tomu u Bosnu, opunovlastiv ga, da ako bi vojvoda Stjepan i humski Patareni ostali tvrdokorni u svojih bludnjah i ne primili katoličke nauke, da ih može svečano izobćiti, a njihova imanja predati vjernikom na milost i nemilost, ujedno zabraniti svako trgovanje po njihovih zemljah.[30] — Nu ako i jest Stjepan Kosača ostao u neprijaznu odnošaju prama glavi katoličke crkve, to je ipak vrlo dobro uvidjao, da mora samo na zapadu tražiti oslona proti nasrćućim azijatskim čoporom, pak buduć mu se slaba činila zaštita vlastitoga kralja, sebe i Hum izruči rimsko-njemačkomu caru Fridriku III., od kog dobi naslov „hercega (vojvode) sv. Save“, porad čega Hum kašnje se prozva Hercegovinom. Prevario se je medjutim, ako je mislio, da je ovim vezom dovoljno osigurao svoju zemlju pred nekrstom, a svoju obitelj u posjedu Huma, jer i car Fridrik (1440 do 1493) bijaše slab vladar, koj ni sam nije mogao svladati domaćih buna ni suzbiti vanjskih neprijatelja, a kamo li da steče upliva na kojoj strani, oli obrani svoje štićenike. Stjepanu Hercegu nepreosta dakle drugo do borit se osamljen proti Turkom, opirat se zakonitomu vladaru, te shrvan predati sebe i državu najvećemu utamanitelju države. Njekom će se možebit činit preoštre mjere papine, al taj se mora prenieti duhom u onu dobu silničtva, kada je papam trebovalo braniti narode od svoje volje vladara, Evropu od iztočnih barbara, a pravovjerje od štetonosnog razkola. Sv. stolica tada je bila ona velevlast, koja je držala sjedinjen zapad i družtvo napućivala stazom kršćanske naobraženosti. Nasuprot veleizdajom domovine mogli bi žigosati ovaj pokušaj odmetničtva sa strane Stjepanove, te nazvati ga prvim korakom k propasti državne slobode, učinjen u vrieme, kad uz slogu i sporazumljenje bosanskog i humskog poglavara mogadijaše se njeki odpor učiniti zajedničkomu neprijatelju.

Biskup Toma, ne obavivši ni sada posla u Humu, navrati se u Bosnu, i tu pomagaše franjevce u izčupavanju krivovjerja, kojim posta svjedok njihova spasonosnog djelovanja i obožavatelj njihovih krieposti. Kralj Stjepan Tomaš nije medjutim mogao Tomu podupirati, buduć upleten u ozbiljne razpre sa susjednimi vladari. Još

---

[30] Ondje.

g. 1448. on je nastav o borbu proti srbskomu despoti Gjorgju Brankoviću, a izgubiv dne 6. rujna bitku, potuži se samomu papi na nepravde, koje trpi od zla susjeda. Papa se zauze za nj kod upravitelja Ugarske Ivana Hunjadi-a, i to u isto doba, kad su oba protivnika bila izaslala poslanike pred ugarski sabor u Pešti, te utanačiti njeki mir. Kralj bosanski bio je nezadovoljan s Hunjadovim postupkom, i g. 1451. poče se spremat opet na despota, a da ga s ledja ne napastuju Turci, umoli ih preko Mletčana, da budu neutralni. Nije nam poznato, kakvim je uspjehom sada vojevao. Borba je ipak nastavljena g. 1455., u kojoj pade pod Srebrenicom Tomašev vojvoda Petar Kovačević, a po tom odbijen i ovaj napadaj bosanskih četa na gradove, koje su srbski despote iz ruku ugarskih kralja bili primili.[31] Dočim je ovako opornu borbu vodio proti srbskomu despotu, spremao se je i na Turčina, ako bi ovaj svomu vazalu u pomoć priskočio. U tu svrhu uglavi savez s ugarskim upraviteljem u Doboru, koj medjutim nije mu ništa koristio. Pa kao da mu je bilo malo neprilike i pogibelji od vanjskih dušmana, i domaći ustadoše proti njemu. Bogomili uvriedjeni katoličkim osjećanjem svoga kralja, ostavljahu njegove, a stupahu pod turske zastave.[32] Nu papa ne mogadijaše ravnodušno gledati razvoj ovih nejednakih okršaja, nit pustiti toli iskrena pristašu pravovjerja osveti njegovih neprijatelja, nego predteče njegov poraz svojom apoštolskom brigom i pismeno zamoli odanije si bosanske velikaše, neka na poziv papinskog poslanika Tome složno i svesrdno pomognu katoličkomu oružju,[33] a listom od 11. lipnja 1450. posla u Bosnu još i Ivana biskupa kostničkog, da podupre kralja u njegovu težkom položaju, podielivši pismom od 14. lipnja r. g. kralju i njegovoj vojsci sve milosti, koje se običavahu davat križarom, buduć i oni vode rat proti Turkom i nevjernikom Manihejom, a tim da hrabrije zauzbijaju bjesnoću njihovu i drugih protivnika imena Krstova.[34] Nu ako i moramo ovdje sa žalošću upozoriti štioce na crno izdajničtvo bosanskih bogomila, koji su proti vlastitoj domovini, a za nevjeru vojevali, to ipak sa zadovoljnošću i odavle razabiremo, u kojem su broju bili katolici, kada su oni sačinjavali kraljevske čete. Sami bojevi bili su dvojbene sreće, nu ipak podavali su bosanskoj kruni posljednji sjaj i ugled na kršćanskom iztoku, a Stjepana Tomaša napor bijaše hvale vriedan, ne bi li obnovio potamnjelu slavu bosanskog imena.

---

[31] Sr. „Obzor“ 1880. br. 161.

[32] Bogomili str. 137.

[33] Farlati IV. p. 259.

[34] Mon. Hung. II. p. 255—6.

Iz ovih ratova kralj je crpio to gorko izkustvo, da država s toliko raznih vjeroizpovjesti, kao što je bila njegova, ne može se mirno i sretno razvijati, i da je sva njegova vjerska snosljivost najžalostnijim plodom urodila. Obuzet ovimi misli, u želji da ujedini duhove proti obćemu dušmaninu, odvaži se na veliko nu i pogibljivo poduzeće, privesti naime inovjerce u katoličku crkvu oli ih protjerat iz zemlje, koju su unesrećili. Da se ta vruća želja njegova plemenitoga srca izvede, poče pritisak činiti na oporne bogomile, a franjevcem dade naredbu, neka bi ga i oni sa svoje strane podpomagali. Skladnu djelovanje crkve i države podje za rukom, mnoge bogomile obratit na katoličku vjeru, dočim ostali sa 40 svojih prvaka izseliše se k hercegu Stjepanu.[35] Divno bijaše pogledati sada franjevce razsijane po svoj zemlji, a gdje oni dopirahu, tu, po svjedočanstvu papinskog poslanika, „izčezavahu krivovjerci poput voska pred vatrom“; pak s toga savjetuje fra Ivanu Kapistrancu, tomu slavnomu biogradskomu obranitelju, da radi o tom, kako bi dalmatinski samostani, bosanskoj vikariji pridruženi, uz ovu ostali, buduć ovdješnja braća odtale dobivaju živež i podporu, služeć im zajedno pribježištem za ostarjele i od Turaka progonjene. Ovu svoju želju podupire tim, da bi dotično odieljenje samomu kralju nepoćudno bilo, kojemu toliko na srcu leži dobro i širenje katoličke crkve u njegovoj kraljevini.[36] Ovaj sveti muž obradovao se je doisto tolikomu uspjehu sebi povjerene braće i podupre želje Tomine. Buduć pako bio pozvan od vikara fra Mihovila Zadranina, da osobno posjeti vikariju, a kralja i druge katolike u vjeri podkriepi,[37] možemo skoro za izvjestno reći, da mu je molbu izpunio i Bosnu svojim pohodom usrećio, akoprem o tom neimamo nikakvih potanjih viesti.

---

[35] Bogomili str. 137.
[36] Greiderer op. cit. p. 57.
[37] Greiderer op. cit. p. 57.

Hercegova težnja za samostalnošću izvrže se u očiti vjerozakonski rat. S početka on se bijaše zavadio s dubrovačkom obćinom iz čisto političnih razloga, nu ova, našav se u škripcu, tako stvar papi i bosanskomu kralju predoči, da su obojica pomislila, da je tomu uzrok Stjepanova vjerska nesnosljivost i oporna mržnja proti svemu što je katoličko, tim više, što nije štedio ni katoličkih crkava po Konavlju, nego ih nemilo plienio i palio.[38] Uslied te prijave, papa zaprieti velikim i sv. stolici zadržanim izobćenjem svim onim, koji bi Stjepana Hercega u ratu proti Dubrovčanom podpomagali,[39] a kralj Stjepan Tomaš uglavi s Dubrovnikom ugovor, da će „početi rat beza vsake otvlake i napridovati bez pristanka suprotiv hercegu Stipanu Vukšiću . . . sa vsom našom gospočkom kraljestva moćju . . . . i ošte mi kraljestvo obetova i primi . . . . ne učiniti mira ni sklada nijednoga s hercegom Stipanom bez volje i hotinja više rečenih kneza i vlastel vladuštago grada Dubrovnika“. Ovo se obavi „prid otcem ligatom biškupom hvarskim i prid otcem kuštodom i kapelanom Marinom.“[40] K ovomu savezu pristupi humski vojvoda Ivaniš Vlatković s rodbinom,[41] pak i sam sin hercegov Vladislav.[42]

Dočim je s obe strane vodio se uporan rat, sv. stolica nije skidavala oka s bosanske vikarije, tog sad krvavog pozorišta, nego je dapače gledala usred tih borba razširiti i učvrstiti pravovjerje, jedino spasenje ovim nesretnim pokrajinam. Papa Nikola V. listom od 30. ožujka 1451. povjeri sve u obsegu bosanske vikarije ležeće bolnice „braći i sestram trećeg reda sv. Franje,“[43] pismom pako od 21. rujna t. g. izasla u Bugarsku i Rašku fra. Eugena Sommu, s punomoćju, da tamo sva ona obavlja, koja redoviti predstojnici država obnašaju, i pet novih samostana da podigne.[44] U isto doba papa se posluži i drugimi redovi, samo da što veći uspjeh postigne. Tako listom od 26. siečnja r. g. na bosanskog biskupa posla u Bosnu o. Franju de Lara, augustinca, da u sporazumljenju s ovim gorljivim i dotičnim stranam vještim redovnikom oživotvori njeku njegovu osnovu, odnoseću se na širenje vjere i gradjanski mir u bosanskoj kraljevini.[45] Ova osnova imala je bit veoma zamašna, jer kaošto se iz istog pisma vidi, preporučen je bio biskup podpori mletačke i dubrovačke republike, ako bi po čemu bile potražene. Slične korake papa je učinio i kod ugarske vlade, preporučivši joj, da uzdrži s bosanskim kraljem sklopljen mir, što i učini Hunjadi, premda je držao Stjepana Tomaša dosta mlitavim u proganjanju krivovjerja.[46] — Uz augustince trudili su se u Bosni i dubrovački dominikanci, pod vodstvom svoga predstojnika fra Ivana Olearika, te im podje za rukom i njeke velmože obratiti.[47]

---

[38] Miklošić Mon. serb. p. 442—3.
[39] Mon. slav. mer. I. p. 408.
[40] Miklošić op. cit. p. 447—50.
[41] Ibidem p. 451—3.
[42] Ibidem p 444—7.
[43] Germania Seraphica p. 56.
[44] Ibidem.

Ali ni sa strane franjevaca nije se prestajalo djelovati. Iz rečenih poznati nam fra Jakov de Prandone razumio je, da je patarenstvo u Bosni osililo se, te da svojim otrovom prodira u samu Dalmaciju, pak zamoli fra Marka Fantucci-a, glavnog namjestnika braće obslužujuće, koj je upravo tada posjećivao dalmatinske samostane, da mu dopusti još jednom prieći u Bosnu i tu za spasenje duša djelovati. Ova mu je vruća želja bila izpunjena i on bi listom od 30. prosinca 1450. imenovan vrhovnim povjerenikom u bosanskoj i dalmatinskoj pokrajini.[48] Da li je sveti muž došao sada u Bosnu i koju je korist polučio, nebi znali pripoviedati; nu svakako i ovim jasno biva, koli su gorljivo i najodličniji članovi franjevačkoga reda brinuli se uzpostavom jedinstva vjere i obreda u Bosni. Da bi pako bezbrižnije posvetili ovomu plemenitomu nastojanju, naredi Stjepan Tomaš svim svojim podanikom, da potrebitim živežem obskrbljuju franjevačke propovjedaoce. Nu tim neugodi ovim nesebičnim redovnikom, koji su ovo prisilno davanje hrane smatrali nesuglasnim sa svojim zvanjem, i voliše živiti o dobrovoljnoj milostinji puka, nego li o kraljevskoj sili. Ova samozataja i zahvalnost franjevaca prama dobromu kralju najbolje odsjeva iz lista, kog tadašnji poglavar franjevačkoga reda, fra Marko Fantucci,[49] upravi na bosanskoga vladara, te koje glasi: „Presvjetli i premilostivi kralju. Tvojemu svetomu veličanstvu nek svemogući podari trajni napredak kraljevstva i usreći Ti želje uspjehom. — Da Tvojemu Veličanstvu češće pišem, čini moje vanredno o Tebi mnenje, zatim udvornost i odanost. Sveudiljna je briga dobre braće, da stanje, koje zavjetovasmo, svakad i svagdje mognu obsluživati, ali kad razumih, da je Tvoje Veličanstvo, iz osobite privrženosti napram nam, providilo, da se od Tvojih naroda dragovoljno oli prisilno daje hrana, našoj braći potrebita, i meni i otcem bosanske vikarije svidilo se je i odredilo, da našemu stanju ni pod jedan način ne dolikuje to, što Tvoja brižljiva pobožnost braći učinit namjerava, te ako ovo budemo trpit, ostalim našim pokrajinam i otcem bit će ovo ne samo težko, nego još i većma dosadno i nepovoljno. Mi učinit onog nećemo, što bi u drugih korili, buduć prisilne usluge Bogu ne gode; pak s toga, što većma mogu, molim Tvoje posvećeno i prepobožno Veličanstvo, da ostanu Tvoji podanici posve slobodne volje u dobrotvorstvu, a braći, u Tvojoj kraljevini stanujućoj, koja tebe sama svojim upraviteljem, braniteljem i hraniteljem nazivaju, inače se providi. Ovu ja Tvojemu posvećenomu Veličanstvu, u ljubavi Isukrstovoj, zarad krvi njegove, koliko igda znam i mogu, kao preljubezne moje sinove, preporučujem; premda samo Tvoje Veličanstvo i osobita pobožnost ne potrebuje od naše preporuke. Nek zdravstvuje Tvoja prejasnost! Iz našeg mjesta Sv. Križa kod Zadra 26. siečnja 1453.“[50]

Obraćene bosanske velmože i dubrovačka republika išli su takodjer na ruku franjevcem. Nikola V. listom od 19. svibnja 1453. dopusti Petru bosanskomu banu (sic!?), da može držat u svome dvoru dvojicu iz reda „manje braće.“[51] — Dubvovački franjevci sami se obratiše na sv. stolicu, da samostane, na dubrovačkom zemljištu nalazeće se, bosanskoj vikariji pripoji; navadjajuć tomu za razlog, što su bosanska braća medju narodom s veće strane nevjernim, te svim oskudievaju, dočim bi dubrovački samostani obiljem dobivane milostinje mogli im dovoljnu podporu davati. Papa im izpuni ovu bratinsku želju pismom dneva 19. srpnja 1453., oslonivši provedbu ove dozvole na svoga poslanika Tomu.[52] Jamačno i dubrovačko vieće podtaknulo je ovo sjedinjenje, a tomu nalazimo razloga i povoda u onovremenih političkih odnošajih medju Dubrovnikom i Bobovcem.

---

[45] Farlati IV. p. 71—2.

[46] Bogomili str. 139.

[47] Farlati loc. cit.

[48] Ibidem p. 71. — Fabianich op. cit. I. p. 194.

[49] Odlikovav se redovničkim životom i razširivanjem vjere, umrie pokraj Piacenze 1469. a sv. stolica (1868.) podieli mu naslov „blaženog“.

[50] Greiderer op. cit. p. 57—8.

[51] Ibidem p. 58. n. 47.

Uvidjala je medjutim sv. stolica, da se ništa znamenita ni stalna ne može učiniti na korist vjere, dok se ne povrati mir vojujućim pokrajinam, pak zato posla na bojište Pagamina, dulcinjskoga biskupa, da bi on posredovao kod hercega Stjepana. Na rieč papinskog izaslanika herceg obustavi neprijateljstva, te iznenadjen tolikom usrdnošću sv. stolice, posla u Rim novo poslanstvo, koje bi imalo uvjeriti papu ne samo o gospodarevoj sklonosti na mir, nego i o njegovoj želji prieći na katoličku vjeru.[53] Nikola se nije ni ovaj put obazirao na predjašnja hercegova vjerolomstva, već listom od 1. srpnja 1452. razširi poslanički djelokrug hvarskoga biskupa, protegnuv ga i na dubrovačku obćinu, te naredivši istomu, da se na novo zauzme za hercegovo obraćenje, sasluša obe ratujuće stranke i obnovi mir, a u to ime da mu bude prosto poslužit se i crkvenimi kaznami.[54] Biskup Toma velikom revnošću ovrši ove naloge papine i uglavi željeni mir, nu ne mogaše ni ovom pritiskom hercega ni jezgre njegova naroda odvratiti od patarenstva. Herceg se, istina, izmiri sa ženom Jelenom i sinom Vladislavom,[55] zatim dne 10. travnja 1454 s Dubrovnikom,[56] a napokon i sa zetom bosanskim kraljem,[57] nu ipak osta vjeran „bosanskoj crkvi“. Ovomu se miru obveseliše obadva mu zeta, naime Stjepan Tomaš i Ivan Crnojević, gospodar Crnegore, a obe kćeri, Katarina i Marija, poslaše darove Gospinoj crkvi u Olovo.[58] — Na ovaj mir kasno prispje, to jest, kada je Turčin liepo se okoristio domaćom neslogom. Opraščajući Stjepan Herceg sve uvriede svomu sinu Vladislavu, imenuje se „milostju božjom i gospodara velikoga gospodina mi cara amir sultana Mehmed-bega herceg od sv. Save“, tečajem pako ciele oprostnice laskavo upliće i predpostavlja vjernost i službu prama „velikomu gospodaru“.

Kao što u Bosni, isto tako i u Srbiji trudili su se franjevci, da uzpostave pravovjerje; nu ova njihova revnost pribavi im onamo grozno progonstvo, u kojem dvojica, fra Juro Aramić, svećenik, i fra Adrijan, laik, mučeničkom smrću poginuše, a drugi mlogi tamnice i okova dopadoše.[59] Ovom olujom prestravljena ostala braća, naumiše ostaviti onu neharnu pokrajinu i zapustiti tamošnje samostane. Da ih od ove, po crkvenu stvar štetne odluke odvrati upravitelj reda, fra Marko Fantucci, pisa im list pun apoštolske gorljivosti, koj u prevodu glasi: „Preljubeznoj braći stanujućoj u Raškoj. Radi grozna sukoba svih odnošaja, radi pokaranja narodâ ove naše jadne Italije, rad obćeg udarca srdećeg se Boga, sve bivah iz dana u dan to tužniji, ali od vas skoro došavša braća povećala su mi tugu, povećala gorkost i žalost zato, što vas je popao silan strah i nevolja, što plašivi, snuždeni i shrvani drhćete pred nenadanom i naglom smrću, koji nečuveni i strahoviti božji udarci ne bi toliko za vas, koliko za nas bili težki, i koji ako vas snadju, vjerovat imamo da su od Boga došli. Evo odozgor šibe i bičevi ne manjkaju nam: svakim danom skraćuje se, srašća se i ’gine sve, što se je na ovom svietu visoko i veliko činilo, a opet sve to veća žive u ljudih smjelost na zločine i kleta želja za gomilanjem srebra i zlata. Vidi se dakle, da se srdi previsoki Svemogućnik, te da kara grdobe lažî, bludnostî, krvoločtva, nevjerstva i bjesnila, a kraj svih tih bičeva, kraj svih pedepsa, kraj svih gromova, neima ni jednog (čovjeka), koj bi ga prestao vriedjati, neima medju tolikimi zlikovci, koj bi se na negriešivost povratio i bojao se na zemlji. Stari jurve sviet i sve njegove dragocienosti ginu, njegove su sile već oslabile, kriepost i jakost svieta prolaze, sva njegova dražest i ljepota vehne, već je tomu žalostnomu svietu ova odsuda i naredba izrečena, da iznemognu jaka, umanje se velika, a sva pomanjkaju i dovrše. Ako pako sva ova po volji i na mig onoga zbivaju se, bez čije privole ni list s drveta ne opada, nit išto može bit, osim ono, što on učini oli učiniti pripusti, šta je to, da vi, koji mimo ostale živuće u pogibelji, nevolje i smrti srnut morate, da mimo ostale pobjeć kušate? Šta je to, da vam se srce od tolike milosti odvraća i snizuje? Šta je to, da palmu mučeničtva, koju i zločinci žele, za ništo držite? Je da li je to kršćansko? Jeda li je to božjih sluga? Jeda li je to onih, koje raj poziva, koje svaka milost i obilje kraljestva nebeskoga čeka? Istina, u progonstvih sklapaju se oči, ali se otvara nebo; prieti djavao i protukrst, ali se dobiva neumrlost; ubijenomu otima se sviet, ali uzkrišenu nudi se raj; oduzima se vremeniti život, ali vječnji započima. Čega se dakle bojite? Zašto cvilite? Zašto drhćete? Oh kamo sreća, da sam i ja kod vas, da s vami ovom dragocienom smrću poginem! Kupuje se neumrlost, po kojoj radi dragociene krvi Krstove dostiguje se kruna sačuvane krieposti. Meni se dakle ne vidi, da itko od vas odtale ode oli mjesto ostavi do naše obće skupštine, koja će se držat ove godine 1454. u Bologni na blagdan Duhova, i tu će se odrediti, koji će u ta mjesta, gdje ste vi sada, poslani biti, a koji će izmedju vas odtale biti odazvani, samo ako i vi na istu skupštinu, što htjednete, uzpišete. Molim dakle vas, premilu moju braću i otce, da odtuda ne odlazite prije rečenog vremena na veliku sramotu vjere, nego svaki od vas neka jedan drugoga poučaje, svjetuje i razpaljuje na sve to veće trpnje, koje nas čekaju, jer čim je dalje i gorčije naše izpovjedanje oli borba, tim je i kruna uzvišenija. Iz srca govorim: želio bih uz vas stajati, da se mognete osvjedočiti, da ja ona ne govorim, koja ne bih i djelom izveo. Zato molim, nek se mjesta, koja su još naša, ne zapušćaju, osim da bi velika sila primorala. Ti pako, moj otče vikaru (bosanski), ako što mogu za te učiniti oli za kojeg najmanjeg od tvojih, ovdje oli drugdje, što skorije piši mi. U našem mjestu u Bologni 25. ožujka 1454.“ — Progonstvo, o kojem se u ovom toli zanositom listu govori, žalostan je pojav u suvremenoj srbskoj povjesti i udarac po franjevce, ničim nezaslužen, koj odkriva okorjelu mržnju bizantinizma proti svemu, što je zapadno, mjesto što bi se bio imao ovomu tješnjim vezom ljubavi pripojiti, da tako lakše odole zajedničkomu dušmaninu.

---

[52] Wadingus t. XII. Reg. Pont. p 584.

[53] Farlati IV. p. 259—60

[54] Idem ibidem.

[55] Miklošić Mon. serb. p. 457—63.

[56] Ibidem p. 465—9.

[57] Farlati IV. p. 263.

[58] Luccari op. cit. p. 168.

[59] Greiderer p. 58.

Sasvim je boljim pravcem išlo se u Bosni. Stjepan Tomaš, čovjek upravo junačkog srca i bistra uma, položivši sve svoje nade

u privrženost sv. stolice i katoličkog zapada, ne propusti ni jednog načina, da spasi kraljevini u pogibelj joj dovedenu samostalnost. Nu na žalost, osim čuvstvujućeg srca Krstovih namjestnika i vitežkog Janka Hunyadi-a, ne bijaše u Evropi ni jednog vladara toliko uvidjavna, da bi u porazu ovih kršćanskih predstraža predvidjao obću pogibelj. Duhom ipak ne klonu bosanski kralj, nego čuvši da je početkom g. 1455. preminuo nakloni mu papa Nikola V., nastupio pako Kalikst III., okoristi se ovom promjenom i posla k novomu papi Nikolu Testi-a, da mu čestita povišenje i uvjeri ga o svojoj odanosti. Kalikst radostno primi poslanika i uze kralja sa sinom Stjepanom pod zaštitu sv. stolice.⁶⁰) Podastrievši čestitku i uvjerivši papu o plemenitih nazorih i namjerah svoga vladara, poslanik je uz put obavio još jedan važan za bosansku vikariju posao. Ova je još posjedovala u Dalmaciji njekoliko samostana, imenito u Krku, Krapanu, Pazmanu, Ugljanih, Novomgradu i kraj Spljeta onaj sv. Marije de Palude. Tamošnja braća htjedoše se priključiti dalmatinskoj pokrajini oli barem osnovati posebnu novu državu. Bosanski im drugovi težkim srcem gledali su ta kobna nastojanja, i podkriepiv svoju tužbu kraljevom preporukom, uteku se novomu papi, a on listom od 30 travnja r. g. apoštolskom vlašću zabrani svaki takov pokušaj, imajuć pred očima silni kvar, kog trpe ovdašnja braća od čestog turskog napadaja u ove krajeve.⁶¹)

Dvie pune godine protekle su iza toga poslanstva u tihu djelovanju crkvene i državne vlasti, okolo vlastitog učvršćivanja, obe prestravljene osvojiteljnimi osnovami ratobornog turskog cara Mehmeda II., te premda ovaj g. 1456. bi junački potučen pri obsjedanju Biograda od slavnog Hunyadi-a i druga mu fra Ivana Kapistranca, to ipak skora smrt ove dvojice kršćanskih junaka nagna u strah Stjepana Tomaša, izložena mimo sve osveti i bjesnilu razdražena protivnika. I sv. stolica uvidjala je cielu pogibelj po Evropu, osobito sada, gdje su se sa zemaljskog obzorja uklonili takovi muževi, pak s toga naumi podići drugu križarsku vojsku proti napredujućemu Turčinu, te kako se vidi iz njezinih listova od 21.

---

⁶⁰) Farlati t. IV. p. 72.
⁶¹) Greiderer p. 59—60.

travnja 1457., upravljenih na Stjepana Tomaša i bosanskoga vikara fra Filipa Dubrovčanina, posla Gjonu Gradića, dubrovačkoga plemića, da nagovori ugarskog i bosanskog kralja, te srbskog despota, neka bi sklopili medju sobom obranbeni savez.[62] Papinskog poklisara uhvati i zatvori vlastelin Tvrtko Stančić (= Stancith), i papa naredi bosanskomu vikaru, da ga prisili crkvenimi kaznami na to, da pusti uhvaćenog na slobodu, što ovaj i učini.

Priznat nam je medjutim, da je i ovaj put nagovor papin i njegova izaslanika ostao glas vapijućeg u pustinji. U Ugarskoj na dnevnom je redu bila borba za priestolje, i to izmedju Ladislava Posmrtnoga i Ladislava sina Hunyadijeva, koja se svrši smrću obojice (1457) a izborom Matije Korvina, mladjeg sina Hunyadijeva, za kralja. Nije bolje bilo tada ni u Srbiji. Upravo iste godine umre despot Gjorgje Branković, a sin mu Lazar najprije osliepi, ter smaknu oba starija brata, otruje mater Irenu i proglasi se despotom. Premda je došao toli groznim načinom do kormila i poznavao namjere svog silnog sestrića Mehmeda II., to ipak njeka kobna mržnja proti Rimu ne dade mu, da stupi u ovaj toli nuždni savez. Jedini bosanski kralj primi objeručke ovu ponudu, izjavi se pripravnim prekinuti svaki vazalni odnošaj prama sultanu i na njeg udariti, pak u to ime zamoli od pape obične križarske znakove i zastavu. Papa ga uputi na svog u Ugarskoj poslanika Ivana, kardinala od sv. Angjela, naloživši ovomu, da u svem revno podupire ovog vrlog vladara. Stjepan Tomaš mislio je sada, da će i susjedni mu vladari odazvat se papinu pozivu, te zaniekav Turčinu danak, odpremi dvoje na zapad poslanstvo. Jedno je imalo otići opet u Rim, a u tom bijahu franjevci: Benedikt i fra Dimitrije;[63] drugo pako ostalim evropskim dvorovom, i to je predvodio spomenuti Nikola Testi, inače Klapac od Dražoevića, rodom Trogiranin. Ovomu je bilo naloženo, da ne samo u Rimu i Mletcih, nego i kod španjolskog, burgundskog i milanskog dvora, te „njekih inih knezova i pravovjernih obćina“ potraži Bosni saveznika te brže pomoći u ratu, kog je mislio kralj u rujnu iste godine s Turčinom zametnuti.[64]

---

[62] Theiner Mon. Hung. II. n. 290—91.

[63] Bogomili str. 142.

[64] Farlati t. IV. p. 72. — Bogomili str. 142.

Nu ne bijaše jednaka sreća obojemu poslanstvu; jer dočim su katolički vladari hladno primili molbu bosanskoga kralja, papa je spremno izišao u susret njegovim željam, pak sám pozvao mletačkog dužda Foscarini-a u pomoć Tomašu, a opunovlastio fra Marijana od Siene, da po Bosni i Ugarskoj kupi križarsku vojsku i novčanu pomoć za Stjepana Tomaša. Papa nadalje učini, da Bosna sa Mletčani, zatim Poljska i Njemačka sklope zajednički savez proti obćem neprijatelju, kralj pako bosanski zaputi se u Segedin kralju Matiji Korvinu, ne bi li ga nagovorio na čim izdašniju pomoć.[65]

Kraj svega ovolikog nastojanja ne podje za rukom Stjepanu Tomašu kakovu saveznu vojsku sakupiti, kao što se je nadao, nego ga sama u pripravah zatekoše novi zapletaji. Ostavši bo Srbija smrću despota Lazara Brankovića (1458) lišena zakonita vladara, bosanski kralj preuze upravu osiroćene zemlje, nješto rad davnih tradicija, nješto pako zato, što je za kraljevićem Stjepanom bila Mara, kćer posliednjega despota. I sa strane srbske priznavalo se je to pravo, što najbolje posvjedoči srbski logothet Stjepan Ratković, zamolivši Tomaša i sina mu, da potvrdi „logothetstvo veliko i vlast nad crkvami“, što mu je dao „sveto počivši brat (kraljev) gospodin despot Lazar“.[66] Al ovo novo razširenje državnih granica zadade mu mnoge neprilike, nametnuv nove terete i prouzrokovav veće zapletaje, koji ga unutra oslabiše, a na dvoru mu podkopaše ugled, i otvoriše vrata silovitomu protivniku. Godinu bo danâ kašnje podiže Mehmed II. silnu vojsku i provali u Srbiju. Na obranu tvrdog Smedereva pohiti sami bosanski kraljević, ali nepovoljne okolnosti prisile ga na uzmak, grad padne Turkom u šake i Srbija postane turskim pašalukom. Cieli zapad uzdrma ova tužna viest, koj je toliko držao do Smedereva, koliko i do samog Carigrada,[67] a gubitak ove važne točke pripisa izdaji i potajnomu šurovanju izmedju Stjepana Tomaša i cara Mehmeda.[68]

---

[65] Ondje.

[66] Rad jug. akad. I. str. 156—8.

[67] Oppidum Zendreu in Rascia constitutum, insignis custodiae locus, nuper in potestatem Turcorum devenit, ejusque amissione non minor quam a Constantinopoli creditur clades accepta. Raynaldus XIX. p. 31.

[68] Bogomili str. 143.

Ovo uvjerenje dielio je i novo izabrani (dne 27. kolovoza 1458.) papa Pio II., na glasu književnik i državnik, koj je mlogu godinu proveo u ovih krajevih te podpuno shvaćao važnost Bosne i Srbije za ostalu Evropu, pak se većma od ostalih i raztužio s ovog uspjeha nevjerničkog oružja. U toj se misli on još bolje utvrdi, kada ču, da je kralj prvi prekršio mir, koji je imao s tastom hercegom Stjepanom, da je svom dušom pristao uz Turke, ove na Hum napustio i tako uzrok bio, da mlogi kršćani dopanu turskoga sužanjstva, i povrh svega da traži za sultana hercegov grad Cazin; s toga naredi svomu poslaniku Tomi listom od 15. lipnja 1459., da izvidi ove osvade, i našav sve istinito, neka kralja i sudjelovatelje izobći, a do potrebe i samu kraljevinu crkvenomu interdiktu podloži.[69] Ako i nije ova iztraga mogla iznieti nikakva dokaza, da je on sbilja unapredjivao turske osnove, ipak mu je onemogućivala obstanak, podkopavši mu ugled i otevši i nadu u podporu zapada. Ovako mržen od Turaka, preziran od kršćanskih vladara, zlo gledan i od svojih podanika, ako ne pomisli na savez i mir s Turčinom a prekinuće odnošaja sa zapadom, to je doisto zasluga franjevaca, koji su mu ostali i u tolikoj nevolji vjerni prijatelji, te i sami nadahnuti čistom odanošću prama apoštolskoj stolici, sve su činili, da kralj ne skrene sa staze, kojom je dotle išao. I blagost kraljeva značaja, kao i njegova iskrenost, suzprezala su ga od toli zdvojna koraka, i on radje odabra činom oprovrgavati a molbami izpričavati osvade, nego li bacit se u naručaj nesmiljenomu neprijatelju. Da dokaže svoje nehinjeno pravovjerje, on preduze veoma stroge mjere proti bogomilom, a pod ovim pritiskom njeki se krstiše, njeki pako, i to većina, prebjegnu u Hum k svomu zaštitniku hercegu Stjepanu,[70] a tim se pomnožaše turske pristaše i neprijatelji kraljevine, dočim opusti mu vlastiti logor. Iza tog odmah, i to njekako u proljeće g. 1460. posla svoje punomoćnike u Rim, koji bi papu obaviestili o tom njegovom koraku, opravdali ga porad Smedereva i pomirili, dočim ga sam herceg Stjepan obrani glede predaje Cazina.[71] U isto doba tražili su poslanici na ime kraljevo, da papin zastupnik motri djela njegova, te da se imenuju novi biskupi, koji će učvršćivat pravovjerje u kraljevini. Od ovog poslanstva zazrie ugarski kralj, misleći, da Stjepan Tomaš išće od pape kraljevsku krunu, što bi po njegovu mnenju krnjilo prava ugarska. Papa, znajući kako bi slično takmenje moglo otvoriti put Turčinu u srce Evrope, umiri Matiju, dodavši, da ni samih novih biskupija ne misli podizati, dok pitanje i bosanske odnošaje ne izvidi.[72] Po tom sudeć, papa je i sada ostao neprijazan bosanskomu kralju; nu ovaj ne klonu duhom ni od ovog neuspjeha, već posla u Rim papina izvanrednog poklisara, a s njime tri bosanske velmože, da se onamo „laglje odvrate od bludnje i upoznadu put istine“, ovi pako bijahu: Gjuro Kučinić, Stojsav Tvrdković i Radovin Vienčinić. Papa ih smjesti u samostan, i tu ih stožernik Ivan de Turrecremata poduči u katoličkoj vjeri. Ova posvjedočena odanost prama sv. stolici uvjeri napokon i papu, da je kralj dobar katolik, ter mu ovaj put ne uzkrati ni jedne milosti, nego listovi od 23. ožujka 1461. dozvoli 10 godina i toliko četrdesetnica oprosta svim, koji posjete oli obdare franjevačku crkvu sv. Kate u Jajcu, u kojoj se čuvaju moći sv. Luke Evangjeliste, i to na blagdane sv. Luke, sv. Jurja i sv. Petra te preko njihovih osmina.[73] Nadalje darova oproste od 5 godina i toliko četrdesetnica, koji obdare oli posjete franjevačku crkvu sv. Jurja u Tešnju, iz temelja sagradjenu od kraljeva brata Radivoja Krstića, ali u dneve sv. Jurja, sv. Kate i Uznešenja bogorodičina.[74] Osim toga, rad osobite kraljeve prama rimskoj crkvi i papi privrženosti, dopusti mu da može imat pokretni žrtvenik (= altare portatile), te u potrebi da mu se može čitat sv. misa prije svanuća.[75] Napokon, buduć je papa bio izviešten o skoroj provali Turaka u Bosnu, naloži Lovri, spljetskomu nadbiskupu i svomu u Bosni poslaniku, da u takovu slučaju proglasi križarsku vojnu i u tu svrhu sav papin razpoloživi novac upotrebi.[76] Ova promjena u papi veoma je obradovala vrloga kralja, i u dobrih ga odlukah još većma učvrstila, a tim mu osladila ponješto posliednje dane burnoga mu vladanja. Tu istu naklonost posvjedoči Pio II. i listom od 2. kolovoza r. g., vraćajuć natrag spomenute obraćenike, staviv ih pod zaštitu i obranu kraljevu.[77] Nu on nedoživi i ovog izraza papinske pažnje; jer već 20. kolovoza istoga ljeta čulo se je u Mletke, da je Stjepan Tomaš preminuo.[78]

---

[69] Farlati IV. p. 262.

[70] Perniciosam Patarenorum gentem ex omni ditione sua expulerat. Mon. Hung. II. p. 358.

[71] Bogomili str. 144.

[72] Theiner: Mon. Hung. II. p. 358.

[73] Theiner: Mon. Hung. II. p. 373.

[74] Ibidem p. 373—4.

[75] Ibidem p, 374—5.

[76] Ibidem p. 374.

Da li je on nasilnom smrću umro, kako to tvrde dubrovački pisci, nam nije potrebe ovdje pretresati; nu svakako je za nas važno, da je bio ukopan u franjevačkoj crkvi u Sutjeskoj, te koje je živ štovao i ljubio, onim je i svoje ostanke povjerio. Iza sebe ostavio je troje djece: Stjepana, Sigismunda i Katarinu. Prvog je valjda imao s prvom ženom, a drugo dvoje s Katarinom, kćerju hercegovom. Srca mu kao ni duha nije manjkalo, te kroz sedamnaest godina svoga kraljevanja pokazao se je vriednim bosanskoga žezla, a neodklonjive zaprieke i neprijazne okolnosti učiniše ga mučenikom katoličke i političke ideje, pak nije ni čudo, da ga pučka predaja smatra svetcem.[79]

Dokle su ovi nepovoljni dogodjaji pomućivali bosansko obzorje i navlačili silnu oluju proti njezinoj samostalnosti, povlačeć državu na rub njezine propasti, franjevci nisu nikakva sredstva propustili, da olakšaju svomu vladaru tegotni položaj, katoličkoj pako stvari podpun uspjeh. Pak jer je trebovalo vikariju s vana i s nutra obezbiediti, sve se je činilo za njezino preustrojstvo, što je bilo u njihovoj ruci. Tako ponajprije su nastojali osigurati svoje pravo na njeke samostane u Dalmaciji, koje im Eugen IV. opredielio, ter Pio II. pismom od 1. travnja 1459. strogo zabrani Dalmatincem prisvajati ih, narediv istim, da i oduzeta prebivališta Bošnjakom povrate, i naloži fra Ivanu od Levanta,[80] glavnomu namjestniku reda, neka stvar osobno izvidi i granice obim pokrajinam označi.[81] Ovim se ipak ne dokonča razmirica, i papa listom

---

[77] Bogomili str. 145.

[78] Ondje.

[79] Narod još pokazuje na jednu stienu u franjevačkom vrtu u Sutjeskoj, gdje se Isus kralju ukazao i s njim govorio; ter dosta liepo o njem pripovieda.

[80] Wadingus ad a. 1460. n. 39.

[81] Idem ad a. 1461. n. 11—13.

od 26 siečnja 1461. odredi, da se na predstojećoj glavnoj skupštini u Osimu stvar uredi; godinu pako kašnje fra Ljudevit Vientinac, novi namjestnik reda, došav na lice mjesta, bosansku i dalmatinsku pokrajinu opet u jednu cielinu stopi.[82] Bošnjaci se tu izkazaše najpopustljiviji u podredjenih pitanjih, samo da im se ne odtrgaju samostani, o kojih su živili. — Osiguravši se ovako s vana, svratiše svoju pozornost na nutrnje odnošaje. Ponajprije peklo ih je, što usilovani nuždom drže konje, magarce i volove radi prinašanja drva, vina i sličnih potrebština, te što se moraju često uticati imućnijim dobročiniteljem, koji im šalju po četiri i po šest kmeta, da ih posluže, buduć su ove strane bile razštrkane, i nije bilo u njih velikih gradova, nego male varošice i sela, a njim je trebovalo na dugo i široko razilazit se, pak stoga zamole sv. stolicu, neka bi im dozvolila držati teretno blago, buduć im pravilnikom zabranjeno. Pio II. listom od 4. travnja 1460., uzmavši obzir na njihov položaj, dozvoli im tim se služiti bez grižnje savjesti.[83] Ali buduć da sama stega ne može podići ugled vjerovjestnikov, ako mu manjka naobraženost, osobito u bogoslovnih struka, ove pako bile se počele zanemarivati odkad se odciepiše od njih braća ugarsko-hrvatska, kod kojih su Bošnjaci bivali podučavani; s toga izposlovaše od pape, da se pošalje u Bosnu pet redovnika, vještih i učenih u sv. bogoslovju i crkvenom pravu, da oni stvore i urede učione, ovim pako stavi se na čelo Bošnjak fra Petar Mileševac, kustod sv. Katarine. Ovu naredbu veselo primiše i oživotvoriše tadanji upravnici vikarije, a njihova imena razabiru se iz podpisâ, te bijahu: fra Filip, Dubrovčanin, vikar bosanski, fra Ljudevit de Nemorellis, kustod bosanski, fra Franjo Dubrovčanin, cetinjski, fra Marin Korčulanin, stonski, fra Ilija Požežanin, grebenski, fra Dijoniz Slavonac, krbavski, fra Filip Hrvaćanin, svetojerolimski, fra Jakov Usoranin, svetomarijski (mačvanski), i fra Petar Mileševčanin, hercegovačko-arbanaski.[84]

Medjutim su politični odnošaji u Bosni iz dana u dan sve to nepovoljniji bivali. Kralja Stjepana Tomaša providnost božja poštedi, da ne vidi svojim očima uništenje, koje je imalo do malo postići njegovu kraljevinu i kuću, a njegovo mjesto zauze sin Stjepan, baštinik svih otčevih vrlina, s njimi pako i priestolja, nutrnjim razdorom i vanjskom zavišću podkopana. Prva bijaše briga mladomu, ali odvažnomu vladaru, nastaviti s papom sinovske odnošaje i preko njega osigurat sebi podporu kršćanske Evrope. Sporazumno sa Stjepanom hercegom on odpravi u Rim dva stara, nu rječita punomoćnika, koji živahnimi bojami orisaše Piju II. pogibelj, koja prieti zapadu od pobjedami zanešenih Turaka, važnost Bosne s ratnoga gledišta, kraljevu spremnost na sve žrtve i njegovu odanost napram vjeri katoličkoj, dodavši na ime gospodarevo: „Ja sam od djetinstva kršten, latinsku sam knjigu učio i Krstovu vjeru sliedim“. Pak s toga zamoliše papu, da bi mu poslao kraljevsku krunu i biskupe: krunu, da u kraljevini steče ugled a neprijateljem time zada strah, biskupe pako potraži, da nastave otcem odpočeto vjersko ujedinjenje. Zaprosi ga napokon, da posreduje kod Mletčana i Magjara te ostalih naroda za ratnu pomoć i obranbeni savez.[85] Dočim se iz ove izjave bosanskoga kralja zrcali muževnost srca i neograničeno pouzdanje u sv. stolicu, samim franjevcem ima se u zaslugu upisati, da je kao diete kršten i u latinskoj knjigi bio poučen, buduć su tada oni bili jedino katoličko svećenstvo u Bosni.[86] Papa je bio ganut ovim živahnim slikanjem kraljevih želja i bojazni, te „slobodnom privoljom svih njegovih velmoža i vlastele kraljevine“ okruni ga po svojih poslanicih, i ne hajući što će ugarski kralj prigovarati, a toj svečanosti prisustvova i hercegov sin Vlatko sa humskimi velikaši.[87] U isto doba on pozva sve kršćanske vladare na rat proti Turkom, koj bi imao trajati tri godine, naredivši Boži ninskomu i Nikoli modruškomu biskupu te Lovri Zanniju spljetskomu nadbiskupu, da kupe čas prije križarsku vojsku, podieljujući joj obilate duhovne milosti. Poimence biskupu Boži javlja papa, kako je razumio od oba Stjepana, kralja i hercega, da se Turci na Bosnu spremaju, pak s toga neka u takom slučaju odmah digne križare, i sav razpoloživi novac u korist kralja i vojvode utroši.[88] Papa uz to pokuša da sbliži kralja Stjepana ugarskomu vladaru Matiji; nu ovaj nazirući u Stjepanovih težnjah povriedu svojih prava, ne htje ni čuti za kakvo izmirenje i sporazumljenje. Pak buduć je vanredna pomoć s nebesa trebovala, da se spasi kraljevina, svakovrstnim borbam oslabljena i grabežljivosti turskoj izložena, papa potvrdi izbor sv. Grgura Čudotvorca za bosanskog zaštitnika, kako je to sam kralj molio, opredieliv mu za svetkovinu dan 16. studenog.[89]

---

[82] Idem ad a. 1462. n. 74—5.

[83] Wadingus t. XIII. in Reg. Pont. p. 520.

[84] Idem ad a. 1462. n. 73.

Dočim je ovako Pio II. išao u susret svim željam bosanskoga kralja, ni ovaj nije ništa propustio da odvrati od sebe očevidnu pogibelj. I on se preko naročita poslanstva obrati na budimski dvor i nješto ga umiri, premda nije mogao sklopiti željenoga saveza.[90] Trudio se je i njeki odpor pripraviti, al poznajuć slabost svojih, a ogromnost turskih sila, ne usudi se mirno izčekivati dok sultan provali, nego posla jedno poslanstvo na zapad, da u Rimu i Mletcih zaprosi prešnu pomoć, drugo pako izasla u Carigrad, ne bi li izmolili mu primirje od 15 godina; nu ni jednomu ne podje posao za rukom, jer se prvo vrati, pripovjedajući, kako su se svi katolički vladari oglušili papinim nagovorom, mletačka pako republika izjavila se posve neutralnom u tom boju za obstanak samoga kršćanstva, izgovarajuć se time, da njoj ni njezinim interesom ne prieti nikakva pogibelj od Mehmedovih vojna. Drugo nasuprot prestravilo se je gledajući na svoje oči silne pripreme na rat, koj je imao u crno zaviti najpre njihovu domovinu.[91] Medjutim su se turske posade na bosanskoj granici brižno tvrdile, obećajući seljakom zlatne kule, ako izdaju svoga vladara i uz njih pristanu.

Brzo je iza toga sliedila i propast bosanske kraljevine. Car Mehmed II. krenu prvih proljetnih dana kobne g. 1463, s vojskom od 150.000 momaka preko Jedrena, Skoplja i Vučitrna prama Sjenici, i čuvši da se Stjepan Tomašević sprema na odpor u tvrdom Bobovcu, posla napried velikoga vezira Mahmud-pašu s dovoljnim brojem četa, a on ostane otraga, da osvaja i posjeda. Turska vojska najprije stupi u okružje vojvode Tvrdka Kovačevića, nu ovaj se bez borbe preda, izgovarajuć se nenadanom provalom. Strah i trepet širio je pred sobom Turčin, a ostavljao za sobom samo pustoš i razvaline. Kralj uplašen množinom neprijatelja, ne usudi se upustit u borbu, nego preporučiv Bobovac Radaku, pobjegne u Jajce, a odavle jedva živu glavu unese u Ključ, misleći tu prikupiti svoje sile i oprieti se. Mahmud-paša sliedio ga je uzastopce; osvojio mu Bobovac, predobio Jajce, i dok car ovdje stiže, on mu dovede uhvaćena Stjepana, gdje bude sa stricem Radivojem i množtvom vlastele pogubljen, i to sve se dovrši njekako u svibnju r. g., buduć je već dne 13. lipnja ovu viest doglasilo mletačko vieće zapovjedniku svoje mornarice i rimskomu dvoru.[92] S kraljevom smrću nastadoše crni dani bosanske prošlosti: kraljica Mara prije sretno izmače u Dalmaciju, kraljica Katarina pobjegne iz Kozla kod Fojnice u Konjic, a odtale pješke u Ston, njezina djeca Sigismund i Katarina biše zarobljena, a vlastela, koja bijahu zadnjih godina prešla na katoličku vjeru, iznevjeriše se svojoj zastavi i primiše muhamedanstvo. Pa kako bijahu medju timi mlogi zapovjednici tvrdjava, kroz malo dana što milom što silom svi se gradovi predadoše silnomu osvojitelju, te na taj način bogomilska sliedba, izkopavši raku bosanskoj slobodi, listom prigrli nazore medinskoga proroka; bar više se ne pojavljuje u bosanskoj povjesti, a neznamo ni da su se kuda izseljivali njezini pristaše.[93]

---

[85] Assemanus Kal. Eccl. V. p. 88—90.

[86] Eugen IV. pisao je još 1445.: In regno suo (regis Stephani Thomae) soli fratres Minores erant veri catholici sacerdotes. Farlati IV. p. 257.

[87] Bogomili str. 148.

[88] Theiner: Mon. Hung. II. p. 366—9.

[89] Ibidem p. 371.

[90] Bogomili str. 148—9.

[91] Ondje str. 149—50.

Propast bosanska i smrt kralja Stjepana Tomaševića živo se kosnu samo pape, na toliko je sebičnost bila zasliepila ostale vladare, i on odmah naredi križarom da priedju bosansku granicu, nu ipak ne dodje do toga valjda zato, što su bili u neznatnu broju. On je podtáknuo i hercega, da se sjedini s četami vjerne Krstu bosanske vlastele, ali ovaj jedva da se je i maknuo. Isto je tako malo hajao za nesreću ove kraljevine i ugarski kralj Matija, ter je ravnodušno gledao izpreko Save, kako Turčin nepojmljivom hitrinom osvaja zemlju i ruši gradove, nadajuć se, da će on lako njega suzbiti i tada stoprv učvrstiti ugarski stieg nad Bosnom.[94]

---

[92] Bogomili str. 150—3.

[93] Ondje str. 151.

* * *

Ne možemo prieći na daljnje crtanje franjevačkoga djelovanja za turske vladavine, a da u kratko ne orišemo tadanje vanjsko i nutrnje ustrojstvo bosanske vikarije do ovog znamenitog razdobja, ne bi li tim podali čim jasniju njezinu sliku.

Koje bijaše vanjsko lice ove vikarije koncem XIV. vieka, mi smo na svom mjestu iz suvremenoga izkaza razabrali, ter ako se i jest iza toga odciepio onaj njezin dio, koj je ležao s onu stranu Drave i dinarskih planina, Turčin joj pako porušio šestnaest samostana, to ipak imademo dokaza, da je ona ovih vremena (1400 do 1463.) zadobila novih stanova u Dalmaciji[95] i Ugarskoj,[96] pak i u samoj Bosni, kao: Visokom, Tešnju i Srebrenici, i tako su opet bile izcieljene rane, koje su joj s raznih strana bile zadane. Ona, kako nam to podpisi kustodâ bosanske vikarije na njekoj izpravi od g. 1462. svjedoče,[97] i tada se je pružala daleko preko svojih prirodnih granica, ter je obuhvaćala skoro cielu današnju Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju, Arbanasku, Bosnu i Hercegovinu; medje joj pako bile Drina, Drava i jadransko more do ušća Bojane. Prama ovomu obsegu uživala je ona i podpunu samoupravu. Podieljena u osam okružja ili kustodija, sačinjavala je jednu veliku cielinu, koja je bila izravno podredjena vrhovnoj upravi reda, upravo kao i druge pokrajine k istomu pripadajuće. Kustodi su bili poluovisni o vikaru, te su imali glas na pokrajinskih skupštinah zajedno s drugom četvoricom redovitih mu vjećnika (= definitores),[98] i to na tri godine. Bosanski vikar bijaše posliednjih godina veoma ugledan kod vlastele,[99] pak i na samom kraljevu dvoru, gdje je vršio upliv na korist vjere i svoga reda preko dvorskih kapelana i pouzdanika. Većina mu podanika bijaše iz Bosne oli susjednih slavenskih krajeva, nu bijaše dosti i iz Italije, ali koji se brzo naučiše domaćemu jeziku, buduć su bili upotrebljavani u duhovnu službu poput ostalih svojih sudrugova. Oni bijahu dobrovoljci, poslani ovamo na molbu vikarevu, da popune ona mjesta, koja se nebi mogla podmiriti s urodjenici.

---

[94] Bogomili str. 151.

[95] Wadingus ad a. 1431. n. 18. Greiderer op. cit. p. 56. n. 42. et 49.

[96] Greiderer p. 55. n. 41.

[97] Wadingus ad a. 1462. n. 73.

[98] Fabianich op. cit. p. 287.

[99] Miklossich Mon. Serb. p. 379.

Redovnička stega bijaše uzorna. Ovostrana braća ostadoše uza sve u redu razmirice uz obitelj „obslužujućih“, to jest medju onimi, koji nisu htjeli služit se ikojim papinskim odpustom ili ublaženjem, strogo se držeći prvobitnih strogih pravila. I busanski su franjevci živili jedino od milostinje vjernika,[100] pak jer su ove bile neznatne poradi maloće katolika, to smo ih vidili čestoput kako moljakaju, da im ostanu samostani u Dalmaciji, odkle su tolike podpore dobivali. Koliko su držali do duha i slova svojih redovničkih propisa, vidi se iz toga, što nisu držali za vlastitu porabu ni teretnoga blaga.[101] ter sve do g. 1507. nisu htjeli primat na dar skupocjena crkvenog ruha.[102] Nu kao što ih je ovo evangjeosko siromaštvo činilo uzvišene u očiju bogomila, isto ih je tako činilo prijazne obraćenikom. I ostala stega imala je bit zamjerna, buduć su ovih posljednjih godina posjećivali Bosnu vatreni pristaše prvobitne strogosti, od kojih njeke na oltarih štujemo, kao: sv. Jakova de Marchia, sv. Ivana Kapistranca i bl. Marka Fantuccia, i to u svojstvu starieširâ, te su ovom prilikom obnovljivali obsluženje.

Uz točnost redovničkog življenja oni su njegovali i knjigu, ter osim svojih učiona, po samostanih poučavali su obraćenike u slovinskoj i latinskoj književnosti, tako da i sam Tomašević hvali se da je kao dječak u tom poučen,[103] ne od drugih doisto, nego opet od svećenika, a ti su mogli biti samo franjevci.

Ove kratke crte najbolje odaju nutrnji život i poslenost franjevaca.

---

[100] Mon. Hung. II. p. 92.
[101] Wadingus t. XIII. Reg. Pont. p. 520.
[102] Mon. Hung. II. p. 575.
[103] Assemani Kal. Eccl. V. p. 88—90. et Mon. slav. mer. I. p. 216.

VII.

Franjevci za prve dobe turskoga gospodstva u Bosni.

Padom Bosne pod osmanlijsku vlast, nenaknadivu štetu pretrpi i sama katolička stvar u ovoj pokrajini. U onaj prvi čas nagloga i nasilnoga osvajanja išli su Turci na to, da nješto silom, nješto milom cielu zemlju prevjere, uvjereni bivši, da će samo jedinstvo vjerskih nazora moći učvrstiti posjednuće ove prelazne točke izmedju iztoka i zapada. Okolo trideset dva franjevačka samostana i množinu župnih crkava sravniše biesni osvojitelji sa zemljom, biše potrvene oli razgrabljene kršćanske svetinje, a franjevci, i tada jedini u Bosni katolički svećenici, dielom postadoše vodje bježećim katolikom, dielom pako povuku se u pustošne predjele, i tu šumom zaklonjeni i u svietovnje odielo preobučeni, uzčuvaše prestravljene ostanke svojih jednovjernika u sv. vjeri, hrabreći ih u toj težkoj kušnji. Mlogi tom prilikom poginuše,[1] te njihova imena ako i nisu perom zabilježena nit potomstvu za uspomenu učuvana, to ipak sigurno ih je zapisala ruka onoga u knjige života, koj viencem mučeničkim okruni im glave.

Dočim su Turci bezbožnom rukom zatirali sve kršćanske uspomene, franjevci su nastojali spasiti svoje svetinje i crkvene dragocienosti, uklanjajuć ih izpred pustošećih horda. Tako oni u Jajcu okoristiše se obćom zabunom, koja nastade u gradu, kad u njeg unidje car Mehmed i poče mačem širiti muhamedanstvo, ter uzev tielo sv. Luke Evangjeliste, na konju ga prenesu u Klis, a odavle u Poljice. Ova svetinja bila je s početka čuvana u Carigradu, ondanle bila prenešena na otok sv. Maure u tvrdjavu Rogos, a kada otok dopade turskih šaka, kupi ga srbski despot Gjorgje Branković (1427.—1456.) za 15.000 dukata i smjesti ga u tvrdo Smederovo. Nu dugo ni ovdje neosta: videći bo kraljević Stjepan Tomašević, da će i ovaj grad morat otvoriti vrata obsjedajućim turskim četam, posla sv. moći u Telzach (Teočak), a kada i ovaj morade se predati nezasitnomu osvojitelju, premjesti ih u Jajce,[2]) nebi li tu bile sigurne i pristojno čašćene. Nosioce ovih sv. ostanaka pratio je u zatočenje vojvoda Ivaniš Vlatković, koga su Dubrovčani sada nagovarali preko svog naročitog poslanika Nikole Gundulića, da ne prieči franjevcem prenieti ih u Dubrovnik oli Ston, dakle mjesta, gdje su ovi imali svoje samostane i željeli sahraniti, da im budu i odsele čuvari, kako su bili brižni zaklonitelji.[3]) Nu i Vlatković je takodjer znao cieniti ovu dragocienost, jer su se u isto doba i druge katoličke države izjavile, da bi željele imat ih, te i liepo uzdarje za to uzvratiti. Ugarski kralj Matija ponudi u to ime kraljici Mari pristojno uzdržanje i tri oli četiri grada na vjekovita vremena,[4]) a republika mletačka obeća takodjer ovaj dar obilno nadariti. Čuvari svetinje sporazumni bijahu s Vlatkovićem, da bi najkoristnije bilo u Mletke ju prenieti, a dužd mletački Kristofor Mauro sjajno dočeka svete moći, velikim slavljem smjesti ih u crkvu sv. Nikole, odtale premjesti ih u hram sv. Bernardina, koj se inače zove i sv. Joba, prije ga izkitiv i prigotovivši za njih veoma dragocien oklop.[5]) Sad franjevci zamole mletačku republiku, da počem su oni njoj predali tu kršćansku svetinju, da ona njima dozvoli, da i nadalje zadrže one samostane u Dalmaciji, koji su pod njezinom vlašću, a pripadaju od davno bosanskoj vikariji, nek mogu braća pred nastajućimi progonstvi ondje se zakloniti; budući su Mletčani uvjek tih nazora, da nije dobro po državu, ako im podanici obće s tudjimi podložnici, makar oni bili i najprijateljnije vlasti. Pak ovo im bijaše i obećano:

---

[1] Farlati IV. p. 74.

---

[2]) Rad jug. akad. I. str. 162.

[3]) Ondje str. 159—60.

[4]) Ondje str. 160—1.

[5]) Farlati IV. p. 74.

kad iznenada nepredvidjena parnica pomrsi im sve račune. Koludri naime benediktinskog samostana sv. Justine u Padovi, čuvši za ovaj dogodjaj, stadoše dokazivati, da se pravo tielo sv. Luke od vajkada čuva u njihovoj cvkvi, pak zato da je ono, koje bosanski franjevci u Mletke donesoše, sasvim drugo nego li se glasa, dakle podmetnuto i bez povjestnog temelja. Franjevci ne prešutiše ovu tvrdnju, žaleći da se poriče vjerodostojnost ovih sv. moćih, za koju su imali silu dokaza, i sprotivnici zametnu opornu parbu, a o tom iztraga bude povjerena stožerniku Besarionu, rodom Grku i naslovnomu carigradskomu patriarhi, ujedno pako i zaštitniku franjevačkog reda, te on nakon poduljeg marljivog izpitivanja rieši parnicu u prilog bosanskih franjevaca. Nu ovom presudom papinskoga izaslanika ne zadovolji se protivna stranka, nego prizva opet na sv. stolicu, koja o tom konačnog riešenja nije do danas izrekla,[6]) tako, da je prosto i danas sumnjati o istinitosti naše svetinje, koju mi medjutim više ne posjedujemo.

Kao što su bosanski franjevci izpred nevjerničkih očiju uklanjali sv. moći, isto su tako zaklonili crkvenu odoru i posudje, zatim riedje knjige, domaće arkive i pokućtvo, koje su za sretnijih vremena dosta skupo nakupovali, a to sve predadu na postavu predstojnikom susjednih samostana i njekim poznatijim svjetovnjakom. Nu kraj svega nastojanja, da ovake stvari ne dodju u ruke plienećih i pustošećih turskih čopora, ipak su došli mnogi Turci do njih, ter što ne mogoše u svoju službu upotrebiti, to kršćanskim trgovcem za malu cienu prodadoše. Al kada šest ljeta kasnije bosanski franjevci počeše nješto slobodnije dihati pod osvojiteljevom vlašću, i svoje stvari natrag iskati, mlogi novi posjednici ne htjedoše o tom ništa čuti, pak s toga biše prisiljeni pravi vlastnici uteć se zaštiti sv. stolice, a ova listom od 11. srpnja 1469. naredi svim nadbiskupom, biskupom, opatom te inim crkvenim dostojanstvenikom, da u stalnom roku sve ove predmete čine povratit Bošnjakom, a koji ne htjednu poslušati, takove neka izobće i dotle izobćenimi oglasuju, dok podpuno ne povrate, što nepravedno posjeduju. Dopušća napokon, da se i svjetovnjom oblašću u tu svrhu posluže, ako im uztreba. Pridržavaoci ovakih stvari iz pečujske biskupije upućeni su istim papinskim listom, da to predadu franjevcem boravećim u Jajcu, Jezeru, Grebenu i Glažju, a onih iz biskupija spljetske, kninske, krbavske, ninske, senjske i zagrebačke da uruče samostanom u Bistrici (Livnu?), Cetini, Varchriocu (Vrlika), Kninu, Karinu, Krbavi, Bišću, Otočcu, Stiniznachu (?), Cetinju i Trsatu. Riešeni su medjutim ove dužnosti dalmatinska braća, kao članovi bosanske vikarije, i oni trgovci, koji su od nevjernika izkupili.[7] U koliko je izvršena ova naredba, te u koliko su povraćene ove stvari, nije nam poznato, nu svakako mloga je bosanska dragocienost ovim putem propala. Ipak i ovaj slučaj dokazuje pažnju apoštolske stolice napram Bosni i njezinu svećenstvu, a franjevačku revnost za vjeru i znanost, kojih su bili u ovih krajevih jedini zastupnici, a sad postali i branioci.

---

[6]) Wadingus ad a 1463. n. 13. — Assemanus Kal. Eccl. t. V. p. 79.

Ako nisu bile poštivane od turskih harajućih četa ni katoličke svetinje, po gotovo nisu bile štedjene one obitelji, koje po svom družtvenom položaju pripadahu velikomu posjedu, a po svom vjerskom osvjedočenju bijahu toli stalne u vjeri svojih otaca, da nisu htjele ni pred osvojiteljskim mačem iznevjeriti se Krstovoj zastavi, pak ni za ljubav svega imanja, koje su baštinili od svojih predaka. Ovim drugo ne preosta, nego se listom izseliti iz nesretne otačbine, te u inostranstvu čuvati dar sv. vjere, koju nisu mogle u svom domu poštivati. Osim dvorske pratnje dviju kraljica, Katarine i Jelene, priedjoše u sam Dubrovnik vlastela: Dabiša od Latinice, gospodar srebrenički, Kata žena kneza Radivoja sa sinom Ljubišom, Stojan Nasać, Radibrat Dobrotić, Božo Velimislić, Nikola Kravičić, Ostoja Ružičić, Sanko Knežić, Vladislav Kopčić i dva brat Vilića, uz mnoge druge knezove, ter svi izkusiše veledušno gostoljublje one obćine.[8] Izpred arapske bujice ukloni se i duvanjski biskup fra Nikola Zadranin, te papinski poslanici, koje smo prije osvojenja susretali, dočim je bosanski biskup stajao i sada, dokle tursko zrnje nije moglo dopirati.

---

[7] Theiner: Mon. Hung. II. p. 409—11.

[8] Annali di Ragusa di Giacomo Luccari. Ragusa 1790. p. 185. i 232.

Primjre svoje vlastele sliedili su i nižji slojevi puka, vjerni Krstu. Ponajviše ih pribježe prama Spljetu, ter još u XVIII. vieku oni su čuvali donešene običaje, ter su se razlučivali od starosjedioca licem, stasom i nošnjom, a njih daleko nadkriljivali pravom pobožnošću, nesebičnim pravdoljubljem, osobitom iskrenošću. Zadanoj rieči bijahu vjerni, u ponašanju blagi, čisti i oprezni, u crkvah sveudiljni, a zato svim mili i dragi.[9] U Poljicih dobiše i njeku samoupravu, te poput preostalih u domovini podvrgavali se javnim pokoram polag davne crkvene stege.[10] Neima sumnje, da su oni sve ove krieposti sa sobom donieli, a odatle možemo zaključiti, u kolikoj su vjerskoj gorljivosti i ćudorednosti držali ih franjevci, i tada jedini u Bosni katolički svećenici.

Dočim je katolička vlastela i ostali narod tražio zasloništa u susjednih pokrajinah, a njeka braća uticala se k zapadu za podporu, drugi su franjevci stajali neustrašivo na svome mjestu, te izvrženi bili svim napadajem, koji se dadu pomisliti od pustošećih i križ mrzećih horda, dok providnost božja, koja je bdila nad sudbinom svojih vjernika, ne prekinu ovo vjersko progonstvo sliedećim slučajem. Vraćajući se sultan Mehmed II. iz osvojene kraljevine i pogubljena kralja sredinom Bosne, divio se je čarobnim predjelom nu i požalio, da su sve ljepše okolice opustile izselivanjem proganjanih kršćana. Požali siloviti dobitnik, da mu Bosna ostaje u šakah, ali bez težaka i stanovnika, koji bi ju obradjivali, a njemu danke plaćali, ter naredi, da se potraži koji kršćanski poglavica. Dok se on odmarao s vojskom na milodraževskom polju,[11] dovedoše mu vojnici fra Angjela Zviezdovića, predstojnika bosanskih franjevaca, koj mu neustrašivo kaza povod tomu biegu katolika. Ponositi osvojitelj tolikih država po Evropi i Aziji mirno sasluša uboga fratra, ter se sad prvi put ponizi, da utanači ugovor s krštenim čovjekom. Dotični spis još se čuva u fojničkom samostanu, te nosi ime Ahd-Name, što znači vladarski ugovor, te u prevodu doslovce glasi: „Od mene sultana Mehmeda Chana svim plemićem i neplemićem na koje spada, svim nek je poznato, kako sam nosiocem ove povelje bosanskim svećenikom osobitom i previsokom milošću naklonjen, zapovjedajući, da nitko nit njima nit njihovim crkvam ikakvu zaprieku oli dosadjivanje uzrokuje, tako, da oni u mojih pokrajinah i državah bez ikakva straha i bojazni smjednu prebivati. Koji su pobjegli i vraćaju se, nek budu sigurni i nepovriedivi, ter nek mogu u svojih crkvah stanovati, i nitko od mojih velikaša, vezira oli moslemina (= vjernika) i podložnika nek se u njihove stvari ne mieša. I oni za se, svoje duše, kuće, crkve, i ako koje ljude iz inostranih krajeva dovedu, nek podpunu slobodu uživaju. Buduć pako rad sjajne milosti i previsoke zaštite, koju napram rečenim svećenikom gojim, ovu zapovjed izdajem, najtežjom zakletvom kunem se: Tako mi stvoritelja neba i zemlje, tako mi sedam svetih knjiga, našeg velikog proroka, sto tisuća dvadeset četiri svetca, svete sablje, kojom sam opasan, da nitko rečene svećenike ni u najmanjem ne vriedja, nit im se protivi, doklegod oni meni i mojim zapovjedim budu vjerni. Pisano 28. maja god. 868“.

---

[9] Farlati t. III. p. 397.

[10] Idem ibidem p. 13—14.

[11] Milodraž je selo fojničkoga kotara, ležeće zapadno od Bilalevca, a desno od ceste travanjsko-sarajevske, a gdje se pripovjeda, da je njegda stojao carski šator, tu 16. kol. 1878. desno krilo Filipovićevih četa odluči bitku proti ustašem.

Ova povelja, kako to njezin sadržaj svjedoči, punim se pravom naziva Ahd-namom tj. vladarskim ugovorom, jer dočim je glavar bosanskih franjevaca obećao na ime svoje braće, da će natrag pozivati razpršeni narod i mir u zemlji čuvati, osvojitelj je katolikom i njihovu svećenstvu zajamčio podpunu vjerozakonsku slobodu, nepovriedivost osobe i posjeda, te riešio franjevce svih danaka i nameta, a po tom je ona i danas temelj svih ostalih povlastica, koje franjevci do danas uživaju. — Narod ovomu dogodjaju domeće, da je rečeni fra Angjeo tom prilikom bio ogrnut dolamom zlatnimi zviezdami posutom, ter da je od nje načinjen onaj zviezdeni crkveni plašt, koj se čuva u fojničkoj crkvi. Rečeni franjevac nakon višegodišnjeg upravljanja bosanskom vikarijom, preminu god. 1498. u fojničkom samostanu sv. Marije, a njegove kosti čuvajn se u mjestnoj crkvi pod pievnicom.

Toli svečanom izjavom novoga vladara zaštićeni bosanski franjevci, odvratiše od sebe i naroda obće progonstvo, ako i ne mogoše pojedine silnike dovesti do štovanja te carske rieči. Sad se mlogi katolici, osobito nižjeg striliša, u domovinu povrate i otčinske zamlje prihvate, samostani pako i crkve, koje u prvom neprijateljskom bjesnilu ne biše razorene, i nadalje ostadoše, da se po njih razliežu tihe molitve vjernika na spas progonjena kršćanstva i uzkrišenje potlačene domovine. Uzorno pako ponašanje katoličkog puka i svećenstva do malo osvoji srca inovjeraca, ter ih sa štovanjem susretahu, dočim se svjetovnjemu kleru i samim bosanskim biskupom uzkrati svaki prielaz,[12]) a tim se franjevcem na novo nametnu dužnost, da sami nose pastirsko breme. Katolici bosanski, vidiv se lišeni svake utjehe i nade, privinu se još čvršće uz ove svoje vodje, koji su im odsele jedini osladjivali dneve sužanjstva.

Nu ako i jesu franjevci skučili svoj vrat pod osmanlijsku vlast, katolike počeli natrag dozivati i učili ih ocienjivati divlju silu te ljubav prama domovini, to ipak nisu se odrekli namjere počekati na bolju sgodu, da rade za oslobodjenje svoje otačbine. Kakovo je rodoljublje njih oživljavalo, to se da nagoviečtati iz njihova držanja pri obsadi Jajca od strane Korvinovih četa, za sama četiri mjeseca kasnije. Došavši bo kralj ugarski Matija na čelu hrvatske vojske u rujnu iste godine pod Jajce, obsjede ga, nu ne mogaše prisiliti Turke, da mu predadu tvrdi grad. Videći franjevci, koji se tada u Jajcu desiše, da će uzaludni ostat napori osloboditeljâ, osobito ako Turkom prispije odklegod pomoć, odvažiše se na vratoloman, nu divan pokus, te s križem u ruci stupiše na propovjedaonice, a potajno zadjoše po kućah, i za čas uzpiriše u vjernicih želju za oslobodjenjem, ter da sami podbiju oružje i udare na tursku posadu. Na dani znak otvori se žestoka borba i sječa medju turskimi vojnici i gradjani, tako, da se morade prvog listopada r. g. gradski zapovjednik s vojskom i gradom predati na milost i nemilost obsjedatelja, i svi Turci biše odvedeni u Budim, kao ratni sužnji.[13]) — Pâd Jajca poprati predaja drugih dvadeset pet tvrdjava u sjevernoj Bosni, gdje ugarsko-hrvatske čete naumiše zimovat, da na proljeće sliedeće godine nastave djelo oslobadjanja, pri čem takodjer velike zasluge stekoše franjevci,[14]) te neustrašivo podpomagahu Matijaševe čete.

---

[12]) Farlati t. IV. p. 75.

[13]) List pape Pavla II. od 9. kol. 1467. kod Greiderera op. cit. p. 64.

[14]) Ondje.

Srdit car Mehmed s tog napredka kršćanskog oružja, pohiti k Jajcu sa 30.000 vojnika i obsjedne ga te iste zime, nu junačtvo gradskog zapovjednika Mirka Zapolje, te vatrena riečitost i zauzetnost mjestnih franjevaca oduprie se ovoj neprijateljskoj sili. Nakon višednevna napadaja bijahu bedemovi na mlogo mjesta topovskim zrnjem izprobijani, turska vojska sjajnim uzdarjem zamamljena i tako poredana, da je na svakoj točki bilo ih dovoljno za trodnevna juriša. Na znak obće navale, Turci uz divlju viku i kriku nasrnuše na grad, te uza sve junačtvo branioca na gradskih zidinah zalepršaše turski stiegovi. Sad na novo razjare se i kršćani, za čas turske zastave osvoje i na svih mjestih neprijatelja suzbiju. Tu je bilo vidjeti divnih prizora junačke hrabrosti i oduševljenosti; medju ostalimi taj, da kršćanin prihvati po pasu Turčina, pa kad ga nemože na zemlju oboriti, s njim zajedno i u njegovu naručju skoči s bedema te slavno pogine. Mnogo tu pade kršćana, vojnika i gradjana, nu daleko strašniji poraz snadje navaljujuće Turke, i tim veći, što su u gustih čoporih navaljivali, te puščano zrnje i mačevi nisu mogli promašivati cilja, kojemu su bili namienjeni oni udarci. — Nakon sjajno suzbijena toga očajničkoga juriša, car Mehmed opet pribere ostanke svoje razriedjene vojske i već mišljaše obnoviti napadaj, kad mu stiže od kršćana izmišljena viest, da kralj Matija leti u pomoć obsjednutomu gradu. Ovim glasom ustravljen pobaca u Vrbas težke topove i veći prtljag, te ob noć pohiti u Macedoniju, da nastavi rat proti junačkomu Kastrioti, popuniv medjutim redove svojih janjičara sa 30.000 bosanskih mladića.[15] I ovoj pobjedi Krstove zastave koliko su doprinieli franjevci, odtuda možemo razabrati, što su mnogi od njih poginuli, boreći se u prvih redovih branioca, a četvorica bila od Turaka ulovljena i okrutnički umorena,[16] tim pako uzdržali ugarski stieg nad napadnutom domovinom.

Dočim je ugarski kralj uz pripomoć franjevaca vodio žestoku borbu s Turčinom na bosanskom zemljištu, u nadi da Bosnu konačno pripoji svojoj kruni, a razkolnički patriarh u Carigradu udvoravao se novomu gospodaru iztoka, papa Pio II. bolno je osjećao pàd ove kraljevine, pak premda je sada kršćanskomu oružju počela služit prilična sreća, ipak se je punim pravom bojao, da ranjeni osmanlijski lav neće moć pregorjeti udaraca, koje mu zadavaše u Bosni kralja Matije, a u Albaniji Jure Kastriote sablja, ter se odvaži uzprkos svojoj starosti i pokrućenu zdravlju staviti na čelo svih zapadnih kršćana, te ih predvoditi u borbi proti Muhamedovim sliedbenikom, da tim podbode nehajne, a osokoli revnije za ovo dično poduzeće, tim pako obrani Evropu od arapske poplavi, a s njom plodove kršćanske naobrazbe. U tu svrhu on drža u Rimu dne 23. listopada g. 1463. veliku skupštinu, kojoj su prisustvovali prvi rimski dostojanstvenici; tu odkri svoju veledušnu namjeru, dostojnu onoga pape, te izdade obširnu pozivnicu na sve kršćane bez razlike stališa i časti, nadahnutu obćinskim sažaljenim prama podjarmljenim narodom, pastirskom brigom za budućnost kršćanstva i apoštolskom gorljivošću za dobro sv. vjere, dakle osjećaji, kojimi mogu odihivati samo pape, buduć ih baštinili s Petrovom stolicom. U tom veleznamenitom listu napominje papa, šta su činili njegovi predšastnici Nikola V. i Kalikst III., zatim on sam u mantovskom zboru, da digne sve kršćanske narode proti svim neprijateljem, i kako su svi vladari oglušili se na ove papinske pozive. Medjutim narastla turska sila, te od crnog mora do Save, i od egejskog mora do Dunava sve je plemenite pokrajine prisvojila. „Prešli su“, nariče vrli papa, „i Dunav, te i velik dio Vlaške posjeli, doprieli su do Save, ter su opustošili ugarske prediele. Ove su godine prodrieli i u Bosnu, te su cielu kraljevinu podvrgli, isto tako i otok Lesbon. Kojom su pako okrutnošću postupali u osvojenih gradovih i pokrajinah, groza nas hvata i kazati. U Carigradu je grčki car posječen, a glava mu na koplju po logoru nošena raškim knezovom oči su izkopane, u Lesbu množtvo djece na kolce nataknuto, u Bosni, nezasitljivi ljudskom krvi Mehmed, kralja, koj mu se na vjeru predade i da mu poštedi život zajedno sa stricem, kao što se glasa, vlastitom rukom zakla“. Ovdje papa živo crta nedjela, koja čine biesni osvojitelji, pak strahujući za svu Evropu i sami Rim, uzdihuje: „Ajme nama kršćanskim knezovom! ajme nama, što smo rodjeni da gledamo poniženje našega puka i poniženje sv. vjere, gledamo kako nam neprijatelji be braću, kako ih grana raznih mučilih trgaju, a mi se ipak ne uznemirujemo! Gledamo danomice kako nevjernici kršćanske pokrajine poplavljuju, nu mi se ne grizemo, nego u kući počivamo!...... Što će nam život, osim ako mislimo ustati iz tolike sramote i obnoviti prvašnji sjaj?“ Pak potuživ se na kršćanske vladare, što začipaju svoje uši i o svojoj koristi misle, te požalivši da nemože sam odpremiti dovoljnu vojsku i mornaricu proti Turčinu, ohrabren primjerom evangjeoskoga dobroga pastira, nastavlja: „Treba se latit svih skrajnosti poradi spasenja stada gospodnjega. U jačjih bolestih i jačje liekove propisuju liečnici.... Druge smo do sad podticali na obranu vjere i da u boj podju, a mi da ćemo poslat poklisare i sve učiniti, što nam naša novčana sredstva dopuste; nu govorili smo, da ćemo ostat porad crkvenih potreba kod ograde, koja još nije osvojena. Sad ćemo veća obećat, pa kad ne možemo drugačije ganuti otvrdnuta srca kršćanska, mi ćemo se sami izložit pogibeljim, te ćemo izniet našu glavu u boj proti Turčinu, i u koliko nam budu doteći novčana sredstva rimske crkve i baštine sv. Petra, toliko ćemo uložit u obranu katoličke vjere i prosuti u ovo putovanje“. Napominje zatim papa, kako će mu se u toj vojni pridružiti borgonjski vojvoda Filip, i mletačka mornarica, koja se već sretno u Arhipelagu bori, pak da će s druge strane Ugri, a s treće Arbanasi i Grci udariti i da će u Aziji i drugih zasužnjenih pokrajinah buna buknuti, ter sebe i kršćane hrabri: „Neće bit lahko Turkom srazit se na tolikih mjestih, buduć se ono težko brani, što se od mnogih napada“. Pobivši pako prigovore o sili turskoj, obraća se onim, koji govore: „Šta će radit u boju star, boležljiv svećenik?“ pak im oduševljeno odgovara: „Izpoviedamo, nama se ne pristoji prolievati krvi, dok možemo po drugih potrebam pravde i vjere zadovoljiti, nu ako je bogoštovje u pogibelji, i ne može se obraniti bez nas, nije ni nam zabranjeno, što je bilo Samuelu i Iliji dozvoljeno. Al nije naša odluka, da s mačem u ruci vojujemo, jer kako ćemo stisnuti rukom sablju, kad jedva možemo dignuti desnicu, da puk blagoslovimo? Nu mi ćemo vojevat molitvom, a ne željezom, prošnjami ćemo pomogat vojujuće, a ne mišicami. Stajat ćemo na kormilu oli kakvu obližnjem briegu, dok se bude voditit rat, ter ćemo naše blagosivat a neprijatelje proklinjat.... Sliedit će nas naša častna braća

---

[15] Schmith: Imperatores Othomanici. Tyrnaviae 1760. Tomus I. p. 27—9.

[16] Greiderer op. cit. p. 64.

sv. rimske crkve stožernici, kao što su se jur kriepčiji dobrovoljno ponudili, sliedit će mlogi biskupi, i drugi nižjeg razreda svećenici i klerici, nesamo da mole nego da se i bore kad uztreba. Još ćemo povest iz crkvene države vješte ratovanju i veoma snažne vojničke čete, ter jaka mlada prsa, koji će se gvoždjem u ruci tući, dok mi budemo moliti“. Sad nabraja uzroke, rad kojih se nada pobjedi, ter svekolike nagovarajući, kliče: „Vrhovni svećenik, stožernici i biskupi u boj polaze, a ti viteže, ti barune, ti grofe, ti markezu, ti vojvodo, ti kralju, ti caru, zar ćeš u vlastitoj kući brezposličit? Zar ćete dopustit, da se ljudske službe izmiene, pak da, koja su kraljevska, svećenici obavljaju, a koja dolikuju plemstvu, kler ovršuje? Potreba nas siluje, jerbo ne možemo drugim načinom da ganemo srca kršćanska na obranu božanskog zakona. Kamo sreće, da ćemo i ovako ih pokrenuti!“ Sliedi otac kršćana i opet nagovarati sinove, navodi primjere, spominje evropejske bojne sprave, te napokon obećaje, da će on polovicom lipnja buduće godine u Jakinu ukrcat se sa svojom pratnjom i vojskom, te onamo poziva svećenstvo i svietovnjake, a koji nemognu da pošalju zamjenike oli barem novčanu pomoć. Ovim dobrovoljcem obećaje nadalje podpuni oprost pedipsa, ter ovaj znameniti u povjesti crkvenoj spis završuje toplom molitvom k Bogu, da mu udieli pobjedu nad neprijatelji.[17]

Na glas zabrinutoga nadpastira ganu se sve, što je još gojilo kršćanske osjećaje, a za najviše franjevački red, pa kao što pod Kalikstom III. nebrojeni se njegovi članovi pridružiše križarom, kasnijim pobjediteljem kod Biograda, isto tako sada njeki biše imenovani sabiratelji prinosaka za ovo ogromno poduzeće, a množina podbi oružje oli se primi službe kod ove vojne, ovi da diele svetotajstva boriocem, a oni da vojuju za krst i prosvjetu.[18] Ni bosanski franjevci nisu zaostali u revnosti za ostalom svojom braćom. Stožernik Besarion, kao pobočni papinski poklisar u obsegu mletačke republike za dizanje križarske vojne, imenova fra Marina Korčulanina, stonskog kustoda, svojim zamjenikom po cieloj

---

[17] Theiner: Mon. slav. mer. I. p. 474—81.

[18] Wadingus tom. XII. et XIII. ab a. 1455. usque ad a. 1465.

Bosni, Hrvatskoj i Dalmaciji,[19]) a fra Nikolu Zadranina, duvanjskog biskupa, po Friulskoj,[20]) obojicu sinove bosanske vikarije.

Dočim su franjevci razvijali najveću okretnost i zauzeće za ovu vojnu, papa Pio II. revno se je spremao, i polovicom lipnja sliedeće godine zaputi se u Jakin, praćen svim što ga je moglo sliediti, ne pazeći ni na groznicu, od koje je bio obolio. Ali kad tamo dodje, da se ukrca, ostade iznenadjen množinom i oduševljenjem vjernika, koji su sa sve četiri strane Evrope bili doletili, da stupe pod zastavu i vodstvo glavara crkvenoga. Nu ta množija čekaše na polazak bez ikakva reda i obskrbe, te su njeki čak iz Njemačke bili došli, proseći putem koru kruha, da se prehrane. Sad istom uvidi mudri papa, da se je prenaglio i preračunao, te premda je žalio, da je toliko poduzeće zasnovao, ipak ne klonu duhom, nego je činio sve, da se tolika svjetina u red postavi te živežem i strielivom obskrbi. Dok je on o tome radio, snadje ga dne 16. kolovoza smrt, primivši prije svetotajstva umirućih i zakletvu od stožernika prisutnih, da će oni i sliedeći papa nastaviti ovo zamašno ali sveto djelo. Na to se ovi povrate u Rim, i odaberu papom Petra Carbo, rodom Mletčanina, koj se prozva Pavlom II., a bijaše po materi nećak Eugena IV., za nas toli zaslužna pape.

Pozornost novoga pape svratiše na se nemiri u Českoj, uzrokovani Jurjem Podiebradskim (1438—71.), ter ga usilovaše, da ovoga vladara izobći, a podložnike da mu rieši podaničke vjernosti. Nu ne smetnu pri tom s uma ni rata proti Turčinu, premda je predšastnikom zasnovanu vojsku i mornaricu morao razpustiti poradi nedovoljnih ratnih sredstva. Odmah iza svog uzvišenja na papinsku stolicu, on pisa Jeronimu kretskomu nadbiskupu i svomu za Ugarsku i turske zemlje poslaniku, da u dogovoru s kraljem Matijom osnuje drugu vojnu, i u nju uvrsti pješake i konjanike, a u tu svrhu upotriebi ono 40.314 forinti, koji su skoro bili uručeni mletačkomu duždu iz papine blagajne.[21]) A da ova bolje podje za rukom, nagovori Jurja Skenderberga, da odpočme neprijateljstva proti Turčinu; pa kad sam car Mehmed udari na Arbanasku, Juraj kradom doleti u Rim, i bivši primljen na papinskom dvoru poput angjela nebeskih četa, prikaza vrhovnomu pastiru vjernika sve svoje nevolje te reče, da njegovi vojnici neimaju više tiela, da bi se mogle otvoriti nove rane, nit krvi, na bi ju mogli proliti na obranu kršćanstva. Dirnuti tolikom pogibelju i odvažnosti italski vladari i Mletčani, dadnu mu toliko novca, obskrbe, strieliva i vojske, da je mogao za čas izvesti 25.000 momaka prama obsjednutoj Kroji, te natrag baciti neprijatelja, a malo kasnje ovjenčan mnogimi pobjedami preminuti (1467) najspokojnijom smrću. Izgubivši kršćanstvo i ovoga viteza, papa je išao svimi sredstvi na ruku ugarskomu kralju, stavljajući u njega sve svoje nade. Čuvši bo g 1474., da je cesar Friderik učinio mir i savez s Matijom, obveseli se tomu sporazumku dvajuh najmoćnijih vladara, izgledajuć odatle najliepše uspjehe po kršćansko oružje, ter posla k cesaru fra Gabrijela Veronezca, franjevca, a kasnije stožernika, pak mu čestita na tom koraku, ako li pako još toga nije učinio, da s tim pohiti, otčinski ga zamoli,[22]) i obeća sličan i u Italiji sklopiti. — Fra Gabrijel imao je nalog navratit se i u Budim, te ohrabrivši Matiju na daljnja poduzeća, dostaviti stožernički klobuk Stjepanu, kaločkomu nadbiskupu, i pozvati ga, da pomogne svoga kralja u bosanskoj vojni; nu buduć ovaj umro, dok je papinski poslanik bio na putu, dozvolom papinom ne vrati natrag klobuka, nego mu ga stavi na grob, da tim ponješto utješi razcviljenu rodbinu i prijatelje mu.[23]) Osim toga ovaj papa radostno odrieši Vinka, vackog biskupa, od crkvenih pedepsa, koje je ratujući proti Turkom možebit na se navukao;[24]) zatim se za Radića sina Radoslava (?) bosanskog bana i viteza, umolivši kraljicu — mater Jelisavu, da mu povrati sva ona predgradja i mjesta, koja mu je dao u Ugarskoj Matija za njegovu vjernost i zasluge, te u zamjenu za dobra, koja je u Bosni izgubio.[25]) Svoje darežljivosti nije uzkratio ni od ucviljene starije bosanske kraljice Katarine, kako mu to ona u svojoj oporuci harno priznade.[26])

---

[19]) Farlati t. III. p. 397—8.

[20]) Idem t. IV. p. 176.

[21]) Theiner: Mon. Hung. II. p. 399.

[22]) Idem ibidem p. 419.

[23]) Idem ibidem p. 419—21.

[24]) Ibidem p. 423—4.

[25]) Ibidem p. 422.

[26]) Idem Mon. Slav. mer. I. p. 509.

Pape posvećujući Bosni najnježnije brige, ne zaboraviše ni na njezine franjevce, nego dostojno ocienjujući navedene i mnoge druge zasluge, smatrali su svojom nadpastirskom dužnošću, štititi ih u svih njihovih pravednih željah. Usuprot svim protimbam dubrovačke i mletačke republike, nastojala je sv. stolica učuvati im samostane u Dalmaciji, a tim ih ohrabriti u kušnjah, kojim su bili izvrgnuti, te nadariti za njihovo spasonosno djelovanje. U njih je toliko pouzdanja stavljao Pio II., koliko i u križarsku vojsku, koju je revno sabirao i novcem pomagao, znajući dobro, da će uzaludni bit svi njegovi napori, ako franjevci klonu duhom pred silnimi nepogodami, te zapuste preostavše katolike u šapah osmanlijske zanešenosti. U tu svrhu on naredi listom od 16. veljače g. 1463. otcem buduće obće skupštine, neka bi Bosnu i Dalmaciju stopili u jednu pokrajinu, a ovoj predpostavili Talijana, kao nepristrana, koj bi se svake treće godine izmjenjivao i koj bi podvržen bio vrhovnomu starješinstvu reda, a toj zapovjedi dodade prietnju izobćenja.[27] Glavari franjevačkoga reda, sabrani u Asizu g. 1464, uvažiše ovu papinsku odluku, ter osloniše na vrhovnog papinskog namjestnika reda fra Marka Fantuci-a brigu, da Bošnjake i Dalmatince sve oli jedne od njih pridrži u obitelji „obslužujućih“, te da iz obiju država jednu učini, zadržao pri tom oba pokrajinska imena, i tako spojenoj državi da predpostavi vikara sa vjećnici (= definitores).[28] Posao, nesložnu braću izmiriti i ujedinjenom vladati, spomenuti fra Marko povjeri fra Bernardinu de Fossa, mužu učenu i pobožna života,[29] koj se odmah ukrca u Jakinu i trinaesti dan doplovi u Zadar. Ovdje ga dočeka fra Kristofor, dalmatinski vikar, te uručenjem pečate sebe i svoje podvrže. Bošnjaci, buduć i želili ovo spojenje, takodjer rado se podložiše novomu vikaru; al ne tako braća dubrovačke kustodije. Ovi oslanjajući se na njeke papinske listove, po kojih bijahu odciepljeni samostani u Stonu, Slanom, Konavlju i Ombli od bosanske vikarije, i pripojeni neodvisnoj dubrovačkoj kustodiji, pak zato ne dodjoše ni na pokrajinsku dalmatinsko-bosansku skupštinu, koja je bila držana u Pazmanu, pod predsjedanjem samog fra Marka. Tu se dalmatinske kustodije na novo ograničiše, i jedna se nova podignu, a po tom sama dalmatinska polovica brojila je šest kustodija, ter je zapadno pružala se od Pirana u Istriji do Dulcinja i Aleksija u Arbanaskoj. Proti neposlušnim Dubrovčanom upotrebi se izobćenje iz reda, spomenuta pako četiri samostana, nalazeća se u obsegu dubrovačke obćine, pripojena biše izravno bosanskomu dielu.[30] Izvedši na ovaj način ujedinjenje, fra Marko Fantući povrati se u Rim, te izviesti novog papu Pavla II. o svojem postupku, koj listom od 29. ožujka g. 1465. potvrdi navedene ustanove, zabranivši svima izobćenjem, koji bi ovu zajednicu prekinuli oli sebi dodieljene samostane htjeli drugim ustupiti. Dubrovački franjevci, da ove prietnje od sebe odklone, a tim samoupravu dobiju, pomoćju svoje obćine prepriečiše oglašenje rečenog papina lista, i ovu nagovore, da odpremi svoje izaslanike u Rim, te izposluju kod pape, neka bi im dozvolio zadržati prieporne samostane. Molbami ovih sklonu se papa, i pismom od 19. svibnja 1465. opunomoći generalnoga vikara nadbiskupa dubrovačkog, da stvar i razloge potanje izvidi, te našav ih pravedne, od samostana u dubrovačkoj oblasti ležećih učini jednu posebnu vikariju, pod tim ipak uvjetom, da se opet svi pripoje dalmatinskoj državi, ako bi s vremenom Dalmacija morala sačinjavati posebnu oblast.[31] I mletačka republika povede se sada za primjerom dubrovačkim, ter odciepi od bosansko-dalmatinske vikarije ono šest samostana, koji su u njezinu obsegu nalazili se, naime: u Uljanih, Novomgradu, Krapanu, Pazmanu, Korčuli i Spljetu,[32] što, kada dodamo broju izgubljenih u Bosni prigodom osvojenja, rana se rani dodade, te i bosanska braća lišena biše skoro svake vanjske pomoći, biše im oduzeta zakloništa u slučaju okrutnih progona, pak s toga mogadijahu reći i oni onu narodnu:

„Sirotinjo, i selu si težka,
Kamo l' nisi kući u kojoj si!“

---

[27] Wadingus t. XII. ad a. 1464. n. 13.

[28] Idem ibidem n. 13—5.

[29] Rodjen u Fossi, u dolnjoj Italiji, od plemićke obitelji Amici, postane franjevcem i proslavi se svetošću života i radinošću, a preminuvši dne 27. studenoga 1503. kod Akvile, bude g. 1828. proglašen „blaženim“, ter mu red slavi uspomenu na 6. studenoga.

[30] Wadingus ad a. 1465. n. 15 et 16.

[31] Idem ibidem n. 3.

[32] Ibidem n. 4. et 5.

Pa kao da ni ovi udarci ne bijahu dovoljno osjetljivi za bosanske franjevce, snadjoše ih i drugi. Obća skupština reda, obdržavana g. 1467. u Mantovi, odredi, da iz obzira na raznolikost težnja ovih dvajuh naroda, naime dalmatinskog i bosankog, da se jedna braća od druge posve zazstave, samo ako tomu i sv. stolica privoli, a privremeno da obojim predstoji fra Dominik a Gonissa, odabran u toj istoj skupštini za vikara bosansko-dalmatinskog, dozvoli Bošnjakom zadržati samostane u Krku, Hvaru i Trsatu, ter odciepiv Dubrovčane od obitelji „obslužujućih“. Proti ovom zaključku s mjesta prosvjedovaše prisutni dubrovački zastupnici, a Bošnjaci, ne buduć ondje, prizvaše na sv. stolicu proti ovom izključenju i stezanju granica. Molbu bosansku poduprie i ugarski kralj Matija, ter papa Pavao II. listom od 9. kolovoza r. g. obzirom na njihove sjajne za kršćanstvo stečene zasluge, uništi navedeni zaključak i strogo zabrani smetati ih u posjedu zakonito stečenih pomorskih mjesta.[33] Isto učiniše i Dubrovčani posredovanjem stožernika Besariona, kao pokrovitelja reda, ter dobiše posebnog povjerenika u osobi fra Jakova Padovanca, na glasu propovjedaoca, tim pako ostaše u obitelji.[34] Ovo medjutim prisilno jedinstvo ne potraja dugo, buduć Bošnjaci ostaše na teret Dalmatincem, te već g. 1469. obća skupština, držana u Bisentu, spoji u jednu cjelinu sve samostane u Dalmaciji, ne izključiv ni dubrovačke, a Bošnjakom dozvoli, da odaberu sebi posebnog vikara.[35]

Sada se nadjoše bosanski franjevci osamljeni, poput duba u gori, i što-no se običaje reći: „Nit kud k majci nit kud u djevere“. I doisto, bojevi medju Turci i Ugri u samoj Bosni iznosili su na vidik njihove simpatije za kršćansku stvar i tim oni dolazili u najveće pogibelji, koje su se samo povećavale očitom razlikom izmedju kršćanskih i koranskih nazora, te urodjenom mržnjom novih doseljenika i poturčenih bogomila proti svem, što je nosilo kršćanski značaj. Tako spominju ljetopisi reda, da je dne 4. svibnja g. 1464. nasrnula jedna bogomilska rulja na samostan kod Visokog i tu petoricu braće okrutno umorila, a samostan razkopala, i to će

bit onaj, čije se razvaline vide na desnoj obali Bosne.[36] Na ovaj način ni mladim ni starim vjerovjestnikom nebijaše nigdje sigurna zakloništa, ni odkuda podpore; jer dočim je bilo prekinuto obćenje s hrvatsko-ugarskom braćom uslied ratova, susjedne katoličke države, do kojih bijaše lakši pristup, gonile su ih sa svoga praga, pak i ista braća smatrala su ih nesnosivim teretom, a time im onemogućivala obstanak, ne pazeći, da će s njimi zatrti svoj red, a s redom i trag katolikom u ovih nesretnih krajevih. Medjutim su oni ostali na dobru glasu, jer g. 1465., izbirući senjski kaptol sebi biskupa, odabra fra Pavla Bošnjaka, koj iza toga punih dvadeset godina upravlja onom crkvom.[37]

Ako su i bili naši franjevci težki dviema susjednim republikama, a ono su bili dragi domaćim sinovom, koji im u istoj Dalmaciji nadjoše toliko mjesta, da su mogli zakloniti progonjene glave, a njihova radenost razširi im djelokrug, te mogoše istim vladam vratiti sjajne usluge za uzkraćeno gostoljubje. Humski naime vojvode Vlatkovići, bježeći izpred turskih čopora u pograničnu Dalmaciju, ponieše uz katoličke vjerske osjećaje i odanost napram franjevcem, tim jedinim domaćim vjerovjestnikom, pak zato i nadjosmo vojvodu Ivaniša Vlatkovića sporazuma s istimi u pogledu prenašanja tiela sv. Luke. Ovoga brat Žarko, pomoćju cesara Fridrika III. dočepa se tvrdoga Klisa, ter se prozva: „Vojvoda Žarko Humski, mjesto posvećenog cesarskog Veličanstva ban Klisa i Primorja do rieke Neretve“. Isti, budući rad njekih uzroka protjerao koludre sv. Augustina iz njihovih samostana u Zaostrogu i Makarskoj, zamoli bosanskoga vikara, da mu pošalje dvanaestoricu svojih redovnika, koji po redovničkom i katoličkom običaju dan i noć u crkvah Boga hvalili, poučavali puk u vjeri i obredu rimskom, ter obavljali duhovnu pastvu „kao što u Bosni čine“. Onovremeni vikar, uzdajući se zadržat prieporne samostane u Dalmaciji, a štedeć braću zaposjednute Turčinom pokrajine, u prvi mah ne primi ove toli častne ponuda, nu božja providnost, koja je bdila nad ovim ogrankom serafinskoga stabla, znade i oluje obratiti na dobro progonjenih; pa kada g. 1468. Turci navale na samostan sv. Katarine u Ljubuškom, opliene ga i razore, šestorica franjevaca jedva živu glavu iznese, a na čelu im fra Petar Vladmirović, tetčić vojvode Žarka. Ovim predvodjeni, upute se izravno prama Klisu, i tu zamole pobožnog vojvodu, da im sad podari ona mjesta, koja je prije sam nudio i obećavao. Žarko se veoma rado odazva njihovoj molbi, te dobivši cesarsku privolju, listom od 10. rujna r. g. darova im ne samo samostan i crkvu bl. djevice Marije u Zaostrogu, nego im još pokloni cielo ono selo, buduć bila njegova vlastnost, zapovjedivši svim stanovnikom onoga sela, da im poput kmeta daju sve dohodke, koji pripadaju cesaru i njemu, kao vlastniku. Zato je od franjevaca u zamjenu potražio, da redovnički živu, katoličkog se nauka drže, krivovjerje iztriebljuju, duhovnu pastvu obavljaju, te za cesara i njega molitve čine.[38]) Ova darovnica jedan je za nas više dokaz, u kolikoj su cieni bili bosanski franjevci onog vremena kod domaće vlastele, a okolnost, da je sami njegov tetčić pripadao franjevačkomu redu, svjedoči, da ni bosansko-humsko plemstvo nije se stidilo stupiti pod zastavu serafinskoga patriarhe, što opet podaje novi sjaj bosanskoj vikariji. Al kada g. 1499. provališe turske čete u oblast mletačku čak do jadranskoga mora, Augustinci pomoćju Turaka i knezova Kačića protjeraju franjevce iz Zaostroga, te ovi s onimi, koji se bijahu nastanili u Proložcu, prebjegnu pod zidine tvrdoga Klisa k svomu zemljaku vojvodi Žarku, a ovaj nakon uzpostavljena mira opet povrati zaostrožke prognanike u Zaostrog, proložkim pako bjeguncem darova samostan u Makarskoj, koj kašnje postane i biskupskim dvorom makarskih biskupa.[39]) Na ovaj način bi po Bošnjacih stavljen temelj sadašnjoj državi presv. odkupitelja, poslie nego je mlogu pomoć i podporu pružila bosanskoj braći.

---

[33] Greiderer op. cit. p. 64.

[34] Idem p. 63.

[35] Ibidem p. 64—5.

[36] Gonzaga in Provincia Bosnae Argentinae Conv. 5.

[37] Farlati t. IV. p. 129.

Dok su se ovi povoljni i nepovoljni dogodjaji sbivali u krilu bosanske vikarije, dajuć joj novi pravac daljnjemu djelovanju, dotle je papa Pavao II. trudio se, da izbavi zasužnjene pokrajine. Pridruživ se njegovih dvadeset galija mletačko-napuljskoj mornarici, ova je pod vodstvom Petra Moćeniga strah i trepet zadavala po

---

[38]) Vidi darovnicu u Fabianicha: Storia dei frati minori in Dalmazia e Bossina II. p. 286—8.

[39]) Pogled na djelovanje manastira Zaostrog, od A. K. Matasa, u koledaru Matice dalmatinske za g. 1869. str. 93—8.

cielom Arhipelagu. Podje mu napokon za rukom (g. 1471.) nagovoriti cesara Fridrika III., da sazove državni sabor u Regensburg, i odredi potrebite mjere. Tu se stvori zamašna osnova, po kojoj bi se imalo dići 200.000 momaka, al se ne oživotvori, buduć u to isto vrieme preminu Pavao II., a Petrovu stolicu zasjede franjevac fra Franjo d'Albescola, inače della Rovere prozvan, čovjek učen i pobožan. I njemu je prva briga bila, podići vojsku proti Turčinu, ter odmah razasla četvoricu stožernika na sva četiri kraja Evrope, da podtaknu kršćanske vladare na rat i učine shodne pripreme. Al cesar već bijaše smetnuo s uma to poduzeće i nije htjeo više na to misliti. Englezka imala je gradjanski rat, Francezka nehtje ni čuti o tom slavnog Besariona, drugim vladarom bijaše do nasljednih prepiraka, ugarski pako kralj držao je prečjim poslom preoteti Česku od poljskog kralja Vladislava. Turčin je medjutim širio svoju vlast po balkanskom poluotoku, Hercegovinu držao podharačenu, a najmladjeg sina hercegova čuvao u tutiji, i poturčiv ga, prozvao Ahmet-pašom, koj kao takov postane zetom sultana Bajazita II., i primio nagradu za svoje iznevjerenje.[40]) Preoteti u Bosni gradovi bijahu povjereni Nikoli Iločkomu, uz naslov kraljevski, samo zato, da kralj Matija mogne bezbrižnije rat voditi u Českoj, i ne hajući za papinu opomenu, da utvrdi prolaze i zatvori puteve, kojimi je mogao Turčin provaliti u njegovu oblast.[41]) Nu da pri tom obćem nemaru ne bi klonuli duhom bosanski franjevci i napustili svojih položaja, papa listom od 20. ožujka god. 1474. potvrdi im sve povlastice, koje su dobili tečajem vjekova od njegovih predšastnika,[42]) a one iste pismom od 30. travnja 1476. protegnu i na one franjevce, koji su dosad s njimi sačinjavali zajednicu, nu provalom turskom ostali u obsegu ugarsko-hrvatskih zemalja.[43]) Zanimivo je za nas, da su obe ove milosti dobivene na molbu bosanskog kralja Nikole, koj je mogao iz bližjeg motriti djelovanje jednih i drugih, a u tom valjda nazirao i njeku državnu korist.

---

[40]) Luccari: Ann di Ragusa p. 185—6.

[41]) List od 30. kolov. 1472. u Theineru: Mon. Hung. II. p. 439—40.

[42]) Idem ibidem p. 443—4.

[43]) Ibidem p. 451—2.

Papa, živo žaleći, da ne dotiču ljudska sredstva za odoliti rastućoj Mehmedovoj sili, stavi sve pouzdanje u molitve vjernika, te licem na Božić god. 1474. oglasi jubilej, kog je već Pavao II. pred pet godina bio urekao. Proljećem sliedeće godine dodje u Rim njekoliko okrunjenih glava, a medju ovimi i bosanska kraljica Katarina, da u tom vječnom gradu ostavi i svoje kosti.[44] Siksto IV., sliedeć primjer svoga predšastnika u darežljivosti prama ovoj nesretnoj ženi, gostoljubivo ju primi, smjesti u ulicu „la pigna“ sa svom njezinom pratnjom, te joj opredieli stalnu, njezinu stališu primjerenu godišnju plaću. Ona se je ovdje nahodila u susjedstvu franjevačkog aracelitanskog samostana, sagradjena na samom Kapitoliju, te sada, ako ne prije, stupi u „treći red sv. Franje“, i podavši primjere vanredne pobožnosti, blago usnu dne 25. listopada g. 1478.; dakle nakon tri i pol godine svoga boravka, ter na vlastitu želju bi ukopana u aracelitanskoj crkvi, s desnu stranu velikog žrtvenika a tik propovjednice, pak još i danas može joj se viditi grobna ploča, na kojoj je njezina slika u bass-reliefu, i sliedeći nadpis, kog je vlastitom rukom izradila:

„Catharinae Reginae Bosnensi
Stephani Ducis Sancti Sabbae
Ex Genere Elenae et Domo Caesaris Stephani
Natae, Thomae Regis Bosniae Uxori
Quae vixit annos LIV.
Et obiit Romae Anno MCCCCLXXVIII.
XXV. Octobris. Monumentum
Ipsius scriptis positum.

Ležeć na smrtnoj postelji, načini dne 20. listopada r. g. oporuku, kojom ostavi kraljevinu bosansku sv. stolici, u slučaju, da joj zakonita djeca Sigismud i Katarina, koja su bila odvedena u Carigrad i poturčena, nebi se opet vratila u katoličku crkvu. Istom posliednjom odlukom darova cieli svoj gibivi i negibivi imetak, kog je u Rimu imala, svojim dvorskim gospojam: Pavliji Mirković, Jeleni Semfović i Mariji Mišljenović, da ga pojednako podiele. Uz

to liepe uspomene ostavi u novcu i odjeći: Radiću Klešiću, svomu dvorskomu meštru, zatim Luki Vučkoviću, Abramu Radiću i Nikoli Zubraviću. Nu ne zaboravi se ova vrla žena svoje Bosne ni franjevaca: crkvi aracelitanskoj odredi za ukop 200 dukata, a za uspomenu svoj kraljevski zlatni ogrtač, svoje misno ruho i posudje slovinskoj crkvi sv. Jerolima u Rimu, svoje pako srebrne te ine oklope sa sv. moćmi crkvi sv. Katarine u Jajcu.[45] Ovu oporuku podpisala su dva dalmatinska svećenika i šest aracelitanskih franjevaca, što dokazuje, da su joj ovi bili kao domaći, odkad je morala ostaviti Bosnu, a s njom i franjevačko svećenstvo. Stožernik komornik sv. rimske crkve podpisao je i ovjerovio dva primjerka ove oporuke, od kojih jedan ponudjen bude papi, a ovaj naimenova u tu svrhu podkancelara, ter u podpuno stožerničko vieće budu uvedeni njeki kraljičini ukućani, koji bi tu oporuku pokazali, i papi kraljevske ostruge s mačem predali u znak zauzeta posjeda. Tom prilikom pohvali papa pokojnicu, oporuku i mač prihvati, pak ih svim stožernikom po redu dodade, naredivši podkancelaru, da o tom napravi izpravu, te ju zajedno s oporukom u papinski arkiv postavi.[46] Pri tom obredu osobito se naglasi, da je ona skoro punih 12 godina uživala novčanu podporu sv. stolice. Nu i franjevački red dostojno je ocienio njezino življenje, uvrstio ju u broj „blaženih reda“, imenito porad njezine uztrpljivosti, čistoće i poniznosti, slaveć joj uspomenu na 25. listopada.[47]

Dočim su pape pozivali sve kršteno na rat, i molitvami nastojali ublažit srčbu božju, dotle je car Mehmed bez prestanka radio o glavi svemu kršćanstvu, odavajuć velik um i silnu hrabrost, ali i veliku okrutnost. Ne bijaše mu ni iz daleka dorastao ugarski kralj Matija, koj g. 1464. odbijen od Zvornika, a vojvoda njegov Mirko Deak od Srebrenika, zanemari daljnje ratovanje, ter se uplete g. 1468. u borbu s českim kraljem Jurjem, a zatim s njegovim nasliednikom Vladislavom. Ovaj ga sebični rat zabavi punih 10 godina, ter nije ni hajao, što Turčin svuda napreduje, i Mletčanom grad za gradom, pokrajinu za pokrajinom otima. Nu kad ovi g. 1479. učiniše u Carigradu s Mehmedom mir, i osiguraše svoju pomorsku trgovinu, ciela sila bosanskih četa bi naperena proti Ugrom, ter još iste godine prodru u njegove i cesarove zemlje, te dopru ća u Štajersku, otimljući ljude i blago, pak obogativ se plienom, povrate se natrag. Sad istom on se prene iz svog nehajstva, na brzu ruku sklopi primirje s cesarem Fridrikom III., te zapovjedi vojvodam Stjepanu Šepuzkomu i Petru Gorjanskomu, da navale na uzmičuće Turke. Ovi se naglo bace u potjeru za nepriatelji, pretovarene plienom stignu kod Viteza, ob noć na nje nasrnu, te mloge pogubivši, roblje i blago povrnu. Paša medjutim, koj je tursku vojsku predvodio, sretno izmakne, vojsku na vrat i na nos pribere i otisne za Ugri, pak bi ih doisto i uništio, da 300 hrvatskih konjanika na vrieme im nije u pomoć doletilo i Turke razagnalo,[48] a tko zna kakve bi poraze doživila još Ugarska, da se Bogu ne smili nevolja kršćana, i dne 3. svibnja g. 1481. ne diže sa svieta cara Mehmeda. Sad i u samom osmanlijskom dvoru porodi se nasliedna prepirka medju njegova dva sina: Bajazitom i Zema-Zizimom, koja se dokonča porazom posliednjega, te akoprem Bajazit g. 1483. prisvoji cielu Hercegovinu i raztjera hercegove sinove, to ipak ne bijaše nikakov vojskovodja, ter je mogao Matija bit spokojan s ove strane, dok i njemu smrt ne prekinu (g. 1490.) dosta dugo kraljevanje.

---

[44] Wadingus: Ann. Min. ad a. 1474. Dočim drugi spomenici stavljaju to u g. 1466. oli ćak u g. 1463. Bogomili str. 153. Assemani V. p. 95. — Luccari p. 185.

[45] Theiner: Mon. slav. mer I. p. 509—11.

[46] Assemani: Kal. Eccl. V. p. 94—5.

[47] Martyrol. franc. ad diem 25. Octobris.

Doznavši sultan Bajazit II. za smrt Matijinu, osokoli se i odluči pokušat sreću otčevu. Češki kralj Vladislav II. Jagelovac bude izabran i za ugarskoga vladara, nu brzo se uvidi njegova slabost. Već g. 1491. provalile su turske čete iz Bosne u hrvatsko zemljište, te premda potučene na Uni od bana Ladislava Egervara i hrvatskog plemstva, ipak su istog i sliedećeg ljeta udarale na Biograd i Jajce, prodirale u Kranjsku, Korušku i Štajersku, te napokon satrvene kod Bjelaka obustaviše na njeko vrieme nasrtaje. Sultan razjaren ovim neuspjehom, povjeri vodstvo ovih ratobornih četa Jakub-paši, koj je 1487. i sliedeće Bosnom vladao, i ovaj u kolovozu g. 1493. prodre do Kranjske i Štajerske, mlogo roblje i pliena putem pograbi, ter se vrati i pane s vojskom na krbavsko polje. Ban Mirko Drenčin sabere na brzu ruku 8000 vojnika i boj

---

[48] Mesić u „Književniku". god. I. sv. 3. str. 406.

odpočme; nu zla sreća posluži ovaj put Hrvate: ban i knez Nikola Frankopan dopadnu živi turskih šaka, prve pako velmože i 7000 kršćanskih junaka tu pogine.[49] Ali kada i Ugri provališe sliedećeg ljeta u Srbiju, Bajazet preplašen potraži (1495) na deset godina primirje, nu ponosito ugarsko plemstvo jedva se sklonu, da mu dozvoli i tri godine; pak da su se Ugri poslužili pometnjom, koja je Turke ovom prilikom bila obladala, ni sami Carigrad nebi ostao u osmanlijskoj vlasti.[50] Uvjete primirja ovaj put predlagao je ugarski sabor, pak zahtievao, da se povrate uhvaćeni sužnji, a za vrieme primirja ne diraju ni u cesareve zemlje. Nu bosanski Turci nisu se smatrali obvezanimi ovim ugovorom, nego upravo tog vremena osvoje Tržac, Neretvu i Vjenčac, a zatim Komotin kod Jajca.[51]

Osigurav se Bajazet od ugarske strane, svu svoju kopnenu i pomorsku silu krene proti mletačkoj republici, koja je tada mloge posjede uživala u jonskom i egejskom moru. Ona mu se čudnovatom brzinom i hrabrosti oprie, nu napokon zamoli pomoć hrvatskih četa, ter već g. 1499. nalazimo dalmatinsko-hrvatskog bana Ivana Korvina, naravnog sina Matijina, gdje dopire do same Bistrice (valjda Livna), i licem na „Svietlo Marinje" porazi Turke u šibeničkom kotaru. Na čelu bosanskih četa stojaše sada Skender-paša, kojemu je bila zadaća uznemirivati Mletčane s ledjâ, pak zato i priedje u lipnju r. g. mirno mimo kraljevski Klis, ter prodre u zadarski i ninski kotar, a odavle vrati se preko Ostrovice u Bosnu, ostavivši za sobom pustoš i jauk[52] Još tečajem istoga ljeta provale druge bosanske čete k jadranskomu moru i osvoje Makarsku, sliedećega pako vrate im žao za sramotu Vladislavove čete pod vojvodom Žarkom i podbanom Martinkom, provaliv u Hercegovinu i tu poubijav mloge Turke, a mloge zarobiv.[53] Strašne bijahu i daljnje borbe, i to koliko na zapadu, toliko i na sjeveru Bosne, a suvremeni spomenici osobito iztiču bosanske provale u g. 1500., 1501., 1504., 1505., 1506., 1508., 1510., 1511., 1513., 1515.

---

[49] Isti ondje str. 407—8.
[50] Schmith: op. cit. p. 62—3.
[51] Mesić ondje str. 418—9.
[52] Ondje str. 421.
[53] Ondje str. 425—8.

te 1517. doživivši pri tom i po gdjekoji poraz, nu ne tako snažan, da je mogao bosanske Turke odbit od samovoljna četovanja.[54])

U ovako tužnih okolnostih tko je radio na crkvenom polju u Bosni, lahko možemo pogoditi. Očevidno je, da bosanski biskupi nisu više mogli iz svoga stolnoga mjesta Djakova prelaziti u Bosnu, nit dieliti vjernikom nuždne utjehe. Ovostrano svoje stado moradoše povjeriti brizi jedinih franjevaca, buduć se Turci s ovimi malko svikli, oli bar nisu od njih toliko zazirali, koliko od svietovnjeg svećenstva, koje su držali za uhode. Nu i franjevci sa svoje strane posvjedočiše svoju odanost prama vjeri a točnost prama dužnostim, te izkazaše veliku revnost i požrtvovnost u ovo žalostno vrieme. Medjutim se mlogi biskupi izmieniše na bosanskoj stolici, bez da je katolički puk u Bosni mogao živo osjetiti neprisutnost vrhovnih pastira. Franjavci bo i odprije bijahu, a sada po gotovo, sve svojim jednovjernikom, te buduć, polag drugdje navedenih papinskih listova, mogadijahu dielit sv. potvrdu, odriešivat od zadržanih grieha i blagosivat sve, što i biskupi, tim je dovoljno bila naknadjena prisutnost redovitih biskupa.

Nu ne samo Bosna, nego je i Dalmacija osjetila u ovo strašno doba požrtvovnost i poslenost bosanskih franjevaca, buduć čestim turskimi provalami katoličko stanovničtvo dolazilo u velike neprilike. Pred bjesnećimi bosansko-hercegovačkimi četami sve je živo bježalo, nu osobito svietovnje svećenstvo, jer mimo sve i zlostavljano, a puk, koj bi ostajao oli se povraćao, bivaše kano ovce ne imajuće pastira. Izpred tih pogibelji ukloni se i učeni duvanjski biskup Vid de Ruschi, kojemu je bila povjerena uprava i makarske biskupije, a prebjegla učini Averold, spljetski nadbiskup, svojim generalnim namjestnikom, ter i umre u Spljetu koncem XV. vieka. Svoje stado u Duvnu i Hercegovini on preporuči franjevcem duvanjske kustodije, a ono u Primorju braći stanujućoj u Zaostrogu i Makarskoj. Jednim i drugim vrli pastir idjaše svimi sredstvi na ruku, često potraživaše izvješća, a kadikad preobučen u svietovnje siromaško odielo pohadjaše svoje vjernike, tješeć ih u tolikoj biedi

---

[54]) Marina Sanuda: Odnošaji skupnovlade mletačke prema juž. Slav. Arkiv VI.

i progonstvu.[55]) — Vidov primjer slediše postepeno kninski i skradinski, zamolivši bosanske franjevce, da ih u tom zamiene.[56]) Za nas je zanimivo, da baš u ovih okolnostih franjevci se nastaniše u Cetini, Klisu, Kninu, Visovcu, Skradinu, Zrinju i Ostrovici, te gdje se ne mogoše utvrditi za sretnijih vremena mletačke republike, tamo se razprostraniše pod strahotami nevjerničkog oružja. Njima samim još bijaše dozvoljeno izlazit na biel dan, i jednovjercem olakšavati tegobu turskoga jarma.

Ovoliko širenje bosanske vikarije prama moru moglo je biti na štetu njezinu, da nije obća skupština reda u Asizu g. 1493. uredila joj nutrnjih odnošaja, te zaključila: 1. da kustod kustodija mileševske (= S. Nicolai de Mili) i doljnjo-hercegovačke (= S. Mariae de Sodonico) bude i u ramskom okružju bosanskog vikara povjerenik; — 2. da on može sa svojim savjetnikom dolazit na državnu skupštinu; — 3. da nemože primat braću iz drugih država, bez dozvole vikareve, al ni ovaj premještat braću njegova područja, ne sporazumiv se s istim; — 4. da rečeni kustod može činiti posjet i pedepsavati; — 5. da nit on idje nit šalje koga izvan svoga okružja; — 6. napokon da nitko više ne smje pokušati kakva odieljenja, pod prietnjom izobćenja.[57])

Poslenosti franjevaca ponješto je prijala i sama uprava ovih zemalja, smatrajuć ih potrebitimi za mir nutrnji i zadovoljnost novih podanika, pa kada koncem XV. vieka oli početkom sliedećega nižji turski častnici pobuniše kršćane u Hercegovini proti Porti, da tim dobiju izliku na njih udarit i njihov posjed prigrabit, glavni zapovjednik turskih četa obrati se na franjevce, i zamoli ih, da posreduju na korist mira i potlaćene braće, obećajuć svakoj njihovoj pravednoj želji zadovoljiti. Franjevci uvidjajući cielu mučnost osnovanog ustanka i boječ se, da se tim korakom ne izkorieni ime kršćansko, utišaše pokret, a uslied toga biše počašćeni javnom priznanicom i novim carskim fermanom, a tim dobiše nješto više slobode i pouzdanja.[58]) Ovo, pak onda ine njihove vrline na toliko občaraše novu vladu, da je ova pri popisu svih zemljišta, obavljenu u Bosni koncem prvog desetka XVI. vieka, bosanske franjevce u javne gruntovnice uvrstila kao nepodložne dankom, a to i posebnim fermanom g. 1511. potvrdila.[59]

---

[55]) Farlati IV. p. 178—9.
[56]) Fabianich op. cit. I. p. 237—8.
[57]) Orbis Seraphicus t. III. p. 135.
[58]) Fabianich op. cit. I. p. 237—8.

Buduć se ovim načinom povisio ugled franjevaca, njihova pako djelatnost obuhvaćati morala ništa manje od pet biskupija, trebovalo im je njeke biskupske čine obavljati, kao što je dieljenje sv. potvrde, posvećivanje kaleža i ovim slične, oslanjajući se pri tom na jasno slovo papinskih listova, imenito na onaj Martina V. od 23. kolovoza 1418., ter pisma Eugena IV. od 23. i 29. siečnja 1444., koje smo na svom mjestu naveli. Zazriev od toga spljetski nadbiskup Bernardin Zana, kojemu bijaše i makarska biskupija povjerena, te nevjerujući da sv. stolica ikomu daje toliko povlastice, potraži od bosanskog vikara odnosne apoštolske listove, da ih pregleda i potrebita odredi. Ne bijaše tada kod kuće vikara, nu mjesto njega dodje mu fra Stjepan, vikarev zastupnik, i fra Luka Lupišić, upravitelj olovskog samostana, te premda nemogoše pokazat u izvoru, ipak ga uvjeriše o tome, te obećaše mu, čim stigne vikar, donieti na ogled tražene izprave. Ne znamo, da su više zato bili uznemirivani franjevci, pak mislimo, da su i nadalje ostali u mirnu posjedu rečenih povlastica. Dapače, ovdje dodaje učeni Farlati, pripovieda se, da su bosanski vikari bili tada opunovlašćeni sv. stolicom, te su sami imenovali upravitelje izpražnjenim biskupijam.

Makarski gradjani sa svoje strane, dostojno ocienjujući zasluge mjestnih franjevaca, izmoliše od sultana dozvolu, te vlastitimi prinesci, a pomoćju knezova Kačića, podigoše im dosta prostran samostan i crkvu kraj grada, posvetiv ju na čast Bogorodice, i g. 1518. uvedoše ih tamo,[60] na što i franjevcem ponaraste broj. Obseg bosanske vikarije i položaj pojedinih samostana, dade se razabrat iz sliedećeg izkaza, kog bosanski vikar g. 1506. podnese upravi reda:

1. Kustodija mileševska i u njoj samostani: u Sutjeskoj, Visokom, Srebrenici, Fojnici, Kreševu, Zvorniku i Mostaru.

---

[59] Arkiv sutjeskog samostana.

[60] Farlati IV. p. 191—2.

2. Kustodija hercegovačka (= S. Mariae de Sodonico) ima samostane: u Ljubuškom, Zaostrogu, Sciliumu (Soli?), Olovu, Oize, (Konjicu?), i Mileševu.

3. Kustodija biogradska, a njezini samostani: u Biogradu, Bermedi (?), i Šabcu.

4. Kustodija jajačka drži samostane: u Livaću (Livisciku), Zvečaju, Grebenu, Jajcu, Jezeru.

5. Kustodija hrvatska, ter su joj samostani: u sv. Ivanu de Monte (?), Bihaću, Otoku, Zrinju i Ostrovici.

6. Kustodija cetinjska brojila je samostane: u Cetini, Klisu, Skradinu, Visovcu, Kninu i Karinu.

7. Kustodija bijaše trsatska, samostani pako njezini: u Trsatu, Senju, Cetinju, Kamengradu, Modruši, Brinju i Zvonigradu.[61]

Sam izkaz priznaje, da mlogi od ovih samostana tada ne bijahu uzprav, a njeki i nedogotovljeni; nu opet očevidno je, da sva franjevačka obitavališta nisu bila uvrštena u ovaj popis, valjda s toga, što nisu sačinjavala prije ni tada pravih samostana. Medju ove će spadati svakako ramski sv. Petra i brački sv. Martina; a ne smjemo ovdje ne pripomenuti ni toga, da su mlogi krivo upisani, te i sama razdioba kustodija sadržaje krupnih odveć pogriešaka.

Medjutim sveudiljne borbe medju ugarskimi i turskimi četami sve su to većma otegoćivale obćenje izmedju hrvatske i bosanske braće, ter je već god. 1495. obćoj skupštini u Akvili bila podnešena molba, da se podieli bosanska vikarija, kako to potreba i politički obziri iziskuju. Riešenje ovog pitanja bi povjereno fra Bernardinu de Caymis, obćemu povjereniku reda za iztočne pokrajine, koj u tu svrhu drža sliedećeg ljeta skupštinu u hvarskom samostanu sv. Marije, te saslušav stranke, odredi, neka braća bosansko-hrvatska u katoličkih krajevih obdržavaju skupštine, bez da zovu onu iz turskih zemalja, ova pako to isto čine u svome obsegu, nu ipak tako, da svim ostane jedan vikar, a tim se uzčuva cielokupnost vikarije.[62] I g. 1512. obća skupština u Napulju obdržavana, bavila se je ovim pitanjem, ter odbijajuć predlog, po kojem bi se ova vikarija imala odsele zvati „hrvatska“, a ne „bosanska“, zaključi: Ime Bosne neka ostane kako jest, braća bosanska, koliko bude moguće, neka se u njihovih potrebah podupiru, a namjestna država nek ostane pod oba naroda u svojoj cjelokupnosti. Al napokon moradoše se ove opravdane želje uvažiti, i g. 1514. fra Kristofor a Forolivio, vrhovni namjestnik reda, dozvoli, da mogu jedni i drugi prigodom prve skupštine uredit se u posebne države, te svakoj nadjenuti ime, koje će najbolje odgovarati njihovu zemljopisnom položaju. Ovom se dozvolom oboji poslužiše, te dočim franjevci, koji su se nalazili pod ugarsko-hrvatskim kraljem svoju državu prozvaše „bosansko-hrvatskom“, zato što se je u obe pokrajine pružala, dotle svi u turskoj oblasti, svoju nazvaše „bosansko-srebreničkom“, iz uzroka, što je samostan u Srebrenici bio sjedište bosanskih vikara. Tom prilikom odciepiše se za navjek četiri najbujnije kustodije, naime: jajačka, hrvatska, trsatska i biogradska, ovamo pako ostaše tri, a u njih uzpravni samostani: u Srebrenici, Mačvi, Solih, Olovu, Sutjeskoj, Visokom, Fojnici, Kreševu, Rami, Konjicu, Mostaru, Ljubuškom, Zaostrogu, Makarskoj i Braču, buduć ostali bijahu oli nedogotovljeni oli same razvaline.

---

[61] Wadingus ad a. 1506. p. 337. — Rudolphus l. II. in Cat. Prov. Bosnae fol. 301.

[62] Greiderer op. cit. p. 66. n. 62.

Ovog se upravo vremena izvede jedna za nas znamenita promjena, koja ako se i tiče samo naslova, taj zasieca u prava i budući razvoj bosanske vikarije. Godine naime 1517. obdržavana je u Rimu obća skupština reda, u kojoj se „obslužujuća“ braća posve odiele od samostanaca (= Konventuala), te glavar „obslužujućih“ dobije naslov glavnog Ministra. Istom prilikom biše ukinute sve vikarije, i proglašene „državami“, pak i bosanska, a mjesto vikara zauzeše državnici s podpunom samoupravom polag propisa reda. Uslied toga zaključka Bosna bi uvrštena u samostalnije okružje, te kao državu i mi ćemo ju odsele zvati i smatrati, a njezino djelovanje pod ovim novim naslovom sačinjavat će posebni odiel, koj će biti nastavak njezine prošlosti.

Vikari bosanski.

1260. fra Ivan.
1339. fra Peregrin Saksonac.
1349. fra Martin de Asth.
1350. fra Franjo Fiorentinac.
1356. fra Luka Ugrin.
1361. fra Zotaldo Fiorentinac.
1363. fra Franjo Fiorentinac opet.
1367. fra Bartul de Alvernia.
1406. fra Marin Splićanin.
1408. fra Petar Seonjanin.
1411. fra Henrik Poljak.
1416. fra Matija Englez.
1420. fra Blaž Ugrin.
1423. fra Ivan Korčulanin.
1432. fra Jakov de Marchia
1436. fra Nikola Trogiranin.
1441. fra Ivan Bajanin.
1444. fra Fabijan Bačanin.
1446. fra Mijo Zadranin.
1449. fra Filip Kreševljak.
1454. fra Ruperto.
1457. fra Filip Dubrovčanin.
1458. fra Angjeo Zviezdović.
1461. fra Martin Korčulanin.
1464. fra Bernardin de Fossa.
1467. fra Dominko de Gonissa.
1495. fra Bernardin de Caymis.
1498. fra Angjeo Zviezdović opet.
1512. fra Petar Bošnjak.
1515. fra Anto Jezerak.

*